

UNIVERZA V NOVI GORICI
FAKULTETA ZA HUMANISTIKO

**BOJ ZA SLOVENSKO BESEDO NA PRIMORSKEM
V ČASU FAŠIZMA (1920–1943):
IZBRANA DELA FRANCETA BEVKA**

DIPLOMSKO DELO

Mateja Vidmar

Mentorica: doc. dr. Irena Avsenik Nabergoj

Nova Gorica, 2010

ZAHVALA

Najprej bi se rada zahvalila mentorici doc. dr. Ireni Avsenik Nabergoj za mentorstvo, vse nasvete in nesebično pomoč pri nastajanju diplomske naloge.

Hvala vsem mojim domačim, ki so v času šolanja, v vseh vzponih in padcih, verjeli vame. Hvaležna sem Vam za vsako pomoč in podporo.

Iskrena hvala tudi Tei Bratuž za vsak nasvet pri ustvarjanju, še posebej pa za prijateljstvo, ki je nastalo v času študija. Zahvala gre tudi ostalim prijateljem, ki so mi kadarkoli pomagali, ko sem jih potrebovala.

»Prva skrivnost uspeha je zaupanje v samega sebe.«

Ralph Waldo Emerson

NASLOV

Boj za slovensko besedo na Primorskem v času fašizma (1920–1943): Izbrana dela Franceta Bevka

IZVLEČEK

Diplomsko delo predstavlja vlogo slovenskega jezika na Primorskem v času fašizma (1920–1943). Fašisti so se na vsak način trudili, da bi uničili slovenski jezik. Najprej so ga izgnali iz slovenskih šol, nato so ga prepovedali tudi v cerkvi. Primorska mladina je bila približno dvajset let brez pouka slovenskega jezika. Za ohranitev maternega jezika so uporabljali in ustvarjali slovenske knjige. Za najplodovitejšega pisatelja in urednika tistega obdobja velja France Bevk. Zaradi svojega ustvarjalnega delovanja se je večkrat znašel v težavah s takratno oblastjo. Glavni cilj diplomskega dela je osvetlitev boja za slovenski jezik v času fašizma na Primorskem na podlagi izbranih del Franceta Bevka, ki so bila napisana po resničnih dogodkih in na podlagi pisateljevih doživetij v tem obdobju.

KLJUČNE BESEDE

Slovenski jezik, fašizem, Primorska, Beneška Slovenija, France Bevk, *Kaplan Martin Čedermac, Črni bratje, Črna srajca, Tonček, Med dvema vojnama: novele in črtice*

TITLE

Fight for Slovenian language in Primorska region (1920–1943) and selected works from France Bevk

ABSTRACT

The thesis presents the role of Slovenian language in Primorska region in the time of Fascism (1920–1943). The fascists tried to suppress Slovenian language; first they excluded it from Slovenian schools, then they forbid it even in churches. Primorska's youth had lacked Slovenian language from schools for around twenty years. Slovenians from Primorska wrote and used Slovenian books in order to maintain their language. France Bevk is considered the most prolific writer and editor of that period, he even got in trouble for that reason a few times.

The main objective of my thesis is to highlight the fight for Slovenian language in Primorska in the Fascism times focusing on selected works from France Bevk, which were based on true stories and on author's personal experience in that period of time.

KEY WORDS

Slovenian language, Fascism, Primorska region, Venetian Slovenia, France Bevk, *Kaplan Martin Čedermac* (Vicar Martin Čedermac), *Črni bratje* (Black Brothers), *Črna srajca* (Black shirt), *Tonček*, *Med dvema vojnama: novele in črtice* (Between the two world wars: short and sketch stories)

KAZALO

1 UVOD	1
2 ZGODOVINSKA OPREDELITEV OBDOBJA FAŠIZMA NA PRIMORSKEM (1920–1943)	3
3 SLOVENSKI (LITERARNI) USTVARJALCI NA PRIMORSKEM V LETIH 1920–1943	8
3.1 PISATELJI, UREDNIKI	8
3.1.1 Ferdo Kleinmayr (1881–1944).....	8
3.1.2 Ciril Drekonja (1896–1944).....	9
3.1.3 Damir Feigl (1879–1959).....	10
3.1.4 Andrej Budal (1889–1972)	11
3.1.5 Drago Bajc (1904–1928).....	11
3.2 KATOLIŠKA VRSTA	12
3.2.1 Rado (Radivoj) Bednarik (1902–1975).....	12
3.2.2 Filip Terčelj (1892–1946)	13
3.2.3 Ljubka Šorli (1910–1993).....	14
3.2.4 Anton Kacin (1901–1984).....	15
3.2.5 Andrej Pavlica (1866–1951).....	16
3.2.6 Ivan Trinko (1863–1954).....	16
3.3 EMIGRANTI V JUGOSLAVIJI	17
3.3.1 Alojz Gradnik (1882–1967).....	17
3.3.2 Narte Velikonja (1891–1945)	17
3.3.3 Ivo Šorli (1877–1958).....	18
3.3.4 Ciril Kosmač (1910–1980).....	19
3.3.5 Vladimir Bartol (1903–1967).....	20
3.3.6 Bogomir Magajna (1904–1963).....	20
3.4 GLASBENO PODROČJE	21
3.4.1 Vasilij Mirk (1884–1962)	21
3.4.2 Srečko Kumar (1888–1954).....	22
3.5 USTVARJANJE ZA CERKVENE PEVSKE ZBORE	23
3.5.1 Vinko Vodopivec (1878–1952).....	23
3.5.2 Lojze Bratuž (1902–1937)	24
3.5.3 Ivan Laharnar (1866–1944).....	25
3.5.4 Jožko Jakončič (1903–1954).....	26
3.5.5 Breda (Friderika) Šček (1893–1968).....	26
3.6 PREVAJALSTVO	27
3.6.1 Umberto Urbani (Urbanaz) (1888–1967).....	27
3.6.2 Alojzij Res (1893–1936).....	27
4 SLOVENSKI ČASOPISI IN REVIJE, KI JIH JE FRANCE BEVK UREJAL IN V NJIH OBJAVLJAL V LETIH 1920–1943	29
4.1 MLADIKA (1920–1922/23)	30

4.2 GORIŠKA STRAŽA (1918–1928).....	31
4.3 NAŠ GLAS (1925–1928).....	31
4.4 ČUK NA PAL'CI (1922–1926).....	31
4.5 EDINOST (1876–1928).....	32
4.6 GORIŠKA MATICA.....	32
5 FRANCE BEVK IN NJEGOVA DELA S TEMATIKO FAŠIZMA.....	34
5.1 KAPLAN MARTIN ČEDERMAC.....	38
5.1.1 Prvine resničnosti in fikcije v romanu »Kaplan Martin Čedermac«	39
5.2 ČRNA SRAJCA	41
5.3 ČRNI BRATJE	43
5.3.1 Prvine resničnosti in fikcije v povesti »Črni bratje«	44
5.4 TONČEK.....	45
5.5 MED DVEMA VOJNAMA: NOVELE IN ČRTICE.....	46
6 LITERARNOTEORETIČNA ANALIZA BEVKOVEGA DELA »KAPLAN MARTIN ČEDERMAC« (1938)	51
6.1 KRATKA VSEBINA PO POGLAVJIH	51
6.2 KARAKTERIZACIJA ALI OZNAKA LITERARNIH OSEB	62
6.3 BEVKOVO DELO »KAPLAN MARTIN ČEDERMAC« KOT LITERARNA ZVRST ..	67
6.4 »KAPLAN MARTIN ČEDERMAC« KOT NARODNOOBRAMBNI ROMAN.....	67
6.5 ZGODOVINSKA SNOV IN LITERARNI MOTIVI V ROMANU.....	68
6.6 LITERARNA PERSPEKTIVA IN POMEN ROMANA.....	69
6.7 TIP EPSKEGA SUBJEKTA ALI PRIPOVEDOVALCA V ROMANU.....	70
6.8 LITERARNI ČAS IN PROSTOR V ROMANU	70
7 LITERARNOTEORETIČNA ANALIZA BEVKOVE POVESTI »ČRNI BRATJE« (1952)	73
7.1 KRATKA VSEBINA PO POGLAVJIH	73
7.2 KARAKTERIZACIJA ALI OZNAKA LITERARNIH OSEB	78
7.3 BEVKOVO DELO »ČRNI BRATJE« KOT LITERARNA ZVRST	83
7.4 ODNOSI MED OSEBAMI V BEVKOVI MLADINSKI POVESTI »ČRNI BRATJE« ..	84
7.4.1 Odnos »otrok – odrasla oseba«	84
7.4.2 Odnos »otrok – otrok«	85
7.5 ZGODOVINSKA SNOV IN LITERARNI MOTIVI V POVESTI	87

7.6 LITERARNA PERSPEKTIVA IN POMEN POVESTI.....	88
7.7 TIP EPSKEGA SUBJEKTA ALI PRIPOVEDOVALCA V POVESTI	88
7.8 LITERARNI ČAS IN PROSTOR V POVESTI: FIKCIJA ALI RESNIČNOST	89
8 ZAKLJUČEK	92
9 LITERATURA	94

SEZNAM KRATIC

TIGR – Trst, Istra, Gorica, Reka

KNOJ – Korpus narodne obrambe Jugoslavije

AVNOJ – Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije

PEN – pisatelji, esejisti, novelisti

1 UVOD

S prihodom fašistov na oblast se je življenje primorskih Slovencev spremenilo na slabše. Fašistična oblast je na vsak način hotela uničiti slovenski jezik. Skozi celotno obdobje so poitalijančevali vse, kar je bilo slovenskega: imena, priimke, kraje ... Z Gentilejevo šolsko reformo so postopno odpravljali slovenske razrede. Slovenske učitelje so upokojili, jih premestili v notranjost Italije ali pa so sami odšli v tujino. V tem času so se otroci slovenskega jezika učili le doma in ob pomoči slovenskih knjig. Goriški nadškof Sedej je pripomogel, da je Cerkev pomagala pri ohranjanju slovenske kulture in narodne zavesti. V letih 1927/1928 so fašisti potisnili na stranski tir slovenske šole, jezik, tisk, kulturno-prosvetna društva in druge slovenske organizacije. V letu 1933 pa so prepovedali slovenske knjige. Zavedni primorski Slovenci so uteho iskali v slovenski molitvi, petju in verskih društvih.

To je bilo težko obdobje tudi za primorske ustvarjalce. Zaradi strogega režima jih je bilo vedno manj. Poleg vsega hudega je bilo v te kraje prepovedano uvažati knjige, zato so se ustvarjalci morali sami truditi s pisanjem. Stroga cenzura je zaplenila veliko knjig. Marsikatero delo je bilo objavljeno pod psevdonimom, da se je avtor rešil težav z oblastjo.

Za najplodovitejšega pisatelja tistega časa velja France Bevk. Njegov najbolj znani roman, tudi eden izmed najboljših slovenskih romanov, *Kaplan Martin Čedermac*, je izšel leta 1938. Bevk je veliko objavljaval v revijah in delal kot urednik, zato je večkrat prišel navzkriž s fašistično oblastjo.

Za to temo sem se odločila, ker mi je France Bevk kot pisatelj blizu že od otroštva, ko sem prebirala njegova mladinska dela. Poleg tega sem, kakor tudi pisatelj, doma iz Primorske. Izmed vseh njegovih del me je najbolj zanimala knjiga *Črni bratje*, o kateri sem zasledila, da je že več desetletij samevala na knjižnih policah. Največje presenečenje zame je bilo, ko sem ravno v obdobju pisanja diplomske naloge izvedela, da pripravljajo slovenski celovečerni film prav na podlagi te zgodbe.

Diplomsko delo sem razdelila na več poglavij. V prvem poglavju sem zgodovinsko opredelila obdobje fašizma na Primorskem. Sledi poglavje, v katerem so predstavljeni ustvarjalci na Primorskem v letih od 1920 do 1943: pisatelji, uredniki; ustvarjalci iz katoliške vrste; tiski, ki so delovali v Jugoslaviji; ustvarjalci z glasbenega področja; ustvarjalci za cerkvene pevske zборе in prevajalci. Marsikateri izmed njih je žalostno končal svoje življenje in bil dolga leta pozabljen. V nadaljevanju sem poglavje namenila časopisom in revijam, ki jih je France Bevk urejal in v katerih je objavljajl v obdobju fašizma. To so: *Mladika*, *Goriška straža*, *Naš glas*, *Čuk na pal'ci*, *Edinost* ter *Goriška matica*. Sledijo opis Bevkovega življenja in predstavitev njegovih del s tematiko fašizma: *Kaplan Martin Čedermac*, *Črna srajca*, *Črni bratje*, *Tonček* in *Med dvema vojnama: novele in črtice*. Diplomaska naloga vsebuje tudi obsežno tematološko analizo romana *Kaplan Martin Čedermac* in mladinske povesti *Črni bratje*, dveh posebej zanimivih in pomembnih Bevkovih del, ki se osredotočata na vidike boja za slovenski jezik v obdobju fašizma na Primorskem. Literarna analiza in interpretacija teh del razkrivata prepletanje zgodovinske resničnosti in umetniške fikcije, odseva zgodovinskih dogodkov in oseb ter pisateljevega osebnega doživljanja težkega obdobja primorske in tudi njegove osebne preteklosti.

2 ZGODOVINSKA OPREDELITEV OBDOBJA FAŠIZMA NA PRIMORSKEM (1920–1943)

Meja med Kraljevino SHS in Italijo je bila določena po dolgotrajnih diplomatskih prizadevanjih, zlasti na mirovni konferenci v Parizu, ki se je začela 18. januarja 1919. Tam so bili zbrani predsedniki vlad Francije, Velike Britanije, ZDA in Italije. Pri tem je imel največjo vlogo podpis Londonskega sporazuma aprila 1915, s katerim je antanta Kraljevini Italiji za vstop v vojno obljubila dotlej habsburško ozemlje Primorske, Istre in Dalmacije, poseljeno večinoma s Slovenci in Hrvati. Italijani so novembra 1918 zasedli slovensko ozemlje celotne Primorske in Notranjske do Planine, Logatca, Žirov ter južnih obronkov bohinjskih hribov. Pri pogajanjih med velikimi silami Kraljevina SHS ni imela skoraj nobene besede, zato je bil podan predlog, da bi se o meji dogovorili Italija in Kraljevina SHS sami. Tako so 12. novembra 1920 v italijanskem Rapallu predstavniki Kraljevine Italije ter Kraljevine SHS podpisali pogodbo o razmejitvi med državama. Z *rapalsko pogodbo* so določili mejno črto, ki je potekala v smeri: Peč – Jalovec – Triglav – Blegoš – Snežnik – Planina – Javornik – Matulje – Jadransko morje (vzhodno od Reke). S podpisom te pogodbe so bili od slovenskega ozemlja v okviru Kraljevine SHS odrezani več kot četrtina njenega ozemlja, pomembni mesti Trst in Gorica ter več kot četrtina prebivalstva. To je bil za slovenski narod močan udarec, ki bi lahko imel usodne posledice, če bi tako stanje dolgo trajalo.

Italija ni imela nikakršne dolžnosti sprejeti obveznosti do nacionalnih manjšin, čeprav je predfašistična vlada zagotavljala, da bodo manjšine *»lahko gojile svoj jezik, svojo kulturo in svojo vero brez omejitev in ovir ter da bodo uživale globoko spoštovanje v svojem posebnem položaju«*. (Kacin-Wohinz, 1990, str. 69)

Slovenci pod Italijo so se trudili ohranjati svojo narodno pripadnost. Prva leta je bil položaj Slovencev še nekako znosen, ker so bili gospodarsko in kulturno dobro razviti in ker na njihovem ozemlju ni bilo Italijanov, razen v večjih mestih Trstu, Kopru in Gorici.

Fašisti so 28. oktobra 1922, s pohodom na Rim, prišli na oblast v Italiji. Italijanski kralj Viktor Emanuel III. je Benitu Mussoliniju¹ izročil mandat za sestavo vlade. Kljub zagotovitvi, da manjšine ne bodo ogrožene, se je s prihodom fašistične vlade na oblast vse spremenilo. Od tistega trenutka naprej so se razmere za Slovence zelo poslabšale. Fašistična Italija je začela proti Slovencem pravo gonjo z odkritim nacionalističnim pritiskom, saj je želela jezikovno enotno državo. Za fašizem je veljalo, da je država združena v eno nacijo, v kateri so vsi med seboj izenačeni. Vlada je v svojem programu določila, da so sestavni del Italije vsa priključena ozemlja. Mussolini je na vsak način poskušal zbrisati tuje narodnosti, ki so živele znotraj italijanske meje.

*Italijanska država hoče biti harmonična ... monolitna, z eno samo disciplino, brez izjem.*² (Kacin-Wohinz, 1990, str. 72)

V letu 1923 je italijanska oblast prepovedala rabo slovenskega jezika v javnem življenju. Dne 28. marca 1923 je bil izdan odlok o spremembi slovenskih in hrvaških imen v Julijski krajini v italijansko obliko. Odpravljene so bili vsi slovenski napisi, prepovedana je bila raba krajevnih imen, v rojstne in druge matične knjige so vpisovali le poitalijančena imena in priimke (npr. *Bovec – Plezzo, Ilirska Bistrica – Villa del Nevoso*). Poitalijančevanje, neke vrste genocid, je trajalo skozi celo dobo fašizma. Marca 1928 so sprejeli zakon o spremembi »smešnih« osebni imen, v mesecu juliju 1939 pa je bila prepovedana uporaba tujih osebni imen.

S 1. oktobrom 1923 je italijanska vlada sprejela zakon o šolski reformi, ki se je imenoval po takratnem ministru za izobraževanje Giovanniju Gentiliju – *Gentilejeva reforma*. S to reformo so začeli postopno odpravljati slovenske razrede in kmalu so popolnoma odpravili vsak slovenski pouk v šoli.

---

¹ Italijanski fašistični diktator in častnik (29. julij 1883–28. april 1945).

² Citat iz časopisa *Il Popolo di Trieste*, ki je izšel 29. IX. 1927.

Za Slovence je bil usoden 17. člen Gentilejeve reforme, ki se je glasil:

Začeniši s šolskim letom 1923–24 se bo vršil pouk v vseh prvih razredih drugo-jezičnih ljudskih šol v italijanskem jeziku. /.../ V naslednjih šolskih letih se bo postopalo na isti način glede nadaljnjih razredov, dokler se ne bo /.../ poučevalo v vseh razredih ljudskih in meščanskih šol v italijanskem jeziku. (Kacin Wohinz in Verginella, 2008, str. 357)

Tako je bilo vse do leta 1925 učenje slovenskega jezika dovoljeno le v sklopu dodatnih ur, a še to je bilo kmalu odstranjeno.

Kot v spremni besedi knjige *Črna srajca* piše France Bevk, potem, ko so šole postale italijanske, otroci niso imeli velikih možnosti, da bi dobili takšno znanje jezika, ki bi zadostovalo, da bi z lahkoto posegli po slovenskih knjigah. Pod vplivom domače vzgoje niso izgubili narodne zavesti. V zakotnih vasicah so bili otroci na pol pismeni, v mestih pa so se postopno privajali na italijansko literaturo. Učenci in vojaški obvezniki so na domove prinašali italijanske pesmi, ki so se ohranile iz roda v rod. Slovenska dekleta, ki so služila v italijanskih mestih (Trst, Milan), so domov prinašala italijanske izdelke, ki so bili Slovencem do takrat neznani (Bevk, 1955).

Fašistična Italija je menila, da Slovani v večini spoštujejo državo in čutijo, da bodo ponosni na novo domovino. Cilj bi bil uresničen le z odstranitvijo slovenskih učiteljev, duhovnikov in odvetnikov, ki naj bi zaradi svojih lastnih interesov delali nemire. Učitelje so odpuščali, upokojevali ali pošiljali v notranjost Italije, številni so zato raje emigrirali v Jugoslavijo. Fašisti so ustanavljali nove italijanske šole, da bi čim prej poitalijančili slovenske otroke. Slovenski duhovniki so v tem obdobju morali marsikaj pretrpeti. Pri verskih obredih in pri krščanskem nauku naj bi se držali pravila, ki ga je določalo kanonsko pravo: duhovnik naj bi uporabljal jezik, ki je bil vernikom razumljiv – torej slovenski jezik. To je bil seveda trn v peti italijanski oblasti. Do leta 1927 je potekal verouk v šoli kot šolski učni predmet. S prihodom italijanskih učiteljev naj bi veljalo novo pravilo, da se tudi verouk poučuje v italijanskem jeziku. Duhovniki so temu močno nasprotovali, zato se je goriški nadškof Sedej odločil, da bodo učenje verouka

prestavili v cerkev – nastale so »farne« ali »župnijske«³ šole. V teh šolah so se otroci učili, poleg krščanskega nauka, brati in pisati ter deklamirati v slovenskem jeziku. S Sedejevo pomočjo je Cerkev postala središče ohranjanja tradicije, kulture in narodne zavesti, saj je bil slovenski jezik zavarovan pri verskih obredih, v pesmih in molitvah.

Fašisti so se trudili na vse pretege Primorsko čim bolj poitalijančiti tudi z naseljevanjem italijanskega prebivalstva v slovenska mesta.

Fašistični totalitarni režim je v letih 1927 in 1928 na svoj način izrinil slovenske šole, jezik, kulturno-prosvetna društva, tisk, organizacije, občinsko upravo in drugo.

Po letu 1933 so fašistične oblasti prepovedale celo slovenske knjige. Bevk v svojih spominih piše, da je bila prva slovenska knjiga, ki so jo fašisti prezirali, abecednik *Prvi koraki*. V lasti so jo imeli skoraj vsi šoloobvezni otroci, saj je izšla v visokih nakladah. Koristila je kot dober pripomoček za učenje slovenskega jezika. Italijanski učitelji so otroke naprošali, naj abecednike prinesejo v šolo. Tako so imeli možnost, da jim abecednike v šoli zaplenijo. Tiste ljudi, ki so abecednik delili naokrog, je večkrat zaslišala fašistična policija, prijavljeni so bili na sodišče ali pa so celo končali v zaporu. Pregarjani sta bili tudi čitanka *Kolački* in zbirka pravljic Frana Milčinskega *Zlata hruška*.

Slovincem so ostali le še slovenska molitev, petje po cerkvah in verska društva. Ob pomoči verskih društev so se ljudje ponovno zblíževali in še posebej mladini pomagali, da se je izognila fašističnim organizacijam. To je v dobi fašizma veljalo za edini legalni protest proti italijanizaciji.

Pred gospodarskim in političnim pritiskom so se Slovenci iz Primorske izseljevali delno v Jugoslavijo, nekateri pa tudi v druge evropske dežele in v Argentino. Kljub vsem tegobam, vsi Slovenci niso bili proti fašizmu. Že v letu 1922 jih je

---

³ Poznamo jih tudi pod imenom »Sedejeve« šole.

nekaj prestopilo med fašiste – zlasti tisti, ki so hoteli obdržati svoja mesta: župani, uradniki, učitelji, gostilničarji, trgovci in podobno.

3 SLOVENSKI (LITERARNI) USTVARJALCI NA PRIMORSKEM V LETIH 1920–1943

Zaradi prepovedanega uvažanja slovenskih knjig na Primorsko so redki primorski ustvarjalci sami morali poskrbeti, da so prebivalstvu lahko zagotovili vzgojne, izobraževalne in kulturne potrebe.

Zaradi večjega števila emigracij in prestrogega režima za slovenske Primorce je na primorskih tleh primanjkovalo slovenskih intelektualcev. V času fašizma je slovenski jezik v javnosti obstajal le prek knjig in Cerkve. Knjige so vse do leta 1939 izhajale neredno, bile so cenzurirane in večkrat zajete.

Ustvarjalce lahko razdelimo na več skupin: pisatelji in uredniki, katoliška vrsta, emigranti v Jugoslaviji, ustvarjalci za cerkvene pevske zборе, glasbeno področje in prevajalstvo.

3.1 PISATELJI, UREDNIKI

Najplodovitejši pisatelj in urednik je bil France Bevk. Po italijanski zasedbi Primorske leta 1918 je kot eden redkih slovenskih izobražencev, ki se niso izselili v Jugoslavijo, kljub fašističnemu preganjanju – zapor, konfinacija – opravljal organizacijske in kulturne dejavnosti in se tako večkrat znašel v težavah s takratno oblastjo.

3.1 1 Ferdo Kleinmayr (1881–1944)

Po končani nižji gimnaziji v Trstu je obiskoval učiteljsiše v Kopru. Po končanem šolanju je postal mestni učitelj v Trstu in okolici. Pod psevdonimom Ferdo Plemič⁴ je objavljajl humoreske, satire, pesmi, anekdote in dovtipe. Ustvarjal je tudi črtice, satirične pravljice in realistične črtice iz koroškega

---

⁴ Poznamo ga še pod psevdonimi: FP, Urbanjakov, Dr. Pikec, Nande Vrbnjakov.

življenja. Veliko je napisal tudi za strokovne pedagoške in učiteljske liste. Med drugim je nekaj časa urejal tržaški kulturni vestnik *Njiva*, Štokov splošni žepni koledar *Vedež*, drugi letnik Štokovega *Hišnega prijatelja*. V leth prve svetovne vojne se je trudil zblížati Slovence in Italijane, zato je napisal več slovníc in slovarjev, tako za ene kot za druge. V obdobju Primorske pod Italijo je ustvarjal knjige za osnovne šole: prevedel je pet *Računic za ljudske šole*, sodeloval je pri pisanju več beril za ljudske šole (1922–1925). Po zaprtju slovenskih šol je ustvaril različne priročnike za učenje slovenskega jezika na domu: *Prvi koraki* (1926, 1944). Nato je začel izdajati še poljudne strokovne, zemljepisne, zgodovinske, potopisne in leposlovne knjige, ki bi pomagale pri učenju in spoznavanju neznanega tako mladim kakor tudi odraslim. Aprila 1921 se je v Trstu udeležil deželne šolske konference, na kateri je v imenu nekaterih slovenskih učiteljev prebral izjavo o lojalnosti slovenskega učiteljstva do nove države ter se skliceval na velikodušnost in pravičnost italijanskega naroda; ta bo po njegovih besedah zagotovo poskrbel za boljšo prihodnost, za boljši razvoj slovenske kulture in šolstva. Na žalost je bila izjava brez kakršnegakoli učinka. Kleinmayr je veljal za delavnega človeka, ki je ogromno naredil za slovensko šolstvo in ohranitev narodne zavesti.

3.1.2 Ciril Drekonja (1896–1944)

Osnovno šolo je obiskoval v Podmelcu, nato pa učiteljsko pripravnico v Tolminu in učiteljišče v Gorici. Maturiral je šele v Ljubljani. Vojaške službe je bil začasno oproščen, zato je poučeval na Pečinah. Po koncu prve svetovne vojne je učil na Slapu pri Vipavi, Šentviški Gori, Pečinah in Slapu ob Idriji. Leta 1928 je bil prestavljen v Piemont, a je leto kasneje pobegnil v Jugoslavijo; poučeval je v Kobilju, Turnišču pri Ptuju, Jarenini pri Mariboru in Pobrežju pri Mariboru. Tam je bil okrajni šolski nadzornik. Po zasedbi Gorenjske so ga Nemci zaprli in ga mučili šest mesecev. Drekonja je začel literarno delovati na učiteljišču, kjer je objavljaj v dijaškem listu. Njegova prva tiskana pesem je izšla v tržaški *Njivi*. Kasneje je objavljaj in sodeloval v več revijah in zbornikih. Snov za svoja dela je črpal iz domače Baške grape in okolice. Pisal je o težkih socialnoekonomskih razmerah na vasi, o obdobju prve svetovne vojne in o novih političnih razmerah –

fašizmu na Primorskem. V povesti sta jezik in zgradba realistična, najti je mogoče tudi Bevkovo literarno navzočnost. Tudi motivika povesti včasih spominja na Bevka. Za Drekonjo so značilni tudi folklorni elementi, saj je bil zbiratelj ljudskega blaga. Leta 1932 je v knjigi *Tolminske narodne pravljice* zbral večje število narodnih pravljic s Tolminskega. Tudi svoje in druge pedagoške izkušnje je strnil v knjigo *Pod domačim krovom*, ki je izšla leta 1930 v Gorici. Pri nekaterih delih se je podpisoval s psevdonimom Ciril Ivanov ali Cirillo Ivanov. Umrli je kot talec v Šentvidu pri Ljubljani 31. januarja 1944.

3.1.3 Damir Feigl (1879–1959)

Krščen je bil kot Kajetan Friderik. Gimnazijo je opravil v Gorici, nato je šel na Dunaj študirat pravo, a študija ni dokončal. Od tam se je vrnil nazaj v Gorico in postal urednik mesečnika *Knajpovec*. V tem času je bil aktiven tudi v liberalnem političnem listu *Soča* in še nekaterih listih. Po koncu prve svetovne vojne je služboval pri *Goriški straži*, *Edinosti* in *Mladiki*. Pri *Goriški matici* je skupaj z Bevkom urejal njen koledar. Njegova prva knjiga je bila zbirka humoresk pod naslovom *Pol litra vipavca*. Humoreske s satirično osjo pa so bile izdane v knjigi *Bacili in bacilke* (1920). Med znanstvenofantastične pripovedi, ki so vse izšle v času fašizma, sodijo tudi: *Čarovnik brez dovoljenja* (1933), *Okoli sveta* (1935) in *Supervitalin* (1939). Leta 1926 je napisal svoj prvi roman *Pasja dlaka*; govori o dogajanju v Afriki, letala so brez posadke, sama fotografirajo. Predstavi nov kemični element bilij⁵, ki naredi človeka nevidnega. Do leta 1939 je napisal še nekaj humoresk in znanstvenofantastičnih del, nato se s pisanjem ni več ukvarjal. Feigl je znan ravno po pisanju daljših povestih in romanov z motivi znanstvene fantastike in tehničnih čudežev. Njegovi psevdonimi: D.F., F., -L, Kajetan, Leopold Keber, Lovro Koder.

---

⁵ Elementu je dal ime po kraju Bilje pri Gorici.

3.1.4 Andrej Budal (1889–1972)

Po končani osnovni šoli v Štandrežu je v Gorici obiskoval najprej vadnico in nato klasično gimnazijo. Na Dunaju je doktoriral iz romanistike. Po končanem šolanju je naprej poučeval slovenščino na slovenski državni gimnaziji in nemški realki v Gorici. Poučeval je v več krajih: v Trstu, Idriji, Tolminu, Vidmu, Perugi, Benetkah. Budal je bil literarno aktiven že kot gimnazijec, prvo tiskano delo je bila pripovedka *Kokoš na varnem* iz leta 1906. Nato je objavljala pesmi, prozo, članke, biografije, ocene in poročila v več listih: *Mladiki*, *Mentorju*, *Edinosti*, *Našem glasu*, *Razgledih*, *Luči* in podobno. Ker je izhajal iz Cankarjeve šole, je opisoval idealiste, ki so ob srečanju z resničnostjo pripeljani do zloma, ampak kljub temu ne dovolijo biti poraženi. V času fašizma na Primorskem, ko se je moral osredotočiti na primorske ljudi, se je spremenil v ljudskega pripovednika. Največ je pisal za rojake, ki so bili zaradi vdora tujcev narodno ogroženi, zato je pri slovenskem človeku močno poudaril pozitivne lastnosti. V tem času je napisal tudi šolske učbenike za slovenski jezik: *Slovenski cvetnik* (1928, 1946) in literarno zgodovino *Osemnajst velikih* (1939). Iz francoščine in italijanščine je prevedel 13 knjig, med drugim Manzoničevega *Zaročenca* (1925) in Boccaccovega *Dekameron* (1926). S Francetom Bevkom, Lavom Čermeljem, Damirjem Feiglom in drugimi je sodeloval pri ustvarjanju *Goriške matice*. Za njegovo najpomembnejše delo imamo zgodovinsko povest *Križev pot Petra Kupljenika*, ki je leta 1911 najprej izšla v *Ljubljanskem zvonu*, trinajst let zatem pa tudi v knjižni izdaji. Leta 1971 je za svoje delo dobil *Red jugoslovanske zvezde z zlatim vencem*. Svoja dela je večkrat podpisoval kot: A. Labud, Andrej Labud, Dren Ivo, I. Dren, I. Dr.n, P., P-n, P....in, Pastúškin, Pastúškin A.B., P-st-šk-n, S.S., Slavko Slavec,-st-.

3.1.5 Drago Bajc (1904–1928)

Po končani osnovni šoli je odšel v Ljubljano in tam opravil nižjo gimnazijo, višjo pa je opravil v Kranju. V dijaških letih je pisal ljubezenske in razmišljajoče pesmi, pozneje tudi domoljubne kot izraz trpljenja pod fašizmom. Njegovi pesniški vzorniki so bili Petrarka, Prešeren, Kette in Murn. Pisal je tudi krajšo prozo in satirično-humoristične sestavke, ki jih je objavljala v Bevkovem

Čuku na pal'ci. Mature ni opravljal v roku, saj je bil kot italijanski državljani poklican v vojsko. Zaradi težav z italijansko vojaško oblastjo je maturo opravil šele leta 1927 in se nato vpisal na pravo v Padovo. Sodelovati je začel z goriškim uredništvom *Edinost* in se izkazal kot dober novinar. Ker so ga italijanske oblasti ves čas opazovale, njegovo življenje ni bilo lahko. Bajc je bil večkrat zaprt brez kakršnegakoli razloga. Kot član organizacije TIGR je deloval na ajdovsko-vipavskem območju. Umril je star komaj 24 let, izčrpan od bežanja z visoko vročino. V literaturi sem našla dve zgodbi o njegovem pogrebu.

Marjeta Žebovec pravi, da so oblasti na pogreb dovolile zgolj ožjim sorodnikom. Preostale ljudi so odgnali in cvetje, z izjemo pretihotapljenega šopka rdečih nageljnov, pometali v smeti (Žebovec, 2006).

France Bevk, kot priča te žalostne zgodbe, pravi, da je bilo tisto nedeljo v Vipavi ogromno ljudi, tudi prijatelji iz Gorice, ki so Bajcu prinesli trnov venec. Prišlo je večje število karabinerjev, komisar in celo agenti, ki so opazovali dogodek. Najprej so pevci začeli peti žalostinko, a komisar je takoj zagrozil pevovodju, da ga zaprejo, če bo nadaljeval. V tem trenutku se je zaslišal jok pokojnikovega starega očeta, ki je marsikomu stisnil srce. Vse je bilo tiho, vendar zelo napeto. Komisar se je odločil, da pogreba ne bo. Karabinerji in agenti so začeli odganjati ljudi. Naslednji dan, kljub delavniku, so se ljudje zbrali in prišli, da se poslovijo od pokojnika. Policija je bila znova tam, a šele proti večeru, ko so se ljudje nekoliko razšli, so dovolili pogreb. Takrat so cesto ponovno napolnili ljudje, ki so v velikem številu s šopki in venci pospremili mladeniča na zadnjo pot. Policija ni imela več moči, da bi preprečila pokop (Bevk, 1958).

3.2 KATOLIŠKA VRSTA

3.2.1 Rado (Radivoj) Bednarik (1902–1975)

Osnovno šolo je obiskoval v Gorici in se nato vpisal na tamkajšnjo gimnazijo, a jo je končal v Šentvidu pri Ljubljani. Na ljubljanski Univerzi je leta 1926 diplomiral iz zgodovine in geografije. V letih 1924 in 1925 je bil prefekt v goriškem Alojzijevišču. V tem času je začel delovati v uredništvu *Goriške straže*

in to delo opravljal vse do vploklica k vojakom. Po končanem vojaškem roku je sodeloval v uredništvu *Novega lista* in *Družine* v Gorici. Imel je svojo lastno knjigovoznico. Sodeloval je tudi s Filipom Terčeljem in bil predsednik krščansko-socialne *Dijaške zveze*, predsednik katoliškega prosvetnega društva *Mladike* v Gorici in podpredsednik *Prosvetne zveze* v Gorici. Velja za enega od ustanoviteljev književne založbe *Sigma*, kjer je delal kot tajnik. Bednarik je uredil tudi prvo številko dijaškega glasila *Rast*, bil sodelavec dijaške revije *Križ na gori*, mesečnika *Naš čolnič* itd. Svoja dela je objavljala v različnih publikacijah na Primorskem in drugod v Sloveniji. Napisal je tudi več poljudnoznanstvenih knjig, potopisov in učbenikov. V času fašistične Italije je bil večkrat preganjan, v Vidmu ga je vojaško sodišče degradiralo. Na tržaški literarni fakulteti je doktoriral leta 1951. Med drugim je poučeval na goriški in ajdovski gimnaziji, do upokojitve pa na goriškem klasičnem liceju. Njegovi psevdonimi so: R.B., r.b., Rado.

3.2.2 Filip Terčelj (1892–1946)

Rodil se je v vasi Grivče nad Šturjami, ki je danes del Ajdovščine. Osnovno šolo je končal v Šturjah, nato je obiskoval šentviško klasično gimnazijo v Ljubljani. Po maturi se je vpisal na študij bogoslovja in postal duhovnik. Študij je nadaljeval v Kölnu, kjer se je izobraževal na socialno-pedagoški fakulteti. Na Primorsko se je vrnil ravno ob času, ko je bila pod močnim pritiskom fašistične Italije. Na vsak način je poskušal delati za narod in vero. Z njegovo pomočjo so nastala izobraževalna društva, prirejal je tečaje in pisal o vzgoji. Ustanovil je revijo *Naš čolnič*, v kateri je spodbujal kulturno delovanje; pisal je poezijo in prozo. Pod njegovim peresom je nastala pesem *O, srečni dom nad zvezdami*, ki jo slišimo pri sveti maši na dan vseh svetih, 1. novembra. Ker se je bojeval za obstoj slovenskega jezika, si je pridobil sovražnike pri fašistih, ki so začeli s pritiski. Leta 1931 je bil Terčelj aretiran.

Mamić pravi, da so za vzrok navedli pridiganje v slovenskem jeziku, ki se je zaradi premajhne cerkve dogajalo na prostem. To seveda ni bil glavni razlog. Fašistom je bilo trn v peti to, da je Terčelj skrbel za mladino v *Tajni krščansko-socialni organizaciji*, ki je veljala za katoliško in duhovniško partnerico

organizacije TIGR. Zgodovinar Egon Pelikan pa ugotavlja, da naj bi duhovnika policiji izdal nekdanji član te skupine. (Mamić, 2010)

V goriških zaporih je preživel pravo kalvarijo, saj je bil grozovito mučen in bil na robu blaznosti. Na koncu je bil za pet let izgnan na jug Italije, v Campobasso. Njegovo izgnanstvo se je končalo že po nekaj mesecih, vendar službe v slovenskih župnijah zaradi fašistične oblasti ni mogel dobiti. Kmalu so ga znova želeli izgnati, vendar mu je uspelo pobegniti čez mejo. V Ljubljani je končno našel službo. Poučeval je na gimnaziji na Poljanah in ob sebi zbiral mladino. Leta 1941, ob prihodu Italijanov v Ljubljano, je znova ostal brez službe in bil tri mesece zaprt. Po koncu vojne se je zgodba ponovila, le da so ga tokrat zaprli slovenski komunisti. Na noben način ni našel izhoda domov. Pomoči mu ni upal ponuditi niti njegov prijatelj France Bevk, ki je pri novi oblasti imel visok položaj. Januarja 1946 v Davči na Gorenjskem so ga skupaj z domačim duhovnikom prijeli lokalni partijci in ju izročili KNOJ-u. Takoj so ju likvidirali in pokopali v bližnji grapi. Potem so na vsak način poskušali izbrisati njegovo ime iz zgodovine. V letošnjem letu so ponovno obudili spomin na Terčelja z različnimi kulturnimi dejavnostmi. Februarja so potekali Terčeljevi dnevi z akademijo v Ajdovščini, aprila so mu končno postavili spomenik na trgu v domačih Šturjah, meseca junija je potekal Terčeljev dan v Logu pri Vipavi in v istem mesecu je v Ljubljani izšel zbornik, ki ga je uredila Marija Pegan. V obdobju pisanja mojega diplomskega dela je nastala pobuda za beatifikacijo Filipa Terčelja. Če bodo na koprski škofiji sprejeli predlog, bo Terčelj postal prvi primorski svetnik.

3.2.3 Ljubka Šorli (1910–1993)

V rodnem Tolminu je obiskovala meščansko šolo in se nato vpisala na trgovsko šolo v Gorici. Že med šolanjem v Gorici je objavljala pesmi v ilegalnem glasilu *Soča*. Kasneje je objavljala še v *Mladiki*, *Ženskem svetu*, *Družini*, koledarjih *Goriške Mohorjeve družbe* in druge. Želela je biti učiteljica, a ji tega takratne razmere niso dopuščale. Delovala je na kulturnem področju, bila je voditeljica pevskih zborov in manjših instrumentalnih orkestrov, saj se je vzporedno s trgovsko šolo učila igrati violino. Leta 1933 se je poročila z glasbenikom Lojzeto Bratužem. Imela sta dva otroka, živeli so v Gorici in do

moževе prezgodnje smrti so bili sosedje Franceta Bevka. Mlada vdova se je za nekaj časa z otrokoma preselila domov v Tolmin. Ravno moževa smrt je postala eden glavnih motivov njenih pesmi. Kljub grozotam, ki so se ji zgodile, ni izgubila upanja, volje in narodne zavesti. Iz Tolmina se je znova preselila v Gorico in tam ostala vse do svoje smrti. Vse do razpada fašistične Italije je bila tudi sama večkrat zaprta in mučena. Nato je poučevala v Tolminu, čez čas pa je dobila mesto tajnice na učiteljskišću v Gorici. V tem času je opravila učiteljski tečaj. Tudi v zrelih letih je pisala pesmi, največkrat o ljubezni do moža in o spominu nanj, na domači kraj, domovino in materni jezik. Po letu 1950 je začela pisati tudi za otroke, postala je tudi urednica zamejskega otroškega lista *Pastirček*.

3.2.4 Anton Kacin (1901–1984)

Po končani osnovni šoli in realki v Idriji se je vpisal na Filozofsko fakulteto v Ljubljani in na tej fakulteti tudi doktoriral. Po opravljenem doktoratu je na Univerzi v Padovi opravil nekaj izpitov iz italijanske literature in zgodovine, nato pa na ministrstvu v Rimu izpit za poučevanje slovenskega jezika. Delal je privatno v Idriji, kot prefekt v Alojzijevišču v Gorici, kot profesor slovenskega jezika v nadškofijski gimnaziji v Malem semenišču v Gorici⁶ in v milanski knjižnici Katoliške univerze. Svoje članke in razprave je večkrat objavljajl v različnih revijah in listih. Kacin je bil dve leti⁷ urednik *Goriške straže*, urednik prvega *Novega lista*, kar trideset let, od 1928 do 1958, pa je delal kot tajnik in urednik publikacij *Goriške Mohorjeve družbe*. Imel je zelo težko nalogo, saj je fašistična oblast na vsak način hotela uničiti vse, kar je bilo mogoče. Kacin pa se je na vsak način bojeval za obstoj družbe, pridno ustvarjal in si pridobil sodelavce. Sodeloval je tudi z Ivanom Trinkom. Ravno Kacin in *Goriška Mohorjeva družba* imata največ zaslug, da smo bili primorski Slovenci v tem kriznem obdobju aktivni v literarnem ustvarjanju, saj z matično domovino skorajda nismo imeli stikov. Nadziral je slovenske šole na Goriškem ter na tečaju v Idriji in Gorici poučeval primorske učitelje, ki so imeli italijansko diplomu. S Kacinovim trudom smo Slovenci dobili zopet slovenski jezik v šole, to se je zgodilo 21. julija 1959,

⁶ Ker je bilo prepovedano uvažanje šolskih knjig iz Ljubljane, je leta 1930 napisal berilo za nižje gimnazije *Klasje*. V tem času je deloval kot katoliški javni delavec, med drugim je duhovnike in svetne izobražence poučeval slovenski jezik.

⁷ V letih 1927 in 1928.

ko je bil sprejet šolski zakon, da so slovenske šole uzakonjene. Še istega leta je Kacin zahteval slovenske šole tudi v Slovenski Benečiji, leta 1968 pa je bila ob njegovi pomoči v Gorici ustanovljena strokovna šola trgovske smeri (Primorski slovenski biografski leksikon, 2. knjiga, str. 2).

3.2.5 Andrej Pavlica (1866–1951)

Osnovno šolo je obiskoval doma in v Gorici, kjer je nato obiskoval gimnazijo. Po opravljeni maturi je začel študij bogoslovja. Kot bogoslovec je iz italijanskega jezika prevedel *Sveto uro*, ki jo je ob svoji biserni maši ponatisnil. Posvečen je bil 15. marca 1891. Med delom je na dunajski Univerzi opravil doktorat iz bibličnih ved. Poleg profesorja na realki in gimnaziji ter kateheta v bogoslovnem semenišču se je ukvarjal z več dejavnostmi, bil je na primer pisatelj, časnikar, sociolog, organizator. Pisal je članke v *Goriški list* in *Primorski list* in v letih od 1898 do 1905 bil tudi njegov urednik, v *Angelčku* je objavljaval črtice in dramske prizore. Nekaj časa je pod fašizmom (1920–1925) urejal *Koledar Goriške matice* in v njem objavljaval več del. Med drugim je bil tudi pesnik in komponist. V letu 1928 je v slovenščino prevedel *Sociološki zakonik* Mednarodne zveze za proučevanje socialnih nauk v Malinu – Belgija. Zelo so ga zanimala socialna vprašanja njegovega časa: ustanovil je *Slovensko katoliško delavsko društvo v Gorici* (1898); *Žensko delavsko društvo Skalnica* (1902), ki je prirejalo romanja na Sveto goro; *Zvezo slovenskih kolonov* (1912). Z njegovo pomočjo je bil ustanovljen tudi zavod za slovenske sirote – *Slovensko sirotišče*, v katerem je bil tajnik in podpredsednik vse do smrti. Leta 1930 je bilo zatočišče zatrto z dekretom goriške prefektore, a ga je Pavlica po drugi svetovni vojni prevzel v svoje roke.

3.2.6 Ivan Trinko (1863–1954)

Trinko je bil pesnik⁸, pisatelj⁹, skladatelj¹⁰, likovni ustvarjalec¹¹. Leta 1886 je bil posvečen v duhovnika. Kot profesor je poučeval v semenišču v Vidmu. Bil

⁸ Samostojna pesniška zbirka (1897).

⁹ *Naši paglavci* (1929), *Naše molitve* (1951), *Spisi o Beneški Sloveniji*.

¹⁰ Latinski, italijanski, slovenski liturgični motivi.

je buditelj in duhovni vodja Beneških Slovencev. Boril se je za človeške in narodne pravice. Opravljal je več družbenih vlog, bil je na primer deželni svetovalec, okrajni poslanec, poslanec v deželnem zboru, član izvršilnega odbora ljudske stranke, sodni porotnik, kanonik itd. Slovenščine se je naučil sam. Svoja dela je objavljala v *Ljudskem glasu*, *Ljubljanskem zvonu*, *Slovanu* in drugje. Leta 1931 je napisal *Slovensko slovnico za Italijane*.

3.3 EMIGRANTI V JUGOSLAVIJI

3.3.1 Alojz Gradnik (1882–1967)

Rojen v Goriških Brdih, v Medani. Po končani goriški gimnaziji je študiral pravo na Dunaju in tam leta 1907 doktoriral. Delal je v več krajih na Primorskem in v Istri; po koncu prve svetovne vojne pa je dobil službo za sodnika najprej v Beogradu, nato še v Ljubljani in Zagrebu. Zaradi sojenja nekaj komunistom je bil predčasno upokojen. Pri pisanju poezije so nanj vplivali predstavniki slovenske moderne, blizu mu je bilo tudi krščanstvo. V svojih pesmih je največkrat opeval ljubezen, trpljenje, smrt, Brda in zgodovino. Zelo močno je čutil medvojno dogajanje in nasilje Italijanov nad Slovenci. Ob pisanju se je ukvarjal tudi s prevajanjem iz romanskih in slovanskih jezikov. Prevedel je na primer Dantejev *Pekel* in Njegošev *Gorski venec*. Gradnik velja za enega najpomembnejših posrednikov italijanske literature Slovincem, čeprav je *Antologijo italijanske lirike* prevedel v nepravem času.

3.3.2 Narte Velikonja (1891–1945)

Rodil se je na Dolu pri Otlici¹². Svojo prvo pesem *Hanci* je objavil v *Domačem prijatelju* in od Zofke Kvedrove prejel prvi honorar. Šolal se je na gimnaziji v Gorici, nato se je vpisal na študij prava na Dunaj. Tam sta s Stankom Majcnom sodelovala v uredništvu *Zore*. Ob leposlovnih prispevkih je objavljala tudi literarne kritike. Zaradi začetka prve svetovne vojne študija ni dokončal.

---

¹¹ Perorisbe.

¹² Zdaj se kraj imenuje Predmeja.

Vrnil se je v Gorico, zatem v Ljubljano, kjer sta skupaj z Izidorjem Cankarjem pisala povest *Lepa Blanka, albanska špijonka*, ki jo je objavljala *Ilustrirani glasnik*. Bil je tudi vojak, ob koncu vojne je dokončal študij. V začetku dvajsetih let se je preselil na Kranjsko, se poročil, imel veliko družino in zaradi preobremenjenosti zelo malo literarno ustvarjal. Leta 1933 je zbolel za možgansko kapjo, polovica telesa je ostala hroma. Med okrevanjem v bolnišnici je našel nove ideje za pisanje. Zbiral je anekdote in pisal kratko pripovedno prozo. Svoja dela je objavljala *Mladiki* ter *Domu in Svetu*. Narte je bil proti komunizmu, Osvobodilni fronti in partizanstvu. Po porazu Italije je delal v dobrodelni organizaciji *Zimske pomoči*. Služba uradnika v državni upravi mu je pomagala, da je vedel čisto vse o komunizmu. Zaradi tega je bil po koncu druge svetovne vojne obsojen na smrt. Po smrti je takratna komunistična oblast odstranila vse njegove knjige iz knjižnic in prepovedala uporabo njegovega imena. Šele po osamosvojitvi Slovenije, leta 1992, so mu na rojstni hiši na Predmeji odkrili spominsko ploščo.

3.3.3 Ivo Šorli (1877–1958)

Osnovno šolo je obiskoval v domačem Podmelcu, nato se je izuril za ključavničarja. Na pobudo tete Nance je nadaljeval šolanje na gimnaziji v Gorici. Po maturi je postal lektor v Velikovcu in hkrati študiral pravo na Dunaju. Službo je našel v odvetniški pisarni v Gorici, pozneje v Podgradu in v Pulju. Zaradi prihoda Italijanov, ki so mu grozili s premestitvijo na jug, se je leta 1919 preselil v Jugoslavijo. Kot notar je delal v Rogatcu, v Šmarju pri Jelšah, v Mariboru in v Kranju. Šorli je poezijo začel pisati že v šoli, ko je svoja dela objavljala v več revijah. Z Murnom se je seznanil leta 1898, ko je sodeloval pri almanahu *Na razstanku*. Prozo je objavljala v večini listov, nekaj je objavil tudi v samostojnih knjigah. Nanj so vplivali Cankar, Maupassant in Nietzsche. Njegovo najplodovitejše obdobje je bilo med prvo svetovno vojno, takrat je ogromno prispevkov pod psevdonimom napisal za *Ljubljanski zvon*. Napisal je več povesti. France Koblar je navedel tudi njegove druge spise, knjižne ocene, prevode v tuje jezike in obratno.¹³ Njegovo zadnje delo je avtobiografska povest *Večne vezi* iz leta 1938. V njej je prikazal stanje tedanje Primorske – kako slovenska inteligenca

¹³ Fr. Koblar, SBL III, str. 666–668.

beži iz Primorske v matično domovino Jugoslavijo. Njegovi psevdonimi: Fran Novič, Ivan Orel, J. S. Orel, Ivan Podrobnik, Štefan Zaplotnik, P-k, Dr. I. Š-i.

3.3.4 Ciril Kosmač (1910–1980)

Po končani osnovni šoli je eno leto obiskoval pripravnico v Alojzijevišču in nato dve leti nižje trgovske šole. Zaradi težkih življenjskih razmer šolanja ni mogel nadaljevati. Bil je član TIGR-a in pri devetnajstih letih aretiran s strani fašistične policije. Zaporne kazni je preživel v Gorici, Kopru, Rimu in Trstu. Leta 1930 je bil prisoten tudi na znanem tržaškem procesu¹⁴, vendar je bil zaradi mladostnosti oproščen. Kljub strogemu policijskemu nadzoru mu je uspelo zbežati v Jugoslavijo. V Ljubljani je imel zelo težko življenje, preživel je le s pisanjem. Veliko časa je posvetil branju in literarnemu izobraževanju. Objavljal je v *Našem rodu*, emigrantskem listu *Istra*, v revijah *Ljubljanski zvon*, *Sodobnost*, *Novi svet*, *Razgledi*, *Tovariš*, *Naša sodobnost*, *Borec*, *Rodna gruda*, *Obzornik* in *Naši razgledi*. Še pred začetkom druge svetovne vojne je dobil štipendijo in odšel v Pariz. Ko je nemški okupator zasedel Pariz, je najprej zbežal v Marseille, nato v Španijo, Lizbono, London, Egipt, Bari, od tam pa na osvobojeno ozemlje v Belo krajino. Tam je postal glavni in odgovorni urednik *Slovenskega poročevalca*. Pozneje je postal glavni urednik revije *Tovariš*. Pisal je tudi scenarije za filme po svojih novelah (*Očka Orel – Na svoji zemlji*, *Balada o trobenti in oblaku*, *Tistega lepega dne*). Novela *Tistega lepega dne* (1938)¹⁵ prikazuje značilnosti življenja primorskih Slovencev v času fašizma, na primer: Slovence, ki so za svoj prid postali fašisti; slovensko dekle, ki je služilo v Milanu, prepoved slovenskega petja, ker je »protidržavno«¹⁶ (*Domovine mili kraj; Buči, buči morje Adrijansko; V petju oglasimo zdaj se složni mi*), in drugo. Po letu 1955 se je ukvarjal samo še s pisanjem. Postal je redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, prejel je nagrado AVNOJ in nekaj dni po smrti Prešernovo nagrado za izjemno umetniško literarno delo.

¹⁴ Na tržaškem procesu naj bi se sodilo »slovenskim teroristom« zaradi bombnega napada na uredništvo fašističnega časopisa »Il Popolo di Trieste«. Med 87 obtoženimi osebami so jih našli 52. Osemnajstim osebam so sodili v Trstu: štiri so bile ustreljene na Bazovici, druge so bile obsojene na dolga leta zapora.

¹⁵ Novelo najdemo v Kosmačevi knjigi *Sreča in kruh*.

¹⁶ Kosmač, 1964, str. 78.

3.3.5 Vladimir Bartol (1903–1967)

Bil je sin pisateljice, urednice in publicistke Marice Bartol Nadlišek. Tako osnovno kot tudi srednjo šolo je obiskoval v Trstu in Ljubljani. Po končani maturi je v Ljubljani študiral biologijo in filozofijo. Med študijem je pisal zgodovinske romane, ki jih ni nikoli objavil. Ko je končal doktorat, je šel naprej študirat v Pariz in se tam seznanil z Josipom Vidmarjem. Ta ga je seznanil s potopisnimi spisi Marca Pola, ki govorijo tudi o orientalskem mogotcu. Ravno ta snov je Bartola navdušila za pisanje njegovega najpomembnejšega dela *Alamut*, ki je izšel leta 1936 pri založbi *Modra ptica*. Konec dvajsetih let je prve kratke psihoanalitične zgodbe objavljal v *Ljubljanskem zvonu* in reviji *Modra ptica*. Po služenju vojaškega roka v Srbiji je še nekaj časa živel v Beogradu, kjer se je ukvarjal z izdajo *Slovensko-beograjskega dnevnika*. Leta 1941 se je vrnil v Ljubljano in postal svobodni književnik. Po koncu vojne se je ponovno vrnil v Trst in nato spet v Ljubljano. Nekaj let pred smrtjo je postal dopisni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

3.3.6 Bogomir Magajna (1904–1963)

Šolo je najprej obiskoval v Vremskem Britofu, maturiral pa je na klasični gimnaziji v Ljubljani. V tistem času je začel sodelovati v marijaniščnem listu *Plamen*, pozneje v *Križu na gori*, *Našem čolničju* in goriški *Družini*. Na ljubljanski fakulteti je študiral medicino in jo dokončal v Zagrebu. V Zagrebu je napisal roman *Gornje mesto*, njegovo prvo delo v knjižni izdaji pa so bile *Primorske novele*. Sprejel je službo vojaškega zdravnika v Sarajevu in zdravnika pri obmejnih enotah v Logatcu. Ker so to bile zgolj začasne zaposlitve, se je v prostem času preživljal s pisanjem. Včlanjen je bil v *Literarni klub*. Pozneje je postal psihiater in delal v bolnišnici na Studencu. Prijaznega pristopa ni imel le do svojih pacientov, rad je pomagal tudi mladim literatom. Med drugo svetovno vojno se je pridružil Osvobodilni fronti, leta 1942 so ga Italijani aretirali in mu za pet let odvzeli vse državljske pravice. Po kapitulaciji Italije je postal partizanski zdravnik in urednik *Partizanskega zdravstvenega vestnika*. Po vojni je postal primarij, predaval je po Sloveniji, o zdravstveni vzgoji je pisal za *Radio Ljubljana*

in *Kmečki glas*. Postal je tudi predsednik založniškega sveta založbe *Lipa* v Kopru.

3.4 GLASBENO PODROČJE

3.4.1 Vasilij Mirk (1884–1962)

Po končani osnovni šoli in gimnaziji v Trstu je na dunajski in graški Univerzi študiral zgodovino in geografijo. Njegova prva služba je bilo poučevanje na slovenski trgovski šoli v Trstu. Sicer se je za glasbo zanimal že v gimnazijskih letih, ko je pel v zboru in skladal. Skupaj s sošolci so v letu mature izvedli *Ave verum*, ki velja za njegovo prvo skladbo. Med službovanjem je obiskoval tržaški konservatorij Tartini in se učil klavir. V tem času je vodil več društev, med drugim tudi pevski zbor pevskega društva *Danica* na Kontovelu. Po koncu prve svetovne vojne je zaradi sežiga Narodnega doma v Trstu, v katerem je poučeval klavir in teorijo *Glasbene matice*, nadaljeval s poučevanjem v Rojanu in Barkovljah, a tudi tam so bile dvorane kmalu požgane. Po razpadu *Glasbene matice* je pevski zbor poučeval doma v Trstu. Leta 1928 je odšel v Maribor in poučeval na tamkajšnjih Trgovski akademiji in na šoli *Glasbene matice*, na kateri je med drugim bil tudi zborovodja. Dolgo je bil tudi predsednik zborov južne Štajerske, imenovanih *Ipavčeva pevska župa*. Kot skladatelj se je prvič predstavil s pesmijo za ženski zbor *Spomladi v gozdu*. Svoje skladbe je pošiljal v različne glasbene izdaje. Ustvarjal je skladbe za orkester, za odrske predstave, koncertne klavirske skladbe, mladinski album za klavir, samospeve, mladinske zборе s klavirjem in cerkveno glasbo. Mirk je najbolj znan po svojih posvetnih zborovskih skladbah. Zanj je med drugim značilno, da se je opiral na ljudsko motiviko, saj je preučeval slovenske ljudske pesmi, v času prve svetovne vojne pa je v Bosni proučeval tamkajšno folkloro. Njegova klasična moška zbora *Katrica* in *Na trgu* segata v sam vrh slovenskega zborovskega ustvarjanja. Mirk je za pedagoško smer napisal *Nauk o harmoniji*, objavil pa je tudi dva članka: *Glasbena kultura primorskih Slovencev* in *Ob Schwabovem koncertnem valčku Sonček moj*.

3.4.2 Srečko Kumar (1888–1954)

Srečku je bila glasba vseč že od malih nog, ko je z očetom obiskoval vaje vaške pihalne godbe v domačih Goriških Brdih. Osnovno šolo je obiskoval v Kojskem in v Grgarju. Ker na goriški gimnaziji ni bil uspešen, je odšel za vajenca v Likarjevo papirnico v Gorico. Na sestrično pobudo je zopet odšel v šolo in na koncu maturiral na učiteljskišči v Kopru. Še pred koncem študija je pokazal veselje do glasbe. Prve korake pri učenju klavirja mu je ponudila sestra, veselje do glasbe pa je dobil prek Čeha Josipa Michla, ki je do začetka prve svetovne vojne deloval kot zborovodja na goriški glasbeni šoli. Kumar se je pri rosnih sedemnajstih letih začel ukvarjati z vodenjem pevskega zbora v domači vasi, nato pa je začel poučevati še zbor učiteljskiščnikov - dijakov. Po odhodu v Trst je začel študij klavirja na Tartinijevem konservatoriju in ga uspešno opravil. Ob tem je deloval še na glasbenem prosvetnem področju. V tistem času, v sezoni 1911/12, je vodil zbor Pevskega društva v Rojanu in kmalu pokazal svojo nadarjenost, ko je na koncertu pripravil odličen seznam skladateljev. Izobraževal se je tudi v Leipzigu, bil med vojno nekaj časa na Češkem in se na koncu vrnil v Trst. Z letom 1919 se je začelo njegovo najplodovitejše obdobje. V Šklednju je ustanovil glasbeno šolo, poučeval je na *Glasbeni matici*, imel ogromno klavirskih nastopov v Trstu, Gorici in drugod. Najbolj se je posvetil glasbeni prosveti: za njegovo življenjsko delo lahko izberemo ustanovitev pevskega zbora *Zveze jugoslovanskih učiteljskih društev v Italiji* in ustvarjanje mladinske zborovske literature. *Učiteljski pevski zbor* je bil sestavljen iz odličnih vokalov, vlagali so veliko truda in dosegali velike uspehe. Zaradi močnega fašističnega pritiska se je Kumar leta 1924 preselil v Ljubljano in postal vodja zbora *Glasbene matice*, a je kljub temu še vedno vodil svoj zbor, dokler ta ni bil razpuščen. Po preselitvi v Ljubljano je skupaj s skladateljem Emilom Adamičem ustanovil nov učiteljski pevski zbor, sestavljen iz več primorskih učiteljev. Prirejali so koncerte po Jugoslaviji in tujini. Leta 1926 je postal profesor na Muzički akademiji v Zagrebu; tam je ustanovil glasbeno šolo *Lisinski* in dirigiral pevski zbor *Kolo*. Od leta 1933 do 1935 je izdajal revialno zbirko mladinske glasbe *Grlica* in urejal *Jugoslovanskega muzičarja*. Od leta 1936 do konca druge svetovne vojne je živel v Beogradu ter poučeval na tamkajšnjih gimnaziji in vojni akademiji. Bil je ustanovitelj in vodja srbskega učiteljskega zbora *Josif Marinković*, vodil je pevski zbor *Korpusa narodne*

odbrane in *Radia Beograd*. Leta 1945 se je vrnil na Primorsko in obnovil glasbeno šolo v Gorici. Kmalu se je preselil na Obalo in tam ustanovil še eno glasbeno šolo, v kateri je deloval do pokoja. Z glasbenim ustvarjanjem se je ukvarjal do konca življenja.

3.5 USTVARJANJE ZA CERKVENE PEVSKE ZBORE

3.5.1 Vinko Vodopivec (1878–1952)

Že v otroštvu se je navduševal nad glasbo, saj je že pri dvanajstih letih orgljal v cerkvi v Podgori. Po končani ljudski šoli se je vpisal na gimnazijo v Gorico. Med bivanjem v deškem semenišču se je učil igranja violine pri Rudolfu Pensu, med drugim pa je igral v malem orkestru in začel igrati tamburico. Po končani gimnaziji je študiral bogoslovje in bil leta 1901 posvečen. Vodopivec je služboval kot kaplan v Kamnjah, Črničah in nato v Kromberku – tam je deloval do konca življenja. Pri prvih Vodopivčevih skladbah je bilo očitno pomanjkanje znanja, zato mu je pri učenju svetoval skladatelj Danilo Fajgelj. Kasneje se je komponiranja učil z branjem strokovne literature, svetovala pa sta mu tudi skladatelj Emil Komel in tenorist Jožko Bratuž. V letih prve svetovne vojne se je preselil v Cerknico, kjer je nastala njegova najbolj znana skladba za moški zbor *Žabja svatba*. Po vojni se je vrnil v Kromberk, nadškof Sedej pa mu je izročil v oskrbo tudi župnijo sv. Vida v Gorici. Postal je tudi kolavdator novih orgel in zvonov za Goriško. Leta 1936 je kromberški vikariat postal župnija in tako je Vodopivec postal prvi kromberški župnik. Tudi v najhujših časih fašizma je pridno ustvarjal skladbe, čeprav je bil vedno pod nadzorom goriške kvesture. Vodopivec ni bil pomemben le kot skladatelj, ampak tudi zborovodja, saj je izuril številne pevce in marsikomu vlil veselje do glasbe. V obdobju druge svetovne vojne pa je vzpodbujal partizane, tako z besedo kot z glasbo. Ko je Vodopivec praznoval zlato mašo, mu je čestital tudi podpredsednik prezidija Ljudske skupščine LRS, France Bevk. Ustvarjal je vse do svoje smrti. Na pogrebu mu je Radovan Gobec dejal, da si je »postavil trajni spomenik kot narodni buditelj v vseh težkih časih primorskega ljudstva.«¹⁷ Že leta 1907 je v Kromberku ustanovil

---

¹⁷ Primorski slovenski biografski leksikon (1974–1981), str. 245.

Slovensko katoliško in izobraževalno društvo, ki je obsegalo ženski, moški in mešani zbor ter dramsko skupino in tamburaški orkester. Svoje skladbe je objavljial v samostojnih in drugih zbirkah, v *Cerkvenem glasbeniku*, *Sv. Ceciliji* in drugod. Napisal je enajst maš, latinsko mašo, skladbe za mešane zборе, skladbe svetne glasbe, instrumentalne skladbe – koračnice za godbe na pihala, tamburaške skladbe, skladbe za moške in ženske cerkvene zборе in drugo. Podpisoval se je pod psevdonimom Ambrozij Sraka oziroma Srakar. Vodopivca štejemo med skladatelje, ki so povezali posvetno in cerkveno zborovsko pesem; imel je pomembno funkcijo ravno v obdobju fašistične okupacije na Primorskem.

3.5.2 Lojze Bratuž (1902–1937)

Tako osnovno šolo kot tudi pripravnico za srednjo šolo je obiskoval v Gorici. Zaradi začetka prve svetovne vojne je prekinil šolanje in po koncu vojne opravil dveletni učiteljski tečaj in maturiral. Kot učitelj je delal v Šmartnem pri Kojskem, v Solkanu, v Batujah in v Manoppelli pri Pescari, kjer je bil tudi organist, zborovodja in kulturnik. V času delovanja prosvetnega društva *Mladika* je bil vodja pevskega zbora; s tem zborom je imel veliko koncertov v Gorici ter nastopov na izrednih cerkvenih slovesnostih in božjih poteh. Leta 1929 je dobil delovno mesto profesorja glasbe na nadškofijski gimnaziji v malem semenišču v Gorici. Še istega leta mu je policija dala opomin in ga zaprla, zato je izgubil delo v semenišču. Zatem je dobil delo v vodstvu goriške tovarne orgel *Cecilija*. V letu 1930 ga je nadškof Sedej imenoval za nadzornika cerkvenih pevskih zborov na Goriškem. S tem nazivom je na podeželju učil pevske zборе in orgljal ob slovesnostih. Nekaj časa je tudi dirigiral italijanski pevski zbor v goriški stolnici. Za božične praznike leta 1936 je vodil slovensko cerkveno petje v Podgori pri Gorici. Tam so ga pričakali fašisti in ga prisilili popiti pol litra mešanice strojnega olja z bencinom. Bevk v spominih pripoveduje, da sta ga po tem dogodku s kolegom srečala na ulici Orzoni in jima je pripovedoval to strašno zgodbo. Še sam ni vedel, kaj je bilo »nekaj gnusnega«¹⁸, kar so ga prisilili piti (Bevk, 1958). Po šestih tednih trpljenja je umrl. Nad tem tragičnim dogodkom se je vedno več ljudi zgražalo nad fašisti. Na dan pogreba je bilo na pokopališču okrog tri tisoč ljudi.

¹⁸ Bevk, 1958, str. 122.

Policija ni dovolila pogreba, govorilo se je celo, da so fašisti truplo že ponoči na skrivaj pokopali. Pokojnika so pokopali šele naslednje jutro, v krogu najožjih sorodnikov.

Bratuž je v svojem kratkem življenju ustvaril veliko skladb in bil zelo dejaven na glasbenem področju, tako da ga lahko imamo za obetavno umetniško osebnost. Večinoma je ustvarjal zborovske cerkvene skladbe ali pa glasove ob spremljavi orgel ali harmonija, saj je bilo v njegovem ustvarjalnem obdobju mogoče le delovanje cerkvenih zborov. V obdobju medvojnega glasbenega ustvarjanja na Goriškem stoji ob Vodopivcu, Komelu in Laharnarju. Svoja dela je včasih podpisoval s psevdonimoma Lojze B. Sočenko in Al. B. Sočenko.

3.5.3 Ivan Laharnar (1866–1944)

Nadarjenost za glasbo je pokazal že v osnovni šoli, ko mu je osnove petja in orgljanja ponudil župnik Ilovar v domačem kraju Šentivška Gora. Kasneje ga je učil župnik iz bližnje vasi, Adolf Harmel. Kontrapunkt, modulacijo in pomožne predmete ga je poučeval kaplan iz Cerknega Ivan Kokošar, ki je bil tudi skladatelj in zbiratelj ljudskih pesmi. Ko je bil star osemnajst let, je postal orglar, dve leti zatem pa že pevovodja. Njegova prva pesem *Vina brž na mizo* je bila prvič predstavljena na prireditvi v Idriji. Ko je leta 1885 v *Cerkvenem glasbeniku* izšla pesem *O Jezus, čudapoln vladar*, je nenehno ustvarjal. Laharnarjevo mašo *Ora pro nobis* je objavil tudi *Glasbeni list nemškega društva*¹⁹. Njegove skladbe so bile objavljene v večini takratnih glasbenih revij in zbirk. V obdobju fašističnega pritiska so na primer izšle tri pesmarice *Goriške Mohorjeve družbe: Božji spevi* (1929), *Gospodov dan* (1930) in *Zdrava Marija* (1933) ter zbirke: *Lauda Sion* (1931), *Jubilare Deo* (1931), *Cantate Domino* (1932) in *Laudate Dominum* (1932). Največ je ustvaril cerkvenih skladb. Posvetne skladbe pa so izhajale v *Glasbeni zori*, *Novih akordih*, *Pevcu* in *Čolničū*.

---

¹⁹ Caecilien vereins – katalog.

3.5.4 Jožko Jakončič (1903–1954)

Rodil se je v Biljani. Šolal se je na realki v Gorici, kot vojni begunec v Gradcu, nato se je vrnil spet v Gorico in tam maturiral. Na Dunaju se je vpisal na juridične študije, končal pa jih je v Bologni z doktoratom iz pravnih ved. V naslednjih letih je opravljal še nekaj glasbenih študijev, a jih ni dokončal. V letu 1930 je v Trstu opravil odvetniški izpit; svojo pisarno je imel v Kanalu ob Soči in pozneje v Gorici. Po drugi svetovni vojni je poučeval zgodovino, geografijo, angleščino in slovenščino na nižji srednji šoli v Gorici. S kompozicijo se je ukvarjal v obdobju od približno 1921 do okoli 1926, takrat pa so mu fašisti uničili partiture ob požigu goriškega Trgovskega doma.

3.5.5 Breda (Friderika) Šček (1893–1968)

Osnovno šolo je obiskovala v Trstu in hodila tudi na tamkajšnjo glasbeno šolo. Nato je šla v Gorico na učiteljske in glasbene šole. Že takrat je bila cerkvena organistka in poučevala je pevske zборе. Ob službi je študirala klavir in kompozicijo na konservatoriju Tartini v Trstu, tam pa je opravila tudi izpit za poučevanje zborovskega petja na srednjih šolah. Na zasebni šoli se je učila tudi solopetja, kasneje pa je iz te smeri diplomirala v Bologni. Največ se je ukvarjala s komponiranjem kratkih vokalnih skladb. Večinoma je pisala cerkvene pesmi. Prve so bile harmonizacije treh nabožnih pesmi, objavljene v mladinskem listu *Jaselce*. Pred poroko je živela pri bratu duhovniku v Avberju, kjer je komponirala, poučevala petje in verouk. Po selitvi v Jugoslavijo je na šoli vodila pevske zборе do upokojitve.

3.6 PREVAJALSTVO

3.6.1 Umberto Urbani (Urbanaz) (1888–1967)

Velja za najbolj znanega prevajalca iz slovenščine in srbohrvaščine v italijanščino. Frančiškansko nižjo gimnazijo je obiskoval na Krku, višjo pa v Zadru. Stopil je med frančiškane, teologijo je dokončal v Dubrovniku. Po posvetitvi je poučeval na hrvaški frančiškanski gimnaziji v Zadru in postal pridigar. Kmalu je zapustil red in duhovništvo in se preselil v Trst. Poročil se je in deloval kot časnikar. Oktobra 1922 je postal član fašistične stranke in začel sodelovati v Mussolinijevem *Il Popolo d'Italia*. V letu 1929 je sodeloval v posvetovalni komisiji za poitalijančevanje priimkov. Kot profesor je poučeval srbohrvaški jezik v Trstu. Nekaj časa je bil tudi časopisni cenzor v Ljubljani. Po padcu fašizma se je politično spremenil, postal je sodelavec lista *Corriere di Trieste* in deloval na slovenskem radiu. Objavil je dve pesniški zbirki, dva vodnika, pisal je članke o slovenski in srbohrvaški literaturi. Med drugim je tudi prevajal. Iz slovenščine je prevedel na primer Tavčarjevo *Visoško kroniko (Streghe e demoni)*, Prešernovo *Pod oknom (Splende la luna)*, Bevkovo *Kresna noč (I fuochi di San Giovanni)*, *Mali slovenski svet (Piccolo mondo sloveno)*²⁰ in drugo. Čeprav je bil v hudih časih na sovražnikovi strani, je pozneje delal pošteno in zavzeto. Našel je veliko slovenskih prijateljev, med katere so sodili na primer Vladimir Bartol, France Bevk in Božidar Borko.

3.6.2 Alojzij Res (1893–1936)

Osnovno šolo in gimnazijo je obiskoval v Gorici, pozneje je vstopil tudi v tamkajšnje bogoslovje. V obdobju prve svetovne vojne je bil v vojnem dopisnem uradu, zato je študij nadaljeval na Dunaju, kjer je bil v stiku z dr. Janezom Evengelistom Krekom. Ko se je vrnil v Gorico, se je iz semenišča preselil v cistercijanski samostan v Stični. Zaradi slabega zdravja je duhovniški poklic opustil. Vpisal se je na Univerzo v Zagreb, nato pa poslušal predavanja na

²⁰ V tem delu iz leta 1941 je predstavil Tavčarja, Prešerna, Gregorčiča, Aškerca, Župančiča, Gradnika, Merharja, Jarca, Golarja in Tauferjevo.

Filozofski fakulteti v Firencah. Zelo všeč mu je bila slavistika, kar je pomenilo selitev na ljubljansko Univerzo. Z Antonom Bajcem sta bila prva Slovenca, ki sta na tej Univerzi doktorirala.²¹ V Ljubljani je bil Res član uredništva *Slovenec*. Študij je nadaljeval v Firencah in tam tudi predaval. Postal je izredni profesor za srbohrvaščino, vodil je tečaje iz ruske literature, učil pa je tudi nemščino. V Padovi je diplomiral iz nemškega jezika. V obdobju fašizma je bil posrednik med italijansko in slovensko kulturo. Pisal je članke in poročila o predstavah tržaškega gledališča. Objavljal jih je v *Mladiki*, v *Ženskem svetu* in v *Slovenecu*. Leta 1921 je na njegovo pobudo nastala *Naša založba* v Trstu. Namen založbe je bil izdajanje leposlovnih knjig in vsakoletnega *Jadranskega almanaha*, ki bi predstavljal celoletno delo na kulturnem, gospodarskem, socialnem in političnem področju od Triglava do Kvarnerja. Zaradi pomanjkanja materialnih sredstev je kmalu prenehala delovati. Bil je tudi prevajalec iz italijanskega v slovenski jezik. Leta 1921, ob praznovanju šeststote obletnice Dantejevega rojstva, je pripravil *Dantejev zbornik* v slovenskem in italijanskem jeziku ter povabil skupaj ugledne sodelavce obeh narodov. V slovenskem kulturnem življenju se kaj takega ni več ponovilo. Med drugim je poučeval na trgovski visoki šoli *Ca Foscari* v Benetkah; tam je živel z ženo, Italijanko Dino Piacenti iz Milana. Po poklicu je bila profesorica, naučila se je slovenskega jezika in prevajala Bevkove črtice. S pisateljem Francetom Bevkom sta bila dobra prijatelja še iz dijaških let, ko sta skupaj prebirala knjige in se navduševala za umetnost. Alojzij Res je sodeloval tudi pri delih *Grande enciclopedia italiana* in *Piccola enciclopedia Vallardi*, z objavami člankov o slovenskih pisateljih in o slovanskem slovstvu.

---

²¹ Doktorirala sta 13. junija 1921.

4 SLOVENSKI ČASOPISI IN REVIJE, KI JIH JE FRANCE BEVK UREJAL IN V NJIH OBJAVLJAL V LETIH 1920–1943

V letih 1920–1943 so slovenski listi izhajali najprej legalno, v tridesetih letih pa, razen *Svetogorske kraljice*, ilegalno.

Zaradi posledic prve svetovne vojne, izselitve slovenskih učiteljev v notranjost Italije, emigracij preostalih slovenskih intelektualcev v Jugoslavijo, fašističnega uničevanja knjižnic in sežiganja slovenskih knjig iz samega strahu ni ohranjenih veliko izvodov primorskega časopisja.

To so bili težki časi za izhajanje primorskih časopisov. V Slovenskem Primorju je primanjkovalo kulturnih delavcev. Tista peščica, ki je aktivno delovala, pa se je trudila, da bi narod ohranil narodno zavest in slovenski jezik. Čeprav se je marsikdo izmed kulturnikov preživljal zgolj s pisanjem, je honorar večkrat imel le drugotni pomen. Italijanska politična oblast je na vsak način poskušala preprečiti izhajanje listov: napadali so tiskarne, ustanavljali so različne zakone, ki so preprečevali izhajanje listov. Večkrat so potekali procesi zoper urednike. Če je bil urednik opozorjen dvakrat v istem letu, list ni smel več izhajati. Na tak način sta prenehala izhajati časopisa *Edinost* in *Goriška straža*. Fašisti so se na vsak način, ne glede na posledice, hoteli znebiti slovenskega časopisja. Leta 1927 je v Mussolinijevem osrednjem glasilu pisalo:

Časopisi? Z nekakim svojim zakonitim kljubovanjem hočejo igrati vlogo premetencev, toda fašizem ni tisti, ki bi si dal vezati roke z zakonitostjo, zato dajemo le še malo mesecev življenja slovenskim listom v Italiji.
(Vilhar in Šalamun, 1961, str. 49)

France Bevk je že zgodaj začel urednikovati in pisati za časopise. Z vlogo urednika se je prvič srečal že v dijaških letih, ko je bilo učiteljišče iz Kopra preseljeno v Gorico. Skupaj s sošolci so izdajali dijaški literarni list z imenom *Alfa*. Revija ni dočkala srečnega konca, saj je bila razpuščena takoj, ko so zanjo

izvedeli profesorji. Svoje prve pesmi pa je nato, pod izmišljenim imenom²², objavljajal v dijaškem listu *Zora*. Bevk je svoja dela pošiljal tudi Zofki Kvedrovi; ta mu je vedno svetovala in njegove izdelke objavila v svoji reviji *Domači prijatelj*. Nato je pod psevdonimom Esar Vano objavljajal tudi v ljubljanski literarni reviji *Dom in svet*, kjer je spoznal urednika Izidorja Cankarja²³.

Po prvi svetovni vojni je v Ljubljani pisal za časopisa *Slovenec* in *Večerni list* ter ju tudi urejal. Po odhodu v Gorico je dobil službo urednika družinske revije *Mladika*²⁴, vse dokler se njen sedež ni preselil v Jugoslavijo. Potem je urejal politični list *Goriška straža*²⁵ in humoristično revijo *Čuk na pal'ci*²⁶. Kot urednik je delal tudi pri časopisih *Naš glas*²⁷, *Goriška matica*, *Edinost*²⁸ in *Razgledi*²⁹.

4.1 MLADIKA (1920–1922/23)

Pod uredništvom Franceta Bevka je goriška družinska revija *Mladika* imela največji sloves. Ob izidu je veljala za krščansko vzgojni in zabavni družinski list. V naslednjem letu je postala leposlovni in poljudnoznanstveni polmesečnik in kasneje mesečnik. Pozneje je Bevk imel nalogo, da reviji doda pestro in zabavnejšo vsebino, zato je k ustvarjanju revije povabil več pomembnejših primorskih in drugih slovenskih književnikov. Med domačini so bili: France Bevk, Ivan Pregelj, Damir Feigl³⁰, Joža Lovrenčič, Jože Pahor, Alojzij Remec, Josip Ribičič, Narte Velikonja. Med primorskimi pesniki sta sodelovala Stane in Srečko Kosovel. *Mladiko* je do leta 1923 izdajalo *Katoliško tiskovno društvo* v Gorici, vendar se je na predlog Frana Saleškega Finžgarja preselila v Jugoslavijo. Nato se je tiskala v tiskarni sv. Mohorja na Prevaljah. France Bevk je postal sourednik ob Finžgarju. Bevk je imel nalogo, da bi za revijo zbiral

²² Dijaki so imeli prepoved delovanja v javnosti, razen, če jim je učiteljsko vodstvo dalo dovoljenje.

²³ Izidor Cankar (1886–1958), pisatelj, umetnostni zgodovinar, bratranec Ivana Cankarja.

²⁴ Družinski list s podobami. Gorica, I. 1920 (20. apr.) – IV. 1923.

²⁵ Gorica, I. 1918 (19. sept. – 9. nov.), [10 št.]; II. 1919 (2. okt.) – XI. 1928 (16. nov.).

²⁶ Gorica, I. 1922 (1. jul.) – V. 1926 (15. apr.).

²⁷ Glasilo združenja slovanskih srednješolcev v Italiji. Trst, I. 1925 (sept.) – IV. 1928 (dec.).

²⁸ Glasilo slovenskega političnega društva tržaške okolice. Trst, I. 1876 (8. jan.) – LIII. 1928 (4. sept.).

²⁹ Trst, I. 1946 – VII. 1952 in VIII. 1955; mesečno.

³⁰ Pod psevdonimom Leopold Keber.

prispevke, ki bi bili namenjeni primorskim naročnikom. Na žalost, zaradi težav v zvezi z mejo, revija ni ostala več primorska.

4.2 GORIŠKA STRAŽA (1918–1928)

Časnik je veljal kot »pokrajinsko glasilo goriških Slovencev«³¹. Že v prvem letu delovanja je za leto dni prenehal delovati. Bil je zelo razširjen po celotni Goriški in na Vipavskem, veljal je za enotno tedensko glasilo Goričanov. Leta 1921 je France Bevk postal urednik tednika. Sodelavce tednika je večkrat napadel italijanski tisk, še posebno fašistični *Il Popolo di Trieste*. Leto pozneje je Bevk odstopil z mesta urednika.

4.3 NAŠ GLAS (1925–1928)

Mesečnik je zagovarjal napredno, narodno in demokratično stališče. Na začetku je nastajal pod peresi slovenskih in hrvaških srednješolcev, nato je zajel večji krog mladine in postal je pestrejši. Urejal ga je Karlo Kocjančič. Po odhodu *Mladike* je postal družinski list, od takrat ga je poleg Kocijančiča urejal tudi France Bevk, pozneje še Viktor Kjuder. Prozo so objavljali: France Bevk, Damir Feigel, Andrej Budal³², Lojz Kraigher, Ivan Vouk; pesmi pa Stane Kosovel in Karel Širok. Ob koncu izhajanja ga je nadomestila *Biblioteka za pouk in zabavo*.

4.4 ČUK NA PAL'CI (1922–1926)

Veljal je za edini humoristično satirični list na Primorskem. Izhajal je vsakih štirinajst dni, več kot dve leti pa vsak teden. Tiskan je bil v visokih nakladah in bil zelo priljubljen med meščani in deželani. Njegov urednik je bil France Bevk. Ta je zaradi objave članka *Deset zapovedi za rekture* nekaj časa preživel v zaporu. S tem je tudi prenehalo izdajanje lista. Bevk pripoveduje, da so kasneje našli avtorja tega članka. To je bil mladi Drago Bajc iz Vipave.

---

³¹ Vilhar in Šalamun, 1961, str. 52.

³² Pod psevdonomimom Sl. Slavec.

4.5 EDINOST (1876–1928)

Edinost, glasilo slovenskega političnega društva, je tudi po koncu prve svetovne vojne ostalo osrednji dnevnik. *Edinost* je imela svojo lastno tiskarno, pred vojno celo svojo lastno stavbo. Veljala je za pomembno politično glasilo tržaških in primorskih Slovencev. Ko so fašisti prepovedali vse slovenske časopise, je bila izguba *Edinosti* zelo boleča, saj je bralce vsak dan seznanjala z dogodki življenja pod Italijo. Hkrati je bila tudi nekakšna kronika tega življenja.

4.6 GORIŠKA MATICA

Prvi izdelek *Goriške matice* je bil koledar za leto 1920, ki je izšel pri *Narodni tiskarni* v Gorici. Šele naslednje leto se je pojavilo ime *Goriška matica*, ko je poleg koledarja izšla še knjiga. V tretjem letu so za naročnike izšli koledar in dve knjigi, ustalili pa so se pri koledarju in štirih knjigah. Ob doplačilu si lahko dobil še eno ali dve knjigi. Najprej je *Goriška matica* delovala pod nadzorom *Narodne tiskarne*, ki jo je vodil dr. Anton Gregorčič. Ta je z dobičkom tiskarne pomagal vzdrževati slovensko privatno šolstvo v Gorici. Ko je Italija prepovedala slovenske šole v Gorici, je Gregorčič ta denar namenil *Goriški matici*, da bi še naprej izdajala slovenske knjige. Leta 1924 je urednik dr. Andrej Pavlica odstopil in na njegovo mesto je bil imenovan France Bevk. Naslednje leto je *Goriška matica* postala književna zadruga. Bevk je še naprej ostal predsednik, za tajnika in urednika koledarja pa je bil izvoljen Damir Feigl. Zadruga je pozneje tiskanje knjig prenesla v tiskarno *Edinost* v Trstu.

Z letom 1927 se je založbi *Goriška matica* pridružila Književna družina *Luč*, katere ustanovitelj je bil Lavo Čermelj. Ko se je izselil v Jugoslavijo, sta njeno vodstvo prevzela France Bevk in Andrej Budal. Izdajali so poljudnoznanstveni zbornik *Luč*, slovansko literaturo in *Biblioteko za pouk in zabavo*. Takrat je prefekt o Bevku izjavil, da njegova dejavnost škoduje nacionalnim ciljem veliko bolj kot katerakoli propaganda.

Po koncu prve svetovne vojne oziroma v obdobju fašizma na slovenskih tleh je v Trstu in Gorici izhajalo 32 listov, ki so imeli različne dobe izhajanja. To so bili: ženski mesečniki *Jadranka*, *Slovenka*, *Ženski svet*; verski tisk *Jaselce*; družinski mesečniki *Njiva*, *Mladika*, *Naš čolnič*, *Naš glas*; mladinski mesečnik *Novi rod*; *Pravni vestnik*; glasilo slovenskih kulturnih društev v Italiji *Prosveta*; *Gospodarski list*; *Gospodarski vestnik*; vestnik *Zadruga*; *Zbornik svečnikov sv. Pavla*; reklamno glasilo Katoliške knjigarne *Staničev vestnik*; ena številka lista *Primorska omladina*; dijaški zbornik *Rast*; v letu 1930 je izhajal družinski mesečnik *Družina*; dnevnik *Edinost*; tedniki *Delo*, *Gmajna*, *Goriška straža*, *Mali list*, *Novi list*; *Nova doba*, *Novice*, *Preporod*; satirično humoristični *Monokel*; štirinajstdnevnik *Čuk na pal'ci*, *Goriški Slovenec*, *Učiteljski list* in *Uradni vestnik*.

5 FRANCE BEVK IN NJEGOVA DELA S TEMATIKO FAŠIZMA

France Bevk se je rodil 17. septembra 1890 v Zakojci v veliki čevljarški družini. Po končani enorazredni ljudski šoli v Bukovem je odšel v Kranj za trgovskega vajenca. Kmalu se je vrnil domov in pomagal očetu v čevljarški delavnici ter opravljal razna kmečka dela. Imel je nižjo izobrazbo, a kljub vsemu je začel literarno ustvarjati in pri šestnajstih letih objavil svojo prvo črtico v tržaški reviji *Družinski prijatelj*. Po tem se je odločil, da bo nadaljeval šolanje, in se vpisal na pripravnico za učiteljišče. Leto zatem se je vpisal na učiteljišče v Kopru. V tem času je pisal pesmi s kmečko motiviko in jih objavljaval v *Zori* ter *Domu in svetu*. Leta 1913 je maturiral in še istega leta nastopil službo učitelja v bližini rojstnega kraja. Kljub opravljanju svojega poklica je še vedno ustvarjal: pisal je prozo, še posebej črtice s protivojno tematiko. Takratna oblast ni bila preveč zadovoljna z njegovim pisanjem, zaplenjene so bile njegove črtice s protivojno tematiko, na njegovem domu so opravili hišno preiskavo in bil je kazensko premeščen. Med prvo svetovno vojno se je bojeval na več evropskih bojiščih. Udeležil se je kongresov kluba PEN, med drugim v Barceloni, Parizu in Pragi. To je bila mednarodna organizacija pisateljev, ki je delovala za mir in sporazumevanje med narodi. Po koncu vojne se ni več ukvarjal s poučevanjem, svoj čas je posvetil pisanju in uredniškemu delu. V Ljubljani je pisal za časopisa *Večerni list* in *Slovenec*, ukvarjal se je tudi z režijo v amaterskih gledaliških skupinah. Leta 1920 je izšla njegova prva knjiga *Pastirčki pri kresu in plesu*³³. Še istega leta se je preselil v Gorico in urejal tamkajšnje družinsko revijo *Mladika*, politični list *Goriška straža*, humorističnega *Čuka na pal'ci*, postal pa je tudi ravnatelj *Narodne knjigarne*.

Viktor Smolej pravi, da so mu nekoč italijanski založniki prinesli v prodajo otroške slikanice. Ker so bile pisane v italijanskem jeziku, jih je Bevk odklonil in z njimi raje sklenil pogodbo o izdajanju slovenskih slikanic z italijanskimi ilustracijami (Smolej, 1961).

³³ Prva Bevkova knjiga *Pastirčki pri kresu in plesu* je zbirka otroških pesmi in igrice. Z njo je pisatelj želel ohraniti spomin na igre in pesmi iz svojega otroštva, ko je bil tudi sam pastir.

Bevk je bil zaradi objave satirične pesmi v *Čuku na pal'ci* zaprt štiri mesece. Po podpisu rapalske pogodbe je bilo za primorske Slovence kulturno ustvarjanje vedno težje. Oblast je vedno bolj onemogočala ustvarjanje, toda Bevk je vztrajal v domačem okolju. V naslednjih letih je bil večkrat v hišnem priporu in zaporu. V času prostosti je obiskal več evropskih mest, urejal je publikacije *Naš glas*, *Goriško matico*, *Edinost* in *Razgleda*. V tem obdobju je objavljala tako v Gorici kot v Ljubljani pod psevdonimom³⁴. Tik pred začetkom druge svetovne vojne in med vojno je bil zaprt, po porazu Italije je odšel v partizane. Bil je podpredsednik pokrajinskega odbora OF za Slovensko Primorje in Trst. Deloval je v organih oblasti in različnih delegacijah. Leta 1950 je postal predsednik *Društva slovenskih pisateljev*, leta 1952 je postal prvi podpredsednik *Slovenske matice*, leto kasneje pa je bil izvoljen za člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Dobil je tudi več nagrad: dve Prešernovi nagradi³⁵ in nagrado Zlata knjiga³⁶.

Njegovo pripovedno delo je zelo obsežno³⁷, zanj je značilna raznovrstnost v tematiki, načinu in slogu, še posebno pa v zavzemanju za narodnostno in družbeno angažiranost.

Helga Glušič je Bevkovo ustvarjanje razdelila na več obdobji. Na začetku ustvarjanja je bil Bevk usmerjen v moderno psihološko prozo, v simbolistično izražanje in v slog ekspresionizma. To je bilo obdobje po koncu prve svetovne vojne, ko ga je navduševalo pisanje o človeškem življenju v dramatičnem npravstvenem nihanju in prepuščanju usodnim strastem. Vse to so spremljali tudi naturalistični elementi, kar je bil dokaz, da se je pisatelj zanimal za psihoanalizo (Glušič, 1981).

Franc Zadavec ugotavlja, da je Bevku v tistem času Ivan Cankar³⁸ svetoval, naj zaradi cenzure raje poudari idejo zgodbe in naj aktualno snov, vsebino in besedo

³⁴ Iztok Ilich v spremni besedi *France Bevk (1890–1970)*, poleg psevdonima Pavle Sedmak, navaja več Bevkovih psevdonimov: Tone Čemažar, Jernej Jereb, Jerko Jermol in France Seljak (Ilich, 2004).

³⁵ Leta 1949 za avtobiografske črtice *Otroška leta* in leta 1954 za življenjsko delo (Žebovec, 2005).

³⁶ Leta 1969 za delo *Mali upornik* (Žebovec, 2005).

³⁷ »Bevkovo pripovedno delo obsega črtico, novelo kot psihološko-dramatično obliko pripovedi, legendo, povest, največkrat domačijsko, roman (zgodovinski, kolektivni in psihološki), spominsko prozo in potopisno črtico.« (Glušič, 1981, str. 5)

odloži v ozadje. Zaradi tega je skoraj deset let ločeval življenjsko stvarnost in simbolizacijo ideje (Zadravec, 1980).

Bevk se spominja nekega zimskega dne leta 1931, ko so mu, kot že večkrat prej, naredili hišno preiskavo. Ravno v tistem času je v Ljubljani izšla mladinska povest *Lukec in njegov škorec*. Brigadir Ventin in komisar Trentadue sta mu do podrobnosti pregledala predale, knjige, spise, intimne stvari in privatna pisma. Ker nista našla nič sumljivega, ga je komisar vprašal po izvodu omenjene knjige. To delo je bilo namreč v Italiji prepovedano. Bevk jima je trdil, da je to nedolžna povest. Komisar mu je odvrnil, da je v knjigi zasmehovana italijanska šola. To naj bi bilo v poglavju, v katerem se slovenski šolarji, ki ne razumejo dobro italijanskega jezika, ne morejo sporazumevati z italijansko učiteljico (Bevk, 1958).

Glušičeva nadaljuje, da so bile konec dvajsetih let, v fazi Bevkovega ekspresionizma, njegove zgodbe polne opisov mračnih strani človekove narave. Pisatelj je pripovedoval na dramatično izostren način: strasti so nepremagljive in vodijo v propad. Do izraza je prišla pisateljeva fabulativna spretnost, oblikovale so se presenetljive zgodbe preobratov in usodnih zapletov, to pa je povzročilo vdor romantične fantazije.

V tridesetih letih je postal Bevkov slog skladnejši in enoten: približal se je psihološkemu realizmu, s tem, da je opustil izrazite romantične in simbolistične prvine. Tudi v tem času sta ostali poglobljeni pripovedni temi prizadetost ljudi po koncu prve svetovne vojne in narodnostno zatiranje primorskih Slovencev pod fašistično Italijo. Kasneje se je še vračal k zgodovinskim temam. Pisal je tudi o sodobnih temah – o moralni krizi, o obdobjih vojnega in povojnega življenja. V povestih, ki so slikale vaško okolje, je opisoval ljubezenske zgodbe in družinske usode, ki so temeljile na socialnih motivih, romantičnih prvin pa niso več vsebovale.

---

³⁸ V obdobju prve svetovne vojne je na Bevka močno vplival Ivan Cankar. (Žebovec, 2005)

V zadnjem obdobju ustvarjanja je pisatelj svoja dela posvetil mladini. Mladinska dela je sicer pisal že prej, to so bili pesmi in povesti o življenju kmečkih otrok, njegovi spomini na otroštvo, zgodovinske povesti ter poučne in humoristične zgodbe. Bevkove mladinske pripovedi so bile polne fantazije, čustvenosti, slikovitih dogodkov in pripetljajev iz lastnega otroštva, ki ga je opisal s čustveno in socialno občutljivostjo ter humorjem (Glušič, 1981 in 1996).

Zadravec doda,

...da vsa Bevkova literatura še zdaleč ni umetniška, da je mestoma reducirana, literatska in se razhaja s pravkar opisanim umetniškim nazorom. /.../ Bevk je tja do sredine dvajsetih let in še ponekod literat po izraznih sredstvih, v beganju od impresije k simbolu in ekspresiji pa spet nazaj k naturalističnemu detajlu. A to beganje smemo in najbrž moramo pripisati tudi cenzuri, ki je v obeh državah bedela nad njegovo literaturo.
(Zadravec, 1980, str. 202)

France Bevk je umrl na svoj osemdeseti rojstni dan, 17. septembra 1970, v Ljubljani.

Helga Glušič ugotavlja, da je France Bevk precej pripovedne proze napisal na temi fašističnega nasilja nad Primorsko ter boja za slovenski jezik in za svobodo. Bevk je vedno bolj poudarjal kulturnozgodovinsko vlogo kot pa umetniško. (Glušič, 1980)

Zaradi težkih razmer v tistem času so bili primorski pisatelji pri pisanju omejeni, niso mogli napisati vsega, kar jih je žulilo. Fašisti so na vsak način iskali argumente, da bi preprečili delovanje založništva in tiska. Tudi tisti pisatelji, ki so pisali o aktualnih temah, med temi je bil tudi Bevk, so dela morali izdati v Jugoslaviji, z lažnimi letnicami ali pa pod psevdonimom.

Pisateljeva namera je bila, da naj

... knjigo prebere vsak, tudi tisti, ki ne pozna literarnega razvoja in stilnih tančin; tudi tisti, ki stežka sledi pisani besedi, naj z zanimanjem sledi pripovedi in naj se zave vrednosti knjige in s tem slovenske besede.
(Glušič, 1980, str. 9)

5.1 KAPLAN MARTIN ČEDERMAC

France Bevk je leta 1938 pod psevdonimom Pavle Sedmak s pomočjo zgodovinskega ozadja ustvaril narodnoobrambni³⁹ roman *Kaplan Martin Čedermac*, ki govori o narodnostnih in socialnih razmerah v Beneški Sloveniji. Ta roman velja za njegovo najboljšo delo in enega najboljših slovenskih romanov⁴⁰, govori pa o »ljubezni do materinega jezika, bistva narodne zavesti in istovetnosti« (Glušič, 1996).

Pripovedovalni prostor romana je Beneška Slovenija s Čedadom in okolico⁴¹, najbolj izpostavljena sta službeni kraj Vrsnik in rojstna vas Krnica. Zgodba je umeščena v čas, ko sta fašistična država in katoliška Cerkev poskušali uničiti slovenski jezik.

France Bevk je v članku *O nastanku Kaplana Martina Čedermaca* napisal, da je najprej načrtoval zgodbo o usodi slovenske učiteljske družine v novih razmerah. Družino in njeno dogajanje bi seveda moral spremljati tudi v notranjost Italije, ker vseh težav takratnega življenja ni poznal (Bevk, 1959, str. 232).

Prav zaradi tega si je premislil in za glavnega junaka⁴² izbral duhovnika, za kraj je izbral Beneško Slovenijo in čas, ko je bila v cerkvi prepovedana uporaba slovenskega jezika.⁴³

---

³⁹ Bernik, 1997, str. 17.

⁴⁰ »Roman je vrhunec Bevkovega – in slovenskega – kritičnega realizma in umetništva.« (Zadravec, 1999, str. 254)

⁴¹ » ... pokrajina ob Nadiži pod Matajurjem, Kolovratom in Mijo... « (Zadravec, 1997, str. 17)

⁴² »Bevkov junak ni nacionalist, je pa toliko zraščten z ljudstvom, da ne more poteptati njegovega in svojega jezika, zatajiti njegove in svoje krvi. Preden bi se moral odpovedati narodni izvirnosti, neha služiti cerkvi.« (Zadravec, 1972, str. 81)

Snov o trpljenju slovenskih učiteljev nad fašističnim ustrahovanjem je uporabil v novelah *Na prelomu* in črtica *Pismo*.

Koblar pravi, da je Bevk še pred nastankom *Kaplana Martina Čedermaca* napisal novelo *Popotnica (Dom in svet 1927)*, v kateri istrskega duhovnika Šimna Brenčiča napadejo fašisti, od njega pa zahtevajo, da se ne sme več vrniti v svoj kraj (Koblar, 1965).

Zadravec razlaga, da zgodba temelji na boju Martina Čedermaca s cerkveno in posvetno oblastjo – kaplan se ne ukloni posvetni in cerkveni oblasti, ki ga preganjata in silita, da bi imel pridige v italijanskem jeziku. Pomembni protagonisti v romanu so slovenski verniki, ki kaplanu stojijo ob strani. Čedermac in župljani se, tako v besedah, zahtevah in na jezikovni ravni, borijo, kot so se nekoč borili kmečki uporniki za svoj prav (Zadravec, 1997 in 1999).

Zadravec ugotavlja, da je Bevk še posebej osredotočen na motiv kaplanove bojazni, da bi se z izgubo slovenskega jezika ljudem lahko odtujila vera. Čedermac proti državi in Cerkvi bije boj za slovenski jezik in krščanstvo. Pisatelj oziroma kaplanov ugovor ni omejen zgolj na Beneško Slovenijo, Primorsko in Tolminsko, ampak je namenjen nacističnemu, fašističnemu in rasnemu imperializmu. Nič manj ne opominja Cerkve, ki prav tako kdaj zgreši. Prav zaradi tega kaplana hočejo upokojiti (Zadravec, 1997).

5.1.1 Prvine resničnosti in fikcije v romanu »Kaplan Martin Čedermac«

Martin Čedermac ni izmišljen junak, ampak je nastal na podlagi resničnih dogodkov iz Beneške Slovenije. Bevk je zapisal, da je večkrat obiskal beneške ljudi in kraje, da bi čim bolj opisal hude čase in razmere tistega območja. Takrat ni poznal nikogar, ki bi mu lahko zaupal. Tako je hodil od župnije do župnije, spoznaval duhovnike in kaplane, med njimi je bil tudi Ivan Trinko, ki so mu dali veliko uporabnih podatkov. (Bevk, 1959)

---

⁴³ »Leta 1933 so fašistične oblasti v Beneški Sloveniji prepovedale rabo slovenskega jezika v cerkvenem bogoslužju. To dejstvo je temeljni motiv zgodbe o kaplanu Čedermacu.« (Glušič, 1990, str. 267)

Bevkov Martin Čedermac je skoraj v celoti Anton Cuffolo⁴⁴, kaplan v Lazah pri Podbonescu, po katerem je pisatelj povzel njegova osebna doživetja, notranjo podobo. Prav zaradi tega bralcem – domačinom – ni bilo težko ugotoviti, da je opisal njegovo župnijo in delovno sobo. Ravno Cuffolo je doživel, da so mu ponujali denar, če odstopi od svojega načela. V črni noči je skrtil slovenske katekizme v samotno cerkvico, da jih ne bi zaplenili; vaščani so ga opozorili, da ga iščejo fašisti. Med pobegom je odšel v Videm k nadškofu na razgovor.

Domačini so bili skeptični le zaradi zunanje podobe kaplana, saj je bil Čedermac v primerjavi s Cuffolom bistveno starejši. Pisatelj je zunanost kaplana prevzel po starem kaplanu iz Landerja, ki je bil takrat že pokojen. Brez teh podatkov bi bila knjiga težko tako živo in resnično napisana. Pisatelj trdi, da so vsi dogodki v knjigi resnični, od vsakega je nekaj povzel, izjema so le intimna doživetja (Bevk, 1959 in 1974).

Čedermac je umetniška individuacija silovitih občutij, čustev in umskih vzgibov, je estetsko uspela podoba človeka od njegove racionalne samopreglednosti do pijanosti občutkov in blodenj. Vrsta čustev, misli in nabitih občutij je primerna konfliktu: srd, bes, jeza, razburjenost, zadrževana eksplozivnost, strasten »besedni dvoboj« pa obup, potrnost, žalost, razočaranje in zgroženost zaradi onemoglosti nad »hudim«, da besede »ostanejo v grlu« in davijo, da končuje napol »blazen... sredi žive groze«. (Zadravec, 1997, str. 18)

Zadravec tudi meni, da naj bi Bevk polemiziral s fašističnim nazorom o državi, z imperialistično buržuazijo, prav tako tudi s Cerkvijo, ki pomaga uničevati človekovo elementarno svobodo (Zadravec, 1977).

Roman je prvič izšel leta 1938 pri *Slovenski matici* v Ljubljani. Kljub psevdonimu se je kmalu izvedelo, kdo je avtor dela, saj so bile, kljub nekoliko spremenjenemu slogu, preveč očitne Bevkove značilnosti pisanja.

---

⁴⁴ Italijanska oblika priimka Kofol.

Glušičeva navaja, da so ob prvem izidu romana pisali mnogi časopisi. Eden izmed prvih je bil tednik *Slovenija*⁴⁵, v katerem je ocenjevalec trdil, da ima roman veliko vrednost; po njegovih besedah si zaradi svoje globoke vsebine zasluži, da ga preberejo vsi Slovenci ter ob njem poglobijo svoj značaj in narodno prepričanje. Kritik Tine Debeljak je v časopisu *Slovenec*⁴⁶ menil, da je roman

... brez dvoma eno najtoplejših besedil v zadnjih letih. V tej zgodbi se nam odkriva nov svet in nova problematika, aktualne ostrine in nasprotja, pa čudovita privlačnost, s katero pisatelj obravnava vprašanje samo in dogodke. (Glušič, 1990, str. 259)

Poudaril je tudi, da bo knjiga imela posebno vlogo v slovenski književnosti. Ivan Grafenauer je v *Domu in svetu*⁴⁷ o romanu poudaril romantično nasprotje med državno in narodno zavestjo. Roman, zgrajen iz petih poglavij, je primerjal z zgradbo tragedije, v kateri ima glavno vlogo osebni duhovni razvoj Čedermaca. Helga Glušič dodaja, da za pomembno velja tudi Grafenauerjeva trditev, da je roman resno delo, ki velja za spomenik življenja in trpljenja beneško-slovenskega dela slovenskega naroda. (Glušič, 1990)

5.2 ČRNA SRAJCA

Roman *Črna srajca* iz leta 1955 ponovno pripoveduje »o razžaljeni in trdoživi primorski deželi«⁴⁸. Zgodba, ki je nastala na podlagi resničnih dogodkov, se dogaja v krajšem časovnem izseku in v eni sami vasi z izmišljenim imenom Zavrh. Uprizorjen je čas bridkih let Primorske in grobega potujčevanja s strani Italije. V središču zgodbe je negativna oseba. Ive⁴⁹ Gantar, fašist slovenske krvi, je vaški gostilničar in trgovec. Je narodni odpadnik in italijanski zaupnik, član fašistične stranke v samotni hribovski vasi na Primorskem. Po njem je roman dobil tudi ime – črna srajca – tako so Gantarja poimenovali vaščani. Velja za

---

⁴⁵ *Slovenija*, 22. 7. 1938, str. 29.

⁴⁶ *Slovenec*, 8. 9. 1938, št. 206.

⁴⁷ *Dom in svet*, 1937/38, str. 371–375.

⁴⁸ Mejak, 1956, str. 1039.

⁴⁹ Imenovan je tudi Ivane.

samotarja, ima malo sodelavcev, ti so večinoma prostovoljci, ki z njim sodelujejo zaradi denarja (npr. Mohor Žbonta), ali pa so v to prisiljeni zaradi zaslužka (npr. Plešnar). Gantar sovaščane in rojake sili v fašistično delovanje, zaradi njegovih izdaj jih Italijani pobijajo, domačini živijo v strahu, veliko jih zbeži čez mejo v emigracijo.

Gantar ni vedno predstavljen enostransko. Preberemo tudi, da je dober in radodaren gospodar. Včasih ga zapeče vest, ker pomaga tujcem uničevati njihov lastni narod. To se mu dogaja predvsem ob spominu na Šmonco, pripadnika TIGR-a⁵⁰, ki so ga karabinerji z njegovo pomočjo ustrelili. Ravno člani TIGR-a (Lenart Tušar, Šmonca, Dominik, Jeler) so Gantarjevi nasprotniki v zgodbi, ki se dogaja v začetku štiridesetih let. Gantarja zasledujejo, ga obsodijo na smrt in ga na koncu tudi kaznujejo. Člani TIGR-a so mladi, simpatični fantje, zavedni Slovenci, pomagajo reševati socialna vprašanja, so uporniki v razmerju do tujcev, a nesebični v odnosu do domačih ljudi.

Mejak ugotavlja, da tako popolno sestavljena oseba ne more uteči svoji lastni vesti in spoznanju o umazanih dejanjih, zato bralcu kdaj prebudi sočutje. Ko se Gantar zave svoje osamljenosti in izobčenosti, ne najde pomoči niti pri gospodarjih, ženski⁵¹ in niti pri svoji lastni materi. Takrat ostane brez moči, od njega ne ostane nič, ostane mu le še boj za preživetje (Mejak, 1956, str. 1041).

Ker je bil roman napisan nekaj let po drugi svetovni vojni, ko ni bilo več sledu o italijanskem terorju nad slovenskim narodom, v njem odkrijemo cel seznam tipičnega primorskega življenja pod fašizmom: aretacije, beg čez mejo, emigracije, izdajstva in ilegalno organizacijo napredne primorske mladine TIGR, o kateri je najbrž marsikateri bralec ob izidu knjige prvič slišal, ustrelitev vaškega izdajalca in na koncu blagoslovitev nove italijanske šole. Roman opisuje ozemlje Primorske, prepojeno s strahom, a v njem ljudi, ki so se bili pripravljene bojevati za svojo zemljo.

---

⁵⁰ TIGR (Trst, Istra, Gorica, Reka): ilegalna protifašistična organizacija. »Dejavnosti ilegalcev se omejuje na posamična dejanja, predvsem na izobešanje slovenskih zastav, požig italijanskih šol, na kaznovanje narodnih odpadnikov in sovražnih ovaduhov, kar pomeni, da zasleduje ta organizacija bolj moralnopolitične kot vojaške cilje.« (Bernik, 1999, str. 224)

⁵¹ Italijanska učiteljica Nunziata.

Skozi vso zgodbo se Tigrovci pripravljajo, kako bodo ustrelili Gantarja. Najprej načrt spolzi iz rok, saj sta izvršitelja Dominika zmotila strah in razstresenost. Tako namesto Gantarja ustrelijo njegovega ovaduha Žbonto. Nad usmrčitvijo Gantarja ne preži le omenjena četverica, ampak celotna vas – »interes naroda, interes narodnega obstoja«⁵².

Četudi Gantar velja za negativno osebo, ima pozitivno duhovno vrednoto – ljubezen do matere. Ko se počuti negotovega, rad prisluhne materinim nasvetom, mati mu večkrat kaj svetuje. Njegovo moralno krizo občutimo neke noči, ko se pogovarja s pijano materjo. Ta ga lepo prosi, naj zapusti »sramotno službo«⁵³ in naj raje svoj trud nameni domačiji. Gantar materi obljubi, da se bo spremenil, a že naslednji dan je spet vse po starem. Gantar na koncu spozna, da je zaradi svojih grdih dejanj ničvreden, a obenem nemočen, da bi se spremenil na boljše. To ga pripelje do tragičnega konca.

Druge osebe v romanu niso preveč izpostavljene, so pa označene »s silno zanesljivimi potezami«⁵⁴. Med bolj izpostavljene osebe lahko uvrstimo Gantarjevo mater, pijančka Mohorja Žbonto, vdovo Malijo⁵⁵, učiteljico Nunziato in podbrigadirja Atalanteja.

Knjigo je Bevk namenil predvsem mladini, ki ni nikoli doživela terorja italijanskega fašizma nad Slovenci.

5.3 ČRNI BRATJE

Leta 1950, po osvoboditvi in po tem, ko so bile dokončno določene meje na zahodu, je Bevk napisal mladinsko povest *Črni bratje*. Zaradi fašističnih časov, strogega režima in cenzure takšne zgodbe pred tem sploh ne bi mogel in smel napisati.

---

⁵² Bernik, 1999, str. 225.

⁵³ Mejak, 1956, str. 1041.

⁵⁴ Mejak, 1956, str. 1042.

⁵⁵ Žena pokojnega Šmonce.

Mira Cencič piše, da je povest *Črni bratje* ganljiva zgodba o dečkih, ki so se uprli nasilju fašizma. Organizirali so ilegalno skupino, v domišljiji pa skovali načrte, kako bi fašistom dokazali, da tukaj živijo Slovenci, in ljudi spodbujali k ponosu zaradi svoje narodnosti in proti asimilaciji. Ilegalno organizacijo so kmalu odkrili. Dijake goriških šol, stare od petnajst do osemnajst let, so aretirali, zasliševali, strahotno mučili in zaprli. Najmlajši izmed njih, komaj trinajstletni Miroslav Brezavšček iz Gornjega Cerovega, je umrl. Mladenci so se odločili za »prevratno teroristično slovensko organizacijo«⁵⁶, ker je takratna oblast želela uničiti vse, kar je bilo slovenskega, in človeka poniževale zgolj zato, ker je Slovenec. Zaradi obupnega položaja slovenskega naroda pod Italijo so se slovenski domoljubi odločili, da se bodo zaščitili in ohranili kot narod. Najbolj množični skupini sta bili narodnoobrambna organizacija TIGR in *Tajna organizacija primorskih duhovnikov*. Za narodnostne pravice pa so se bojevali tudi »črni bratje«. Če Bevka ne bi pretresel tragičen konec, bi bila ta žalostna zgodba o mladih slovenskih domoljubih zagotovo že zdavnaj pozabljena. (Cencič, 2004)

5.3.1 Prvine resničnosti in fikcije v povesti »Črni bratje«

Na koncu zgodbe je Bevk zapisal, da je to resnični dogodek, ki se je zgodil pred več kot dvajsetimi leti. Pisatelj je na svoje lastne oči videl listke z Aškerčevimi verzi, za katere je policija sumila, da so njegovo delo. Zaradi tega so pri njem naredili hišno preiskavo, vendar se je pokazalo, da nima nič pri tem. Kmalu za tem se je razvedelo, da so priprli večje število dijačkov, ki naj bi jih policija pretepalala in mučila. To bi lahko ostalo neznano, vendar ni bilo mogoče skriti smrti enega izmed njih. Takrat so bili še otroci, toda nekaj let kasneje je Bevk po naključju spoznal nekatere »črne brate«. Marsikomu, ki je pozneje bral povest in je zgodbo poznal, mogoče ni bilo jasno, zakaj so nekatere stvari izpuščene in pomanjkljivo napisane. Pisatelj je dogodke zapisal tako, da ne bi bilo preveč dolgo in dolgočasno. Ni bilo pomembno število akterjev, tudi ne natančni kraji, barva las, postava ...

⁵⁶ Tako jih je označila italijanska policija. (Cencič, 2004, str. 15)

Pomembno je bilo to,

... da so bili še skoraj otroci, a so čutili krivice, ki so jih delali fašisti našemu ljudstvu v Slovenskem Primorju, in da so se tem krivicam tudi uprli. Če se jim ni posrečilo zanetiti splošnega upora, o katerem so drzno sanjali, niso bili nič manjši junaki. Bili so iskra, ki je z drugimi iskrami tlela, da se je slednjič zanetil požar splošne vstaje in je prišlo osvobojenje.
(Bevk, 1984, str. 138)

Da zgodba ne bi tonila v pozabo, se je pisatelj odločil, da jo napiše. Naj bo v spomin na tiste ljudi, ki so ostali za mejami in jim je hudo, ker ne živijo na svoji zemlji (Bevk, 1984).

5.4 TONČEK

Mladinska povest *Tonček* je nastala leta 1948. Zgodba pripoveduje o fantku Tončku, ki je živel v Gorici in obiskoval italijansko šolo pod fašizmom, okrog leta 1933. Živel je skupaj z mamo Rozalijo, očetom Jakobom in sestrico Maričko. Ko je stric Jakob odšel v Ameriko, oče ni našel več primerne dela, mati pa je trdo služila za preživetje družine. Bili so ena tistih družin, ki so klonile glave pred fašizmom. Ker so bili revni, so za preživetje morali postati Italijani, tudi priimek Devetak so jim poitalijančili v Devetta. Vse, kar je Tonček imel, je bila le drobna veverička Brkica, ki so mu jo podarili sorodniki na počitnicah v Sušju. Fašisti so zahtevali, da naj slovenski otroci tudi doma, na ulicah in naokrog govorijo le italijanski jezik. Tonček je zaostajal tudi v znanju slovenskega jezika, saj skoraj ni znal brati. Ko je na dom prišlo stričevo pismo iz Amerike, ga ni znal prebrati. Oče je bil besen in ga vprašal, česa se učijo v šoli, pa mu deček odgovori, da italijanščino. Ravno zaradi tega si je večkrat nakopal težave: zaradi slabega znanja italijanskega jezika ga italijanski učitelj ni maral, sošolec Armando pa ga je izdal, da se med poukom s prijateljem potihoma pogovarja v slovenskem jeziku. Zaradi tega je mati morala v šolo, doma pa ga je oče močno pretepel. Zakaj pa je bil pretepen? Ker je sosedi pekarici razbil okno? Ne. Ker je sestrico pozno prišel iskat v vrtec? Ne. Ker je kradel orehe za veveričko? Ne. Tepen je bil, ker je

govoril slovenski jezik in ni obljubil, da se to ne bo več zgodilo. Raje je prejel udarec, kot da bi se odpovedal slovenskemu jeziku. Tonček je bil obupan, trpel je, pomislil je celo na smrt ali pobeg. Naslednji dan je za deset lir prodal prijatelju Dolfeku največ, kar je imel – veveričko Brkico. Za ta denar je kupil karto za vlak in zbežal k stricu Matiji v Sušje, kjer govorijo zgolj slovenski jezik in živijo v miru pred fašisti. Želja se mu ni uresničila, saj je že isti dan moral domov, kjer so ga čakali vsi zaskrbljeni, pa tudi veveričko je spet dobil. Ravno v tem času se je vrnil stric Tomaž iz Amerike, kamor je odšel v upanju na lepšo prihodnost, da bi se rešil »peklenščkov – črnosrajčnikov«⁵⁷. Bil je čisti nasprotnik fašizma, nikakor se ni strinjal s tem, da bi Slovenci klonili pred Italijani. Tončku je obljubil, da ga bo učil slovenskega jezika, »ker bi bila sramota, če bi znal samo italijanski jezik kot kak fašist«⁵⁸. Stric mu je tudi predlagal, naj izpusti veveričko, saj tudi žival, tako kot človek, potrebuje svobodo. Naslednji dan je Tonček izpolnil nalogo in stric Tomaž ga je odpeljal v cirkus.

Kot zanimivost naj dodam še to, da je Bevk to povest napisal že pred začetkom druge svetovne vojne, vendar se je rokopis izgubil, pisatelj pa je prepis že takrat uničil. Besedilo je bilo sestavljeno, prav tako so bile urejene že ilustracije, manjkala je le še pisateljeva ureditev določene vsebine, ki ne bi ustrezala fašistom. Na njegovo srečo takrat knjiga ni izšla, saj bi ravno popravki uničili sporočilo tega dela, čeprav je obračal le besede. Na pobudo prijateljev je nato povest ponovno napisal, takrat pa so bili že drugi časi in je o stanju Slovencev oziroma slovenskih otrok pod fašizmom v Gorici lahko govoril brez olepševanja.

5.5 MED DVEMA VOJNAMA: NOVELE IN ČRTICE

V zbirki *Med dvema vojnama* iz leta 1946 so zbrane novele in črtice z motivi Primorcev v boju s fašisti. France Bevk v zgodbah odkriva človekovo duševnost; temne, skrivnostne in usodne plati.

---

⁵⁷ Bevk, 1970, str. 80.

⁵⁸ Bevk, 1970, str. 117.

Prva novela *Na prelomu* govori o slovenskem učitelju Rafaelu Lebanu, ki se je predčasno upokojil, da bi se izognil poučevanju v italijanskem jeziku. Šolske otroke je imel rad, večkrat jim je govoril o lepoti slovenskega jezika⁵⁹, ki je nikoli ni čutil tako močno kakor v tistih trenutkih. Nikakor si ni upal otrokom govoriti v tujem jeziku, grozno se je počutil, stiskalo ga je v grlu. Spomnil se je, kako je nekoč lahko pel in poslušal *Lepa naša domovina* in *Buči, Buči, morje Adrijansko*. Prepovedana je bila raba slovenskega jezika, otroci pa italijanskega niso razumeli. Skupaj z bolno ženo Rozi sta živela v stanovanju »za uboge«⁶⁰, saj jima je vojna vse uničila. Vse, kar mu je ostalo, je bilo nekaj knjig. Živela sta skromno. Denar za najemnino je šel za ženina zdravila. Umrlo jima je več otrok, ostal je le sin Božidar, ki pa je odšel od doma. Poročil se je z Italijanko Irmo in živel v Trstu. Ko ga je oče prišel prosit za denarno pomoč, se je naredil, da ga ne pozna: »Kakšen oče. Zapri vrata, Irma! Zapri vrata!«⁶¹ Božidar, s poitalijančenim imenom Deodato, je zavrgel rod, jezik, očeta in mater. Medtem ko ga je njegov lastni sin zavrgel, se je spoprijateljil s fašistom, italijanskim sosedom Romanom Sarsanijem, ki je bil poročen s Slovenko Cilo. Lebanu je šlo vse po zlu, bil je na robu obupa. Rešitev je videl v tem, da bi z ženo umrla. Na dan pokojnine je poravnal vse stroške in nakupil nekaj hrane in pijače. Po večerji je Leban na žerjavico dodal nekaj oglja in postavil posodo pod posteljo. Trpljenja se je rešila le žena.

France Bernik v svojem članku ugotavlja, da je učitelj Leban zgolj pasivni upornik proti nasilju in nesvobodi. S svojim protestiranjem ni usmerjen v spremembo družbenega stanja, ampak v notranjost. Leban je s svojim lastnim življenjem nameraval obsoditi etično nasilje, premalo moči pa je imel, da bi posredoval v družbeno resničnost. Tudi njegov načrt, da bi se z ženo rešila trpljenja, mu ni popolnoma uspel, saj je na koncu umrla le žena, ki jo je ljubil. Bernik dokaže tudi, da je več možnosti, da se krvni sorodniki odtujijo, in kako se tujci med seboj lahko zblížajo na račun bivanjske stiske (Bernik, 1999).

⁵⁹ »Ah, lepota naše besede!« (Bevk, 1946, str. 23)

⁶⁰ Bevk, 1946, str. 7.

⁶¹ Bevk, 1946, str. 41.

V zgodbi *Domotožje* je glavna oseba Filip Pirih, ki je bil med vojno pregnan iz domače vasi v tujino. Učil se je v tujem jeziku. Posebno v jesenskih in zimskih dneh je še posebej pogrešal svojo domovino: družino, cvetlice, rože, prijatelje ... Živel je pri gospe Zofiji. Tudi njegova ljubezen je bila pozabljena, saj mu dekle ni več pisalo. Premišljeval je o pobegu, vendar se je temu upiral. Če bi izbral pobeg, bi mu bile zaprte poti domov. Druga možnost zanj je bila, da se vrne domov, a v tem primeru bi ga čakala ječa. Kljub temu, da je živel v tujini, bi ga sodili. Nekega deževnega dne je srečal znanca Jamška in se z njim zapletel v pogovor, v katerem mu je priznal, da ga v takih dneh daje domotožje. Jamšek je Pirihu odgovoril, da bi na njegovem mestu brez premišljevanja odšel nazaj domov. Piriha je pri tem dejanju ovirala ječa. Znanec mu je odvrnil, naj zato sprejme življenje takšno, kakršno je, saj »domovina je tam, kjer je svoboda.«⁶²

Pogovarjala sta se tudi glede sodbe, kajti iz dneva v dan naj bi dobil sporočilo o odločitvi. Ko se je vrnil domov, ga je že čakalo pismo, ki je sporočalo, da ga čaka osem let ječe. Kljub temu, da ga v tujini niso zaprli, se je počutil zapornika, saj so mu leta minevala, postaral se je in od življenja mu ni ostalo nič plodovitega.

V *Obračunu* pisatelj pripoveduje zgodbo o Petru Čeliku, ki je bil štiri mesece zaprt, ker je kuhal žganje brez oblastvenega dovoljenja. Prehodil je dolgo pot iz Idrije do cerkljanskih hribov. Med potjo domov se je spominjal različnih dogodkov: vojna je veliko stvari spremenila. Mati mu je medtem umrla, oče se je postaral, zato je sestra postala gospodinja. Oče je nanj prepisal hišo, da bi se lahko oženil. Ampak v tistem času po vojni, ko se je ves svet spremenil, so se spremenila tudi dekleta. Dekle Milka, ki mu je bilo všeč, se je začelo čudno vesti. Med hojo mu je tudi vas z okolico postala vedno bolj tuja. Vzroka si ni znal razložiti. Spominjal se je tudi časov društva, ko so imeli knjige, časnike in ob večerih vadili petje. S prihodom fašizma je bilo vsega lepega konec. »*Preko dežele je bil zavel mrzel val tujega sovraštva do slovenske besede.*«⁶³ Končalo se je delovanje društva, knjige pa so v eni sami noči poskrili na varno. Ljudje so se razkropili: nekateri čez mejo, drugi čez morje. V Buenos Airesu so slovenski priseljenci ustanovili društvo *Lipa*. Čelik je ves čas ujetništva sklepal, da ga je

⁶² Bevk, 1946, str. 63.

⁶³ Bevk, 1946, str. 82.

nekdo ovadil. Najprej je imel napačne slutnje, sumil je Podmejača. Le-ta mu je v krčmi namignil, da naj bi ga ovadil nekdo, ki se tako kot on sam poteguje za odprtje »štacune«⁶⁴, to je Florjan. Čeliku je bilo čudno, a se je odločil, da se bo soočil z njim. Še pred tem se je poslovil od očeta in sestre, prosil za nekaj denarja, saj je bil odločen, da bo šel čez mejo. Peter je Florjana obiskal na domu. Najprej se je pozanimal, ali je očetu posodil denar. Med pogovorom je Peter čutil, da mu Florjan laže. Petru je bilo težko, saj sta bila dobra prijatelja. Florjan je vedel, da ima Čelik v žepu samokres. Poskušal mu ga je vzeti, a zapletla sta se v prepir, ki se je končal s Čelikovo zmago. V tistem trenutku je odmisлил odhod čez mejo in odšel na obmejno milico.

V povesti *Medaljon* se je pripovedovalec po štirih letih izgubljenega življenja vrnil iz ječe. Nikjer v zgodbi ni omenjena tematika boja za slovenski jezik, opisan je zgolj vzorec življenja tistega obdobja. Čas, preživet v zaporu, mu je še pozneje pustil posledice v več pogledih. Še najbolj je bil začuden, kako se je svet spremenil. Večkrat je pomislil na prvo ljubezen Maro, ki mu nikoli ni napisala pisma. Čeprav so minila že štiri leta, je čutil, da je ni pozabil. Izvedel je, da je bila še vedno živa, neporočena, v zvezi s fantom, ki je živel v Franciji. Nekega dne sta se srečala in Mara ga je prijazno povabila na obisk. Povabilu se je odzval in zgodilo se je nepričakovano: zapletla sta se v objem s poljubi, kaj več pa je preprečil Marin medaljon s sliko njenega fanta Albina. Pisatelj oziroma pripovedovalec se je ob tem še bolj začudil nad »novim življenjem« in vedno manj je razumel ženske.

Pismo je napisano v prvi osebi, pripoveduje ga slovenska učiteljica. Predstavljeno je njeno življenje, kako je morala zapustiti domovino in odšla poučevat na jug Italije. Kar je imela slovenskega s seboj, so bile pokrajinske fotografije, portreti slovenskih pesnikov, avtorska slika rojstne hiše. Uspelo ji je vzeti nekaj slovenskih knjig⁶⁵, še posebej pesmi, ki jih je znala že na pamet. Ker je bila povsem odtrgana od slovenskega kulturnega življenja, ni imela nobenega časopisa. Večkrat se je spraševala, ali sploh še delujejo slovenske tiskarne. V

⁶⁴ Trgovina.

⁶⁵ »... kot spomeniki umrlega jezika, ki ga edina še znam, a nimam nikogar, da bi v njem z njim govorila«. (Bevk, 1946, str. 134)

tujini se je počutila žalostno in osamljeno. Šolarji so jo imenovali »maestrina«⁶⁶, imela jih je rada čeprav njihovega narečja skorajda ni razumela. Nekega dne je odšla na sprehod, daleč iz kraja, skoraj v samoto. Pokrajina se ji je zdela podobna slovenski, tako domača in prijazna je bila. Po naključju je naletela na slovensko družino železarja. Tudi njim je bilo dolgčas na tujem, saj niso poznali nikogar, s katerim bi lahko govoril v domačem jeziku. Mož je čakal na upokojitev, da bi se končno spet vrnili v Gorico. Tega srečanja so bili vsi zelo veseli, kot da bi bili stari prijatelji. Hrana na mizi jih ni preveč zanimala, zdaj jim je bila hrana pogovor v domačem, ljubljennem jeziku, ki so jim ga nove politične razmere prepovedale uporabljati.

Novela *Nevihla* prikazuje življenje Slovenke Ane, ki se je iz ljubezni poročila z Italijanom Brunom Lantierijem. Šele ob srečanju z nekdanjo prijateljico Nelo je spoznala, da sta si z možem precej različna. V otrocih je poskušala iskati, kar ji je v zakonu manjkalo: pogovor v slovenskem jeziku. Na žalost tega ni bilo, s prihodom tasta v njihovo hišo je ta prevzel vzgojo otrok. Najstarejši sin jo je še preklel na račun njenega izvora. Od tastovega prihoda dalje je bila zgolj še gospodinja in moževa ljubica. Če bi se lahko z otroki pogovarjala v materinem jeziku, bi bile besede izrečene iz srca, bolj bi jih znala ljubkovati. V italijanskem jeziku ni znala čutiti, zato se je od otrok vedno bolj duševno oddaljevala. Od vsega nakopičenega notranjega trpljenja se je zjokala. Njeno trpljenje je prepoznal le mož, takrat je občutila, da se je njuna vez znova utrdila.

Črtica *Slabič* označuje bančnega uradnika Budihno z Vipavskega konca. Po poroki z Benečanko je pozabil na svoje korenine. Tudi s sinom je govoril v italijanskem jeziku. Pripovedovalec zgodbe ga je poznal že od prej, nekega dne pa sta se po naključju srečala na poti v mesto. Budihna se je mirno pogovarjal s sinom, vse dokler ni zagledal starega znanca. Takrat je obstal brez besed. Deček ga je še vedno spraševal, a ostal je brez odgovora. Postalo mu je nerodno, da je raje zatajil in užalil sina s svojo tišino.

---

⁶⁶ Ljubkovalni izraz za učiteljico.

6 LITERARNOTEORETIČNA ANALIZA BEVKOVEGA DELA »KAPLAN MARTIN ČEDERMAC« (1938)

Roman, ki je prvič izšel pri *Slovenski matici* leta 1938, vsebuje pet daljših poglavij. Besedilo se začne s prvim poglavjem na strani 5, konča pa z opombami na strani 159. Začetek vsakega poglavja je označen z besedo, napisano z velikimi tiskanimi črkami in sredinsko poravnano, naslednje poglavje pa se nato začne na naslednji strani. Vsako poglavje je sestavljeno iz več odlomkov, ki označujejo spremembo dogajanja. Delo, ki ga je izdala *Mladinska knjiga* leta 1977, je obogateno tudi z ilustracijami, ki predstavljajo Beneško Slovenijo. Risbe oziroma vinjete so delo akademskega slikarja Staneta Kumarja. Na koncu knjige je spremna beseda z opombami.

6.1 KRATKA VSEBINA PO POGlavJIH

1. poglavje (5–34): Orožnika sta odšla od Čedermaca, ki nikakor ni mogel skriti vznemirjenosti in jeze. Sestra Katina ga je vprašala, ali sta prišla zaradi pridige in nauka, a brat ji ni odgovoril. Odšel je v izbo, kjer se je počutil domače. Kadar se je razburil, ga je pomirila tobačnica. Ko se je dan prej vrnil domov, ga je doma čakal don Jeremija, ki mu je sporočil, da je prepovedano uporabljati slovenski jezik pri pridigah in krščanskem nauku. Ob tej novici se kaplan, zaradi mešanih občutkov strašnega, smešnega in žalostnega hkrati, zasmejal.

Oguljene platnice, malce zmečkani in zamazani listi Gregorčičevih poezij. /.../ Prešernove Poezije, broširana izdaja, z opazkami na robovih. Memento mori! Ali še zna ta sonet? Zamižal je z odprto knjigo na kolenih kakor učenec, ki ponavlja na pamet naučeno nalogo. »Dolgost življenja našega je kratka...« In se veselo, otroško, skoraj na glas zasmejal. (Bevk, 1977, str. 11)

Ob pogledu na slovenske knjige ga je objel občutek, da se za vedno poslavlja od njih. Knjige sp ga spominjale na mladost, na mater, ki se je pri njem naučila brati. Knjige, med drugim tudi katekizmi in molitveniki za otroke, so bile zanj zaklad. Odločil se je, da jih bo skrila na varno. Med razporejanjem je razmišljal, kako dolgo bo še živela slovenska pesem. Katina mu je prinesla nahrbtnik, kaplan je naložil knjige vanj in skupaj sta odšla v noč. Katina mu je morala obljubiti, da bo o tem dejanju molčala.

Čedermacu se je pot zdela zelo dolga, kot da je ni konca. V temi je prepoznal Žefa Klinjona. Končno sta prišla do cerkvice sv. Mihaela. Kaplan je vstopil »tiho, spoštljivo, po prstih, vendar so se mu koraki glasno, grozeče odmevali pod obokom«⁶⁷. Hkrati se je čutil grešnika. Cerkev je bila skoraj zapuščena, v njej je bilo polno prahu. Knjige sta skrila v skrinjo med svečnike in druge pozabljene predmete. Prepričan je bil, da jih v zapuščenem prostoru ne bo nihče iskal. Med skrivanjem katekizmov je pomislil, ali nadaljuje usodo slovenskih protestantov, ki so pred nekaj stoletji tudi skrivaj prenašali knjige.

Domov sta se vračala po drugi poti, po kolovozu, »mimo raztresenih, v temi spečih kmetij«⁶⁸. Čedermacu so misli uhajale na domači kraj, domače ljudi, predvsem na mater. Med potjo proti domu sta jo s Katino tudi obiskala. Bolni materi se je zdelo zelo čudno, da jo je sin obiskal na soboto ponoči. Najbolj jo je čudilo, da je bila z njim tudi Katina. Tega ni bila navajena. Mati je slutila, da je nekaj narobe. Zanimalo jo je, kaj bo storil. Mati mu je svetovala, naj naredi, kar je Bogu všeč.

Ob pozni uri se je kaplan Čedermac s sestro vrnil domov. Skrajni čas je bil, da se je lotil pisanja nedeljske pridige. Hkrati se je na tihem spraševal, zakaj so vsi proti njemu. Bil je notranji boj, svojih čustev ni znal dobro izraziti. Dobro pa se je zavedal, da je Slovenec in da je »ta uboga, ozka zemlja Slovenija«⁶⁹.

---

⁶⁷ Bevk, 1977, str. 15.

⁶⁸ Bevk, 1977, str. 15.

⁶⁹ Bevk, 1977, str. 24.

Dnevi, ko je začel spoznavati tujo kulturo in se mu je začela porajati zavest lastnega uboštva in manjvrednosti. To mu je zagrenilo marsikatero minuto; drobna bolečina mu je trpinčila srce. /.../ Še ta teden bo morda v marsikateri cerkvi za vedno utihnila slovenska beseda. Ali bo res? /.../ V duhu je naslikal prizor v cerkvi. Stopi na prižnico in spregovori: »Cari cristiani!« Verniki ostrme, zastane jim sapa, ne morejo verjeti; nenadoma jim mrzlo kot led seže do srca... Kaj bodo storili? Tega nihče ne more vedeti. Ne, tega nihče ne more vedeti... To ve samo Bog... (Bevk, 1977, str. 25)

Martin Čedermac si ni znal predstavljati, kako bo lahko pridigal v italijanskem jeziku, kako bo zbiral besede, ki mu niso bile domače in s katerimi ne more čustvovati. V tujem jeziku ni znal razmišljati. Ljudem, ki bodo potrebni pomoči, ne bo znal pomagati, saj se ne bo znal vživeti v njihove situacije. Zaradi prevelikega vpliva tuje kulture se je počutil ubogega in manjvrednega. Od utrujenosti in težkega razmišljanja je zaspal kar pri mizi.

Naslednje jutro ga je čaka nedeljska maša, a z maševanjem se mu ni mudilo. Trudil se je biti zbran, a mu je težko uspevalo. Občutek je imel, da je vse, kar je bilo v cerkvi, videl prvič. Temu je sledil šok za vse, ki so zbrani v cerkvi: pridiga je bila v italijanskem jeziku. Poslušalci so strmeli vanj, vsi prepadeni, užaljeni in polni upora. Tudi kaplanu Čedermacu ni bilo vseeno. Zaskrbljen je bil, ali so ga verniki sploh razumeli, kar jim je govoril. Kovač Rakar se mu je posmehoval, stara Brešonka se je razjokala, saj ga nič ni razumela. Zajokala je tudi Mjutka. Za tem so začele jokati vse ženske v cerkvi, tudi kakšen moški si je obrisal solzo. Kaplanu je ob pogledu na objokane ženske vzelo besedo in tudi sam je potočil solzo. Trdno je bil odločen, da ne glede na posledice ne bo pridigal več v italijanščini. Ves čas obreda je bil zamišljen, Katina je imela od joka zardele oči. Po maši mu je priznala, da so se moški pogovarjali o pridigi. V času večernic so se nepričakovano zbrali vsi moški in kaplana vprašali, ali bo pridigal vedno v italijanskem jeziku. Kaplan jim je razložil, da je dobil takšen ukaz in da ne ve, kako bo potekalo naprej. Stari Breškon mu je predlagal, naj se temu upre. Kaplan Martin se je dobro zavedal, da so se vsi bali oblasti in da bi z uporom ostal sam. Farane je potolažil, da jih Bog ne bo zapustil, saj če bo treba, bo šel tudi v Rim.

2. poglavje (35–69): Kaplan je obiskal mater, saj je bila opešala. Kljub temu, da mu je mati nasprotovala, je šel na žegnanje v Rupo. Med hojo je občudoval in opazoval okolico. Do tistega trenutka se ni zavedal, da je bila to njegova domača zemlja. Ob prihodu v Rupo so bili vsi zbrani ob mizi: domači kurat Potokar, kaplan Španjut, mladi Skubin in kaplan Orehovec. Vedeli so, kaj se je dogajalo pri sveti maši. Med dolgim pogovorom so nastale različne možnosti glede prihodnosti, med drugim, da se nič ni moglo rešiti, saj se dvema gospodarjema hkrati se ne more služiti. Med navzočimi je vladala ostra napetost. Čedermaca so obsojalo predvsem zaradi pridige. Kaplan je bil preveč občutljiv, zato ni bil zadovoljen s seboj. Ob trdni temi so odšli domov.

Kaplan se je vso pot domov spraševal, kaj je naredil narobe in zakaj je druge toliko motila njegova pridiga. Počutil se je tako samega kot nikoli prej. V težkih trenutkih je vedno pomislil na mater, ki bi mu znala svetovati. Kljub temu, da je bil prej samotar kakor pa družaben človek, je obstal v kuhinji s Katino. Želel si je družbe. Sestra mu je sporočila, da ga je iskal Žef Klinjon, nato pa sta nadaljevala pogovor o pridigi in o mnenjih poslušalcev. Katina mu je potrdila, da so bili ljudje zadovoljni, vendar so se spraševali, kdaj bo spet kakor nekoč. Čedermac ji je odgovoril, da bo zagotovo spet tako, kakor je bilo prej, saj bi se raje prepustil ujetništvu in mučenju, kakor da bi delal proti Bogu.

Naslednji dan se je kaplan odločil, da odpiše pismo prijatelju župniku Ivanu Severju, saj je že večkrat odložil pisalo. Razpisal se je, kako je trpel ob pogledu, da bo njegov narod kmalu pozabljen. Zgrožen je bil nad dejstvom, da so bili nekateri duhovniki pozabili na božjo besedo. Na koncu je prijatelja prosil, naj moli zanj.

Ko se je na oblačen in tih petek kaplan vračal od matere, sta ga pred hišo čakala poročnik in brigadir. Poročnik mu je namignil, da so vedeli več, kakor bi si bil sam mislil, a kaplan mu je odvrnil, da se ničesar ne boji in ne skriva. Poročnik je izzival Čedermaca s tem, češ da se upira proti oblasti, a ponovno dobi odgovor, da pri cerkvenih zadevah uboga le besede nadškofa. Poročnik ni odnehal:

Država se ne sme vtikati v verske nauke in se tudi ne vtika. Toda dokler širite v cerkvah protidržavno propagando, nima država te pravice, ampak tudi dolžnost, da se brani in temu enkrat za vselej naredi konec. In ne bo odnehala. (Bevk, 1977, str. 49)

Čedermac ni bil presenečen nad močnimi besedami, zato je mirno povedal, da politike v cerkvi ni nikoli omenjal, saj je cerkev namenjena le Bogu in verskim pravicam. Brigadir in poročnik sta ga na vsak način poskušala zapeljati. Na koncu sta mu bila pripravljena celo plačati⁷⁰, kar je bilo za kaplana izredno ponižujoče. Ker je še vedno vztrajal pri svojem načelu, sta ga odpeljala k oblastem v Čedad, kjer naj bi opravil kratko zaslišanje in podpisal zapisnik. V mestu se je »počutil tako zbitega, kakor da je vso pot peš tekel in gazil po svojem srcu«. ⁷¹ Kar nenadoma je začutil, da je postaran, izmučen in predvsem ponižan. Najbolj se je bal za mater, da tega ne bo preživela. Zvečerilo se je, Čedermac je v mestu srečal don Jeremijo, ki je bil videti čisto zaskrbljen. Kaplan mu je priznal, da naslednji dan odide v Videm, kjer bo poskušal rešiti zadevo.

S prefektom sta se na videz poznala od blagoslovitve občinskega vodovoda. Prefekt mu je pripomnil, da je ta režim naredil največ dobrega, ter je pribil, da so proti temu nastrojeni le duhovniki. Kaplan Martin Čedermac mu je odgovoril, da je pri njem z razlogom, saj glede na njegova leta samo z njim čudno ravnajo, na vesti pa nima ničesar. Kaplan se je ves čas spretno branil, a je prefekt pogovor prenesel na možne priče iste narodnosti in istega stanu. Martin je takoj pomislil na Skubina. Italijani so na vsak način želeli iztrebiti slovenski jezik. Za nekatere kazni ni potreben zapor, saj je zadoščal že močnejši policijski ukrep. Prefekt mu je bil pripravljen celo urediti dokončno napeljavo električne energije v vasi, da bi le zmanjšal upor. Predvsem pa mu je svetoval, naj bo previden v svojih besedah.

Kaplan Čedermac je ves čas premišljeval o ovaduhu. Razmišljal je, komu je kdaj kaj povedal. O posledicah je govoril le sestri Katini, in ta je zagotovo komu zaupala. Med potjo domov je srečal kovača Rakarja in tako sta skupaj hodila proti vasi. Kovač mu je povedal, da so tistega dne po vasi pobirali katekizme. Rakar je

⁷⁰ »Vrag mi je ponujal cel zaklad, da bi mu dušo prodal.« (Bevk, 1977, str. 53)

⁷¹ Bevk, 1977, str. 53.

menil, da je ovaduh Birtič, a Čedermac mu tega ni mogel verjeti. Kovač je bil poln nasilja, pripravljen je bil storiti tudi najhujše, da bi le našel ovaduha.

Ob prihodu domov Martin Katine ni niti pogledal. Jezen je bil nanjo, celo večerja se mu je upirala. Vprašal jo je, ali je komu kaj povedala. Čeprav ji je sprva zmanjkovalo besed, ji je sam odgovoril, da je povedala Žefu Klinjonu. Priznala mu je, da je to storila nehote. Kaplan se je zamislil, da je Žef sestri zmešal glavo, saj je tako lahko marsikaj izvedel. Po vasi so se širile govorice, da je Klinjon glede deklet na slabem glasu. Žalostna Katina je pripravila stvari, da bi se vrnila na domačijo. V tistem trenutku je Martin pomislil na mater. Ni smel dovoliti, da bi jo skrbelo. Tako se je Katina spet vrnila.

3. poglavje (69–95): Katina je bila zagrenjena zaradi kaplanovih besed. Čedermac je zaradi izmučenosti preživel ves čas doma. Pod krinko, da je bral knjigo, je razmišljal, ali je slovenski narod obsojen na smrt. Prav v tistem trenutku je imel zemljo in narod najraje od vsega. Med drugim je bral *Kroniko župnije svetega Jurija*, ki je bila pisana v domači slovenščini. To je bilo zanj nekaj dragocenega. Prebiral je dogodke iz minulih časov ter na koncu tudi sam posegel po peresu, a napisal je le »Leta Gospodovega tisoč devetstotriintridesetega...«⁷². Čez dva dni je prišel ukaz o prepovedi slovenskega petja in molitve. Čedermac se je odpravil k donu Jeremiji, kjer je srečal Potokarja in monsignorja Borellija. Kaplan je bil redkobeseden, predvsem zaradi monsignorjeve navzočnosti. Čeprav je bil Borelli sin slovenske matere⁷³, je nasprotoval slovenskemu jeziku. Tudi Potokar ni imel popolnega upanja v zmago, to pa je Čedermaca še bolj zagrenilo. Kaplan je potožil Potokarju, da se bodo ljudje obračali k nasilju, če bodo ostali brez božjih nauk. Oba sta bila trdno prepričana, da je bil povzročitelj teh pripetljajev Skubin. Znano jima je bilo tudi to, da bi marsikateri župnik za en sam podpis prejel veliko vsoto denarja. Borili se bodo do konca, tudi sestanek bodo imeli, vendar se ga Čedermac ne bo udeležil, saj so ga ves čas opazovali in si ne želi, da bi bilo kaj narobe.

⁷² Bevk, 1977, str. 71.

⁷³ »Kri ni vse.« (Bevk, 1977, str. 72)

V nedeljo je bila v Vrsniku tiha maša. Tudi večernic ni bilo. Nepričakovano pa je bila polna krčma. Med drugim so se pripravljali tudi na pretep. Kaplan, ki se sicer ni vtikal v zadeve zunaj cerkve, je odšel pogledat. Vanc Rakar je obtožil Birtiča, da je ovaduh, ta pa se je hotel braniti s pretepom. Iz sobe je bilo slišati slovensko pesem: če ne morejo peti v cerkvi, bodo pa v krčmi. Martin je pomiril kovača, prosil ga je, naj ne obtožuje drugih ljudi. Nehote pa mu je priznal, koga ima na sumu. Na poti proti domu se je kaplanu pridružil Birtič in kaplan mu je obljubil, da ga nihče več ne bo omadeževal.

Nekega večera sta se med večernim sprehodom srečala Čedermac in Žef Klinjon. Kaplanu se je izgovoril, da je odšel na sprehod, a ta mu je bistro odgovoril, da se po strmini že ne sprehaja. Žef je čutil, da kaplan hoče nekaj izvedeti. Kaplan Martin ga je posvaril, da na njegov dom lahko pride le, kadar bo doma, in zgolj zaradi uradnih opravkov.

Pri jutranji maši so se kaplanu tresle noge, a kljub temu je dokončal mašo. Po zajtrku se je že bolje počutil. Kmalu ga je prišel iskat deček Ivanic in ga obvestil, da je mati »slaba«. Takoj se je odpravil k njej. Ob pogledu nanjo je bil ganjen, glasno je zastokal. Mati je težko govorila, zavedala se je, da bo kmalu umrla.

V nebesih se bomo razgovarjali v vseh jezikih in tudi po slovensko. Tega nam nihče ne bo branil; nihče mati. Tam bomo vsi enaki. Tam boste zopet peli... (Bevk, 1977, str. 87)

Sin je tolažil mater, da bo tudi sam kmalu umrl, naj ne bo žalostna, ker ga bo zapustila. Razveseliti jo hoče s tem, da je v nebesih lepše kot na zemlji. Tam nihče ne trpi in vsi so med seboj enaki. Govorijo tudi slovenski jezik. Tam ni nobenih prepovedi in ukazov. Kaplan je na koncu molil, naj Bog mater čimprej reši trpljenja. Celo noč je bedel ob njej, proti jutru pa je mati umrla.

Čeprav je bil Čedermac močne narave, je čutil, da je telesno vedno bolj šibak. Katini ni priznal, da je bolan. Govoril ji je, da potrebuje le počitek. Katina ni žalovala le za materjo, ampak tudi za ljubeznijo. Martinu se je na trenutke zazdela čisto druga ženska, čeprav mu je vedno stala ob strani. Obiskal ga je Potokar, a se

pred njim pretvarjal, da le počiva. Pred očmi se mu je večkrat prikazala podoba matere, kakršna je bila tik pred smrtjo. Videl je še več prizorov, ki so bili posledica vročice.

Bolezen je minila, a kaplan je bil še vedno šibak. Nekega dne ga je Katina obvestila, da ga otroci čakajo pred cerkvijo za nauk. Zdelo se mu je malce čudno, saj ni objavil nobenega obvestila, a so kljub temu prišli. Ko je pogledal otroke, so se mu zasmilili. Sam ne vedel, kaj naj jim bi govoril in kaj naj jih naučil. Iz cerkve so odšli na vrt za kaplanijo zobat grozdje. Otroci so bili veseli, a hkrati presenečeni, saj kaplana niso nikoli videli takšnega. Razložil jim je, da jih uči v takšnem jeziku, ki ga razumejo. Tako, kot je učil tudi Jezus. Ena izmed deklic je izrazila željo, naj jim pripoveduje svetopisemsko zgodbo. Odločil se je za drugačno pripoved: o tem, da je Bog Slovincem dal tudi zemljo in jezik, za katera je treba moliti, da ju ne izgubimo.

4. poglavje (96–119): Čedermac je bil prepričan, da bo Skubinu povedal svoje, nato pa bo z njim prekinil vse stike. Doma ga ni našel. Mimogrede je srečal občinskega tajnika Pentasuglio, ki je grdo gledal za njim. Čedermac se je zamislil, kaj bo, če bodo v prihodnje vsi polni sovraštva drug do drugega. Med hojo je kaplanu ustavil zdravnik Sicilijanec in mu ponudil prevoz. Zdravnik ga je opozoril, naj bo v prihodnje previden, saj naj bi nekaj pripravljali proti njemu. Kaplan je dobro vedel, da niso vsi Italijani enaki. Niso vsi škodoželjnih misli.

Narod ni kriv. (Bevk, 1977, str. 97)

Kaplanu so bile, predvsem ponoči, najbolj v uteho knjige. Branje ga je zamotilo. Ponavadi je molil pred spanjem, da bi laže zaspal, a takrat je molil, da bi potešil svojo dušo. Tisto noč je slabo spal, dokončno ga je prebudil pesek, ki je priletel v šipo. Ustrašil se je, čeprav je večkrat ponoči šel spovedovat. Najprej je pomislil, da umira stara Breškonka, a se je zmotil. Pred hišo ga je čakal Birtič, ki ga je prišel obvestiti, naj zbeži, saj ga nameravajo odpeljati. Kaplana je potrlo, da more kot starec zbežati na tuje. Med begom ni občutil več strahu. Prišel je do brata Bepaca v Krnico. Prosil ga je, naj ga po skrivnih poteh pospremi do Čedada, nato pa bo sam odšel v Videm k nadškofu.

Komaj pozno popoldne je nadškof sprejel Čedermaca. Njegov sprejem ni bil nič človeški, bil je vzvišeno miren. Kaplan je pozabil vse besede, ki jih je pripravil za nadškofa, saj se je počutil ponižanega. Nadškof mu je povedal, da je preganjanje nad njim ustavil, saj se je zgodilo brez njegove vednosti. Kaplan mu je moral obljubiti, da ne bo delal več nepremišljenih dejanj. Takrat je kaplan izgubil še zadnje upanje za pozitivno rešitev. O tem dejanju naj bi bil vedel tudi sveti oče, ki pa je svetoval samo molitev in prepričevanje. Kaplan Martin je bil pobit, saj ni vedel, kaj bo rekel svojim vernikom, ki bodo zaradi tujega jezika morda zavračali vero. Škodo pa bo imela le Cerkev.

Pozno ponoči se je Čedermac pripeljal v Čedad. Po večerji se je peš odpravil proti domu. Med hojo je imel občutek, da je nekdo za njim. Ves čas so se mu po glavi pletli različne misli in občutki.

Ob prihodu v Vrsnik je bilo še vedno polno luči. Pod lipo je bila skupina ljudi, ki je čakala kaplana. Kovač Vanc je prejšnjo noč opazil, da so prišli ponj, zato je zbral skupaj ljudi. Prepričani so bili, da bi otroci in odrasli, ki ne znajo tujega jezika, brez Čedermaca ostali brez božje besede. Kaplan je ljudem obljubil, da bo v nedeljo pri maši vse po starem. Tudi Katina ga je čakala, da se vrne. Doma ga je čakalo tudi Severjevo pismo, v katerem mu je ta sporočal, naj ga obišče. Zamislil se je, zakaj je bil ponovno grob do sestre, zato jo je šel obiskat v sobo. Katino je zelo skrbelo zanj. Ko je odšel iz njene sobe, so se mu po glavi podile čudne stvari, kakor da bi sanjal. Sredi noči je odšel v cerkev. Ves se je tresel, pred oltarjem je molil zase, za vernike in cerkev. Med molitvijo je zajokal, počutil se je olajšanega. Pred cerkvijo je našel Katino, ki mu je sledila. Naročil ji je, naj moli, in odšel spat.

5. poglavje (120–153): Čedermac se je odločil, da obišče Severja. Med potjo je srečal Skubina, ki je bil namenjen k njemu v Vrsnik. Ker se kaplan tisti dan ni nameraval vrniti domov, se je odločil, da gre del poti z njim, obenem pa mu ni zaupal, kam je namenjen. Na tihem ga je tudi zanimalo, zakaj je Skubin namenjen k njemu. Dobro je vedel, da bi bil Skubin boljši vojak kakor duhovnik. Skubin je kaplanu potožil, da bo prosil za premestitev. Poslovila sta se in vsak je šel naprej svojo pot.

Sever je bil zelo vesel prijateljevega obiska. Čedermac je najprej hotel videti obnovljeno cerkev, nato pa si je zaželel spovedi. Po tem sta začela pogovor o aktualni temi: o težavah v Cerkvi. Sever je razlagal kaplanu, da naj bi verniki zapuščali vero. Prijatelju je predlagal, naj pridiga v slovenskem jeziku, saj tega nadškof ni prepovedal.

Naslednji dan je kaplan šel domov. Počutil se je srečnega in zadovoljnega. Naslednje dni pa je bil zelo čuden in spremenjen. Pri večerji si je zaželel zapečatenega vina⁷⁴ in družbe. Pridružil se je Katini v kuhinji. Veliko let je prebiral italijansko literaturo, a tokrat je ni mogel, saj ga je preveč spominjala na pripetljaje zadnjih dni. Želel si je pogovora, a ob sebi bi veliko raje imel mater kakor Katino. Med pogovorom ga je vprašala, ali bo pridigal po slovensko, vendar ji ni dal točnega odgovora. Kaplan jo je prosil, naj še enkrat zapoje pesem, ki si jo je prej pela. Ni ga motila ljubezenska tematika, pomembno je bilo to, da je bila slovenska. Na njegovo pobudo sta pozneje zapela še staro domačo pobožno pesem. V njiju so se prepletala čustva bridkosti, radosti, pomirjenosti in sreče.

Ponoči je kaplan slabo spal. Ko je vstal, se je slabo počutil. Pri nedeljski maši se je zbralo nepričakovano veliko ljudi. Organistu je dovolil petje, kljub temu, da se mu je zazdelo, da je v cerkvi nekaj tujcev. Petje je bilo glasnejše kakor kdaj prej.

Njegov govor je bil rahlo pobarvan od narečja, da so tudi najpreprostejši lahko razumeli, vendar se je zmeraj trudil, da je govoril v lepem jeziku. Besede so bile izbrane, stavki krepki. To je delal iz prirojenega čuta za lepe oblike, iz spoštovanja do božje besede, a še posebej iz tople ljubezni do materinščine. (Bevk, 1977, str. 138)

Pridiga je temeljila na skrbi za slovenski jezik. Čedermac je prosil ljudi, naj se držijo svojega jezika tako kakor zemlje. Ko je želel nadaljevati mašo, mu je postalo slabo. Po vsej sili je nadaljeval, vendar je moral vmes dvakrat počivati. Ob zaključku je poslušalce lepo prosil, naj molijo zanj, in jim dejal, da je Bog z njimi. Vsa cerkev je bila pretresena.

---

⁷⁴ »Zapečateni steklenici je prišla na mizo le, kadar je imel kak posebno imeniten obisk.« (Bevk, 1977, str. 130)

Martin Čedermac je počival, hrana mu ni teknila. Čeprav mu je Katina svetovala, naj leže, je trmasto vztrajal, da mu ni nič. Vendar je čutil vročino in bolečino. Oči so ga žgale, bil je brez moči. Vedel je, da je tokrat resno zbolel. Imel je občutek, da je njegovega življenja konec. Pomislil je, kje bo po njegovi smrti končala Katina, saj nima ničesar. Tudi na skrite katekizme ni pozabil. Zbral je pogum in se odločil, da jih gre iskat v cerkev. Odločitve mu nista preprečila niti mrzel zrak in sneg.

V odsotnosti Čedermaca je v vas prišel don Jeremija. Neka ženska mu je v kaplanijo prinesla novico, da naj bi kaplan mašo opravljal v slovenskem jeziku. Našel je prazno hišo, a kmalu za tem je prišla Katina, ki je bila prepričana, da je brat doma. Ko je ugotovila, da ga ni, jo je spreletel strah. Začela sta ga iskati. Don Jeremija je kaplana našel umazanega od snega in krvi. Ta mu je povedal, da Žef Klinjon potrebuje pomoč, saj ga je nekdo napadel. Čedermac je bil ves izčrpan, a se kljub temu ni hotel vdati. Kolegu je priznal, da je Žef invalid in ovaduh, a si vseeno tega ni zaslužil. Katini je naročil, naj zbere nekaj mož, da bodo rešili Žefa. Jeremiji je povedal za skrite knjige v cerkvi.

Kaplanova bolezen je trajala dolgo. Mučile so ga številne domišljajske podobe, ki se jih je težko rešil. Slutil je, da bo kmalu umrl, vendar ni želel v bolnišnico. Njegova želja je bila, da bi bil zakopan za cerkvijo. Zdravnik mu je obljubil, da bo do pomladi ozdravel. Kaplanu se je zdravje resnično izboljšalo. Skubina je v Lipah zamenjal nov kaplan, ki je zdaj maševal tudi v Vrsniku. Tudi Čedermaca je redno obiskoval in mu prinašal novice. Pripomnil je, da ljudje zelo slabo razumejo mašo v italijanskem jeziku. Žef Klinjon si je prav tako opomogel, za njegov napad je bil osumljen Rakar.

Spomladi je Čedermac vstal iz postelje. Zanimalo ga je, ali bo še mogel maševati. Obiskala sta ga gospod Potokar in mladi župnik. Govorili so v italijanskem jeziku. Mladi se je učil slovenskega, da bo lahko kaj razumel in tako ljudem kaj povedal. Potokar je kaplanu Čedermacu predlagal, naj da prošnjo za upokojitev. Tako naj bi želel tudi nadškof. Na tak način bi bil rešen tudi vseh težav. Martinu ni bilo lahko, a je prvolil, da bo napisal prošnjo za upokojitev. Ta je bila kmalu odobrena. Preden je odšel, je še zadnjič napisal v kroniko. Ob slovesu je skrival žalost.

Ni molil, ni razmišljal, trpel je. Bilo mu je, kakor da mu v bridkosti izgoreva duša. (Bevk, 1977, str. 153)

Skupaj s Katino sta odšla v rojstno hišo v Krnico, v kateri bo preživel zadnja leta.

6.2 KARAKTERIZACIJA ALI OZNAKA LITERARNIH OSEB

Martin Čedermac je kaplan v Vrsniku. Je glavni junak romana in po njem je roman dobil tudi ime. Ni več tako mlad, je visoke sloke postave, ima drobno glavo in drobno naguban obraz. Njegovi temni lasje so osiveli nad senci. V župnišču živi skupaj s sestro Katino, ki je veliko mlajša od njega. Do nje je strog; ošteva in obsoja jo, da širi okrog njegova dejanja, namene in skrivnosti. Z njo se največkrat pogovarja brez besed. Najraje na svetu ima mater. Nanjo misli s sladkostjo, hkrati pa tudi s trpko bolečino. Mati mu poteši moško hrepenenje po ženski negi in ljubezni, k njej se vedno obrača po nasvete. Ker čutita enako, se pogovarjata brez besed, le z očmi. V življenju težko kroti vznemirjenost in srd, večkrat ga mučijo strašni strahovi in vznemirjajo ga malenkosti, kot na primer, da ga kdo išče, kadar ga ni doma. Svojih skrbi ne razlaga rad, dela se vedrega, trdnega in odločnega. Občasno ima rad humor in veselo družbo, vendar najraje, še posebno v poletnih nočeh, sam sedi v izbi in prebira knjige. Čeprav je na videz dobre volje, v duši skriva jezo in upornost.

Prej je bil naiven starec, ki je otroško verjel v človeško pravico, a zdaj se je nenadoma znašel pred propadom. (Bevk, 1977, str. 70)

Zavzema se za pravico do slovenskega jezika, v tej smeri naredi mnogo več kot drugi, »ni bil plašljivec«⁷⁵, med drugim tvega lastno svobodo in celo življenje. Italijanskega jezika se nauči pri kaplanu v Sušju.

Čedermac je slovel, da zna vžgati z besedo. (Bevk, 1977, str. 137)

---

⁷⁵ Bevk, 1977, str. 110.

Velja za dobrega govornika, zato njegove maše in pridige pridejo večkrat poslušat tudi ljudje iz drugih krajev. Od vseh naporov postane duševno in telesno izmučen. Bolezen ga spremeni: njegov obraz postane zguban, lasje mu do konca osivijo, oči se mu upirajo v strop.

Katina je kaplanova sestra. Veliko mlajša je od brata; slabotnega telesa, rjavih las ter bledega in nekoliko pegastega obraza. Njena ponižna otroška podoba ne kaže njenih štirideset let. Čedermacu se zdi čudaška, nepreračunljiva in za svoja leta neizkušena. Italijanskega jezika ne zna dobro. Neke noči bratu pomaga skriti knjige v zapuščeno cerkvico. Ves čas je prestrašena, obenem pa je precej radovedna.

Ženska radovednost! Zakaj se vtika v njegove stvari? Zakaj ga spominja? /.../ In – kako to ve? Če ni prisluškovala danes ta dan – težko verjetno da je, ker laškega prida ne zna... (Bevk, 1977, str. 5)

Kaplan je strog do nje, še posebej se mu zameri takrat, ko Žefu Klinjonu zaupa skrivnosti. Brat je jezen nanjo in ne varčuje z besedami. Zaradi tega postane zaprta in zagrenjena. Kljub temu se vedno boji zanj in mu stoji ob strani. Ko mati ne more več pomagati v župnišču, se Katina trudi, da bi prevzela še njeno skrb, vendar je njen trud za kaplana brezploden, smešen in nebogljen.

Mati je zelo stara, ima skoraj devetdeset let. Je bleda in izsušena, roke so suhe in žilnate, lasje beli kot sneg, zgrbljena lica, sive prodirne oči in široko čelo. Njen obraz je »kot zgubana kepa starosti«⁷⁶. Njen nasmeh je utrujen, vendar lep in svetel. Martin ne ve, kdaj se je mati postarala. Tudi ona je močno navezana na sina. Že od rojstva dalje ga imenuje Martinac. Je globoko verna in hkrati prizanesljiva do človeških slabosti. Nikoli ne izreče nepremišljene besede. Zdravstvenih težav ne želi priznati, vendar jih tudi skriti ne upa. Ko še zadnje dni življenja leži na postelji, je koščena, bleda, suhljastih lic, oči so zagrnjene s sivo tančico, v njih gori »poslednja iskra življenja«⁷⁷.

---

⁷⁶ Bevk, 1977, str. 18.

⁷⁷ Bevk, 1977, str. 85.

Kljub temu, da umre v tretjem poglavju, je ves čas ob kaplanu. Mati ima zelo pomembno vlogo v njegovem življenju, pomeni mu je največ, zanj je večna spremljevalka, zna mu svetovati. Popolna ženska, brez napak, rešiteljica. Kot luč sredi teme. Sinu prepusti odločitev glede uporabe jezika:

Stori, kakor veš, da je Bogu všeč. Ne maraj za drugo! (Bevk, 1977, str. 21)

Don Jeremija Morandini je kaplan v Sušju; petdesetletnik širokega obraza in gostih črnih las, ki počasi sivijo. Je sin premožnih in uglednih staršev; resen in veder človek, nadarjen in spoštovan. Morandini je samostojna oseba, ki se ne pusti vplivati, tako srce kakor glavo ima na pravem mestu. Vzljubi slovenski narod in krščanstvo zanj ni prazna beseda. S kaplanom Čedermacem sta dolgo soseda, nato postaneta prijatelja. Ujemata se bolj z razumom kakor s srcem, a imata enake misli. Pogovarjata se v štirih jezikih. Kadar ne gre za filozofske pogovore, govorita slovenski jezik. Medtem, ko ima Čedermac težave z uporabo slovenskega jezika, Morandini brez težav moli in bere evangelij v slovenščini, saj je po rodu Italijan.

Giovanni Skubin je sin slovenske matere in očeta, s kaplanom Čedermacem sta v daljnem sorodstvu. Kaplan je temnih las, košatih obrvi in ostrih obraznih potez. Kot dijak je nepreračunljiv in nemiren. Njegovi pregreški vzbujajo strah in bolečino. Sprejema zunanje vplive. Je brez narodnega čuta, brez korenin in brez tal pod nogami. Vse, kar počne, počne brez prepričanja, vodijo ga sebični nameni. Za napredovanje v duhovnika bi prodal dušo. Med tovariši ni priljubljen. Mogoče sploh ni slab, a je vetrnjaški in nerazumljiv. Čedermac mu ne zaupa, sluti, da je ovaduh in izdajalec. Skubin se zaveda, da ravna narobe, zato kaplanu potoži, da bo prosil za premestitev. Pozimi, ko je kaplan Martin bolan, Skubina ni več v Lipah, odide neznanu kam.

Vanc Rakar je kovač čokate postave, širokega obraza, sivih oči, z velikimi visečimi brki in z nemarno počesanimi rdečimi lasmi. Med sveto mašo gleda s tihim posmehom, češ da je kaplan Čedermac med prvo svetovno vojno blagoslavljal topove, zato mu zdaj ne verjame nihče več. Med italijansko pridigo gledal s posmehom, saj naj bi se kaplan za svoje dobro prodal tudi hudiču. Kot

kovač je naprej »za delavnik in praznik nosil rdečo ovratnico«⁷⁸, nato pa je zaradi boljšega življenja postal zagrenjen črnosrajčnik. Včasih je deloval kot naiven prevratnež, a je bil tudi poštenjak z ostrim socialnim čutom. Je eden izmed redkih, ki je pripravljen tvegati za svoje prepričanje.

Ovaduh ne bo več dolgo strašil v Vrsniku. /.../ Vem, kdo je. S prstom bi ga lahko pokazal. /.../ Vam lahko povem. Birtič! /.../ Volku je treba polomiti zobe. /.../ Saj ne trdim, da bi ga ubil. In če bi ga tudi, bi ne bilo škode.
(Bevk, 1977, str. 64 in 65)

Kljub vsemu je kaplanu bližji kot kdorkoli drugi na vasi. Nepremišljeno ravna, ko Birtiča obsodi, da je vohun. To pa zato, ker med njima ždi stara zamera.

Birtič je človek potuhnjenega pogleda, rad useka za hrbtom, a zagotovo ni vaški ovaduh, kot ga je obsodil Rakar. Vinjen Birtič v krčmi zahteva, naj ga Rakar preneha obsojati, sicer ga bo pretepel.

Žef Klinjon je vaški ovaduh, ki Katini zmeša glavo. Na tak način od nje izve marsikatero vaško in župnijsko skrivnost. Glede deklet je na slabem glasu. Oblači se čedno – gosposko, kakšno leto je starejši od Katine, a obraz ne izdaja njegovih let. Nad čelom ima redke lase in škili na levo oko. Ker ima levo roko trdo, dobiva invalidnino. Dela malo, največkrat poseda v krčmi, a ne pijančuje. Boji se ljudi. Ko ga neke noči nezanec, najverjetneje Rakar, pretepe, se preseli v Lipe.

Ivan Sever je župnik, doma iz Tolminskega, ki slušbuje v »novih pokrajinah«⁷⁹ nekje ob Soči. Nekaj let je mlajši od Čedermaca, izobražen, notranje uravnovešen, izkušen. Ima poseben dar za gledanje človeške duše. Vsako stvar mirno presoja in vzbuja zaupanje. Čedermaca tolaži z obljubo na boljše čase.

---

⁷⁸ Bevk, 1977, str. 33.

⁷⁹ Bevk v opombah pravi, da »s stališča Italije in Beneških Slovencev, ki so bili že od 1866 pod Italijo, so bile »nove« tiste pokrajine Slovenskega Primorja in Istre, ki so bile prej v Avstriji, pa so po prvi svetovni vojni pripadle Italiji. V pospešeni raznarodovalni akciji, ki jo je začel fašistični režim, je bila Beneška Slovenija med prvimi na vrsti.« (Bevk, 1977, str. 159)

Monsignor Borelli je v najlepših letih in dostojanstveno miren človek. Njegova mati je Slovenka, doma iz Sušja. Slovenščine ne pozna, a vsako leto za kakšen teden ali dva pride v hribe na počitek. Na zadnje spremembe gleda posmehljivo; čeprav se izraža v mejah sposobnosti, je precej strupen.

Jože Potokar je domači kurat, ki je istega mnenja kakor Čedermac, a ne verjame v zmago. Nikakor se ne more sprijazniti, da je Borelli proti slovenskemu jeziku. Čedermacu je po okrepanju predlagal upokojitev.

Španjut je kaplan, nekaj let mlajši od Čedermaca. Je krepak mož gostih rjavih las in širokih ličnic, ki nikoli ni bral slovenskih knjig in ga ni bilo strah posledic.

Sicilijanec je mlad zdravnik olivne poti, skodranih las in majhnih črnih oči. Med ljudmi je zelo priljubljen, saj se rad od srca nasmeji. Z bolniki se trudi govoriti slovensko. Tudi s kaplanom naveže prijateljski stik. Zaupa mu, da mu nastavljajo past, ter mu prizna, da mu ni všeč, da se celoten narod ocenjuje po »izvržkih«⁸⁰, saj niso vsi ljudje enaki.

Novi župnik je po rodu Furlan in Morandinijevega kova. Je močne postave, zagorelega obraza in jasnih oči. Kaplanu Martinu se opravičuje, ker govori le v italijanščini, vendar se uči tudi slovenskega jezika, da se bo lahko normalno sporazumeval z ljudmi.

Breškonka je stara pobožna ženica iz Vrsnika. Zadnja leta ni zamudila nobene maše. Ob pridigi v italijanskem jeziku njene oči gledajo začudeno, plaho in sočutno. Ker nič ne razume, zajoče.

Mjutka je bebasta Breškonkina nečakinja. Dolgoraslo, bledolično dekle z gožo⁸¹ in podolgovatom pegastim obrazom. Tudi ona ne razume italijanske

---

⁸⁰ Bevk, 1977, str. 97.

⁸¹ Golša.

pridige, zato Čedermaca gleda, kot da se nečemu čudi. Joka »z visokim, piskajočim, nečloveškim glasom, da se strahotno razlegne po cerkvi«⁸².

Breškon je prvi gospodar v vasi. Resnoben, nekoliko osivel in visokorasel kot topol. Nekoč je služboval kot občinski mož, zdaj pa je cerkveni ključavničar.

6.3 BEVKOVO DELO »KAPLAN MARTIN ČEDERMAC« KOT LITERARNA ZVRST

Po notranji zgradbi sodi delo *Kaplan Martin Čedermac* med *romane*. Janko Kos pravi, da je roman poleg epa najobširnejša pripovedna zvrst. Ker pa je tako vsestranski in sinkretičen, ga ne moremo opredeliti tako enotno. Glede motivov in tematike ni omejen, saj je lahko zgrajen iz različnih motivov, tem in idej. Poznamo več tipov romana, kot na primer: ljubezenski, zgodovinski, pustolovski, družinski, meščanski, vojni, komični ali pastirski. Roman sodi v pripovedništvo, saj sta notranja oblika in zgradba večinoma epski. Čeprav je večina romanov napisana v prozni obliki, je možen tudi roman v verzih. Spodnja meja obsega romana ni določena, pomembna je predvsem vsebina, ki mora biti čim bolj problemsko pomembna, ali pa prinaša pestro podobo neke življenjske resničnosti. Pri romanu je dogajanje postavljeno v zasebnost. Na podlagi zasebnih usod pripovednih oseb se v njem odpirajo temeljna vprašanja o duhu časa, družbe, zgodovine in politike, morale in podobno (Kos, 2001).

6.4 »KAPLAN MARTIN ČEDERMAC« KOT NARODNOOBRAMBNI ROMAN

Franc Zadavec roman *Kaplan Martin Čedermac* uvršča med *narodnoobrambne romane* (Zadavec, 1997). Bevk je v njem zelo doživeto predstavil narodne in politične razmere Beneških Slovencev pod fašistično Italijo. Pisatelj ni nastrojen le proti fašizmu, ampak v romanu prikazuje, kako je politika

---

⁸² Bevk, 1977, str. 29.

začela prodirati v Cerkev. Martin Čedermac je podoba vseh beneških duhovnikov, ki so nasprotovali oblasti in Cerkvi, da bi obstal materni jezik pri bogoslužju in nauku. Torej, Čedermac bije dvojni boj – za obstoj slovenstva in za obstoj krščanstva. V romanu je prikazana težka pot narodno zavednih duhovnikov, ki so se držali naukov beneškega velikega učitelja Ivana Trinka.

Roman bi lahko označili tudi za *zgodovinskega*, saj Glušičeva pravi, da je Bevk večkrat uporabil zgodovinsko snov za prisodobno časa in dogodkov, ki jih je doživel. Ne samo zaradi tega, ampak so ga spodbudile njegove patriotične dejavnosti v času fašizma na Slovenskem Primorskem. (Glušič, 1990)

6.5 ZGODOVINSKA SNOV IN LITERARNI MOTIVI V ROMANU

Tema romana je preplet zgodovinske tematike. Celoten roman zajema leti 1933 in 1934, ko so fašisti prepovedali slovenski jezik v cerkvenem bogoslužju. Glavni junak je kaplan Martin Čedermac, ki se na vsak način bori za pravice slovenske narodne manjšine v Beneški Sloveniji. Bevk v eni sami osebi predstavi trpljenje in preganjanje slovenske duhovščine v Videmski nadškofiji v teh dveh letih.

Glavni motiv v romanu se prepleta čez celotno zgodbo, to je boj za ohranitev materinščine – boj za slovensko besedo.⁸³ Odkrijemo lahko tudi več *stranskih motivov*: motiv kaplanovega strahu⁸⁴; prepoved pridige in krščanskega nauka v slovenskem jeziku; tihotapljenje slovenskih knjig; branje pridige v slovenskem jeziku; poročnik in brigadir odpeljeta Čedermaca v Čedad – razgovor s prefektom; Žef Klinjon kot vaški ovaduh; prepoved slovenskega petja in molitve; podkupovanje; tiha maša; Vanc Rakar obtoži Birtiča vohunstva; srečanje kaplana in Žefa Klinjona; smrt matere; kaplan zboli; otroci pri nauku; pogovor Čedermac – Sicilijanec; pobeg Čedermaca; Čedermac obiše nadškofa v Vidmu;

⁸³ Kos pravi, da je *motiv* sestavljen iz snovno-materialnih prvin, ki se med sabo združujejo v večje predmetne sklope. Ti so postavljeni v objektivni čas in prostor (Kos, 2001). Motivi so lahko liki, predmeti, situacije, dogodki, osebe in podobno.

⁸⁴ Strah, da bi se z izgubo slovenskega jezika zmanjšala oziroma umaknila tudi vera.

srečanje Čedermac – Skubin; Čedermac obišče Severja; druženje Čedermaca s Katino; petje in pridiga v slovenskem jeziku; slabost med mašo; Čedermac obleži in upokojitev Čedermaca.

6.6 LITERARNA PERSPEKTIVA IN POMEN ROMANA

V obdobju fašizma so se zlasti primorski pisatelji morali omejevati pri zbiranju snovi. France Bevk je roman izdal pod psevdonimom, saj je bila v tistem času tvegana vsaka objava z aktualno temo. Čez čas je zbral pogum in napisal daljše besedilo o življenju primorskih Slovencev pod fašizmom. Najbolj ga je zanimala Beneška Slovenija, saj Beneški Slovenci, kljub italijanskemu državljanstvu, niso zatajili maternega jezika.

Da bi čimbolj umetniško opisal razmere te pokrajine, se je odločil obiskati kraje v Benečiji. Nobeden od domačinov ni posumil, da je tujec. Obiskal je več majhnih duhovnij, v katerih so mu kaplani razkrili marsikatero pomembno podatke. Med njimi je bil Anton Cuffolo, kaplan iz Laz. Mnogo gradiva mu je dal tudi pesnik Ivan Trinko. Knjiga ne bi delovala tako resnično in živo, če ne bi bilo teh podatkov.

Vsaka literarna oseba v romanu ima v resničnem svetu svojega dvojnika. Martin Čedermac ni izmišljen nacionalni ali krščanski junak, po zunanosti je kaplan Jože Kramar iz Landarja, po notranosti in doživetjih pa kaplan Anton Cuffolo iz Laz; Jeremija Morandini je kaplan iz Špetra in Sv. Lenarta; Monsignor naj bi bil generalni škofijski vikar Quarganassi iz Vidma. Za Žefa Klinjona ne moremo najti ene osebe, kajti takih, ki so imeli željo po socialnem, ekonomskem ali osebnem vzponu, je bilo veliko. Nekatere podrobnosti Skubina se ujemajo z Giovannijem Dorbolojem; Španjut pa ima značilnosti Jožefa Drekonje.

Več resničnih primerov je bilo, ko se je domači duhovnik branil pred karabinjerji, pa tudi jok v cerkvi in prizadetost moških ob poslušanju prve italijanske pridige. Tako kot so spremenjene zunanje podobe oseb v romanu, tako je tudi s prostorom, pokrajino in vasjo.

Vsi dogodki v knjigi, razen intimnih doživetij, so resnični. To so doživetja več kaplanov, ki jih je nato pisatelj strnil v glavni osebi.

Francetu Bevku se ni zdelo pomembno, da bi do podrobnosti opisal vsak pripetljaj, osebo, kraj ... Pomembno je bilo, da je pisatelj opisal dejanja tedanjega časa in vse krivice, ki so se dogajale slovenskemu narodu in jeziku.

6.7 TIP EPSKEGA SUBJEKTA ALI PRIPOVEDOVALCA V ROMANU

France Bevk je v romanu *epski pripovedovalec*.⁸⁵ V svojem delu pripoveduje o vseh plasteh resničnosti, od notranjih resničnosti pripovednih oseb, njihovih subjektivnosti, pa vse do zunanjih stvarnosti. Obenem je tudi *tretjeosebni pripovedovalec*.⁸⁶ Kljub temu, da roman nosi ime *Kaplan Martin Čedermac*, pisatelj ni omejen le na kaplana, saj opisuje dogajanje več literarnih oseb. Sam pisatelj je nekoč dejal, da je roman pisal pol leta, in to v prvi osebi. Ker je ugotovil, da v tej osebi ne more pisati, kakor je želel, se je odločil, da ga bo preoblikoval v tretjo osebo. (Bevk, 1959) Pripovedovalec v romanu je obenem tudi *personalni*.⁸⁷ Njegovo omejeno vedenje se enači z enim oziroma več liki v romanu, zato ima omejeno perspektivo.

6.8 LITERARNI ČAS IN PROSTOR V ROMANU

Literarni čas ni simbolično izbran, ampak je enak resničnemu dogajanju. Pisatelj namreč opisuje leto 1933⁸⁸, ko fašistični prefekt videmske pokrajine prepove slovenskim duhovnikom uporabo slovenščine pri verskih obredih. Roman se začne poleti 1933, kar ugotovimo že v prvem poglavju:

---

⁸⁵ Glede na tipologijo »lirski, dramski, epski« pripovedovalec.

⁸⁶ Glede na tipološki niz »prvoosebni, drugoosebni, tretjeosebni« pripovedovalec.

⁸⁷ Po tipologiji »avktorialni, personalni, virtualni pripovedovalec«.

⁸⁸ Cencičeva pravi, da je politična oblast prepoved o uporabi slovenskega jezika v cerkvi izdala avgusta 1933. (Cencič, 2008) Dogajanje v romanu se dogaja do spomladi leta 1934.

Oči so ga zaščemale v svetlobi, v poletnem soncu, ki se je upiralo v zeleno pobočje; umaknil je pogled in zamižal. (Bevk, 1977, str. 5)

Dogajanje poteka od poletja do naslednjega leta pomladi. Bevk z letnimi časi poskuša predstaviti življenjski krog in minevanje. Jeseni se narava pripravlja na spanje:

Jesenska narava se je kopala v svetlobi, bregovi so bili ko okovani z zlatom. (Bevk, 1977, str. 125)

Proti koncu jeseni je kaplan Čedermac zbolel in počival vse do pomladi. Vso zimo, tudi božično-novoletne praznike, je preležal. Zima vedno predstavlja spanje, mirovanje, počitek. Zdravnik mu je zagotovil, da bo spomladi vstal.⁸⁹ Pomlad predstavlja novo življenje – novo rojstvo, nov začetek:

Po vseh stenah pa se je bogato razlivalo pomladno sonce, sijalo skozi trto, ki je pravkar odpirala liste. (Bevk, 1977, str. 150)

Posebno funkcijo ima narava, ki se vede kakor ljudje in njihove namere. Med tihotapljenjem knjig je bila noč temna in brez mesečine⁹⁰. Podoba oblaka je grozna, ko se Čedermac odloči, da bo delal, kakor mu pravi srce:

Zagledal se je v oblak, ki je podoben angelskemu obrazu visel nad obzorjem.» ... »Oblak nad obzorjem se je medtem spremenil. Dobil je grozečo podobo. (Bevk, 1977, str. 95)

Po ukazu prepovedi slovenske molitve in petja so oblaki postali »krvavo rdeči«⁹¹. Nemirnost Čedermaca je prikazana kot »mrk, vetroven dan«⁹² z nenadnim oblačenjem. Ob kaplanovem slovesu od Vrsnika je narava polna zvokov in živih barv:

---

⁸⁹ »Ko bo trava zazelenela, boste že na nogah.« (Bevk, 1977, str. 148)

⁹⁰ Bevk, 1977, str. 13.

⁹¹ Bevk, 1977, str. 75.

⁹² Bevk, 1977, str. 96.

Sončnega dne, ko je bilo nebo čisto brez oblaka... (Bevk, 1977, str. 152)

Sonce je prelivalo skozi sveže zelenje in slikalo zlate lise na trate. (Bevk, 1977, str. 153)

Vasi Vrsnik, Krnica, Sušje, Rupa in Lipe so izmišljene. Bevk si jih je predstavljal severno od Čedad in Špetra, nekje na pobočjih gore Mije in nasproti Matajurja. Poleg teh vasi so v romanu omenjeni Nadiška dolina, Videm, Čedad in Kobarid, ki so resnični.

V prvem poglavju je lepo opisana župnijska izba. Ta prostor je opremljen s skromnim in preprostim pohištvo, stena je obdarjena z da Vincijevo *Zadnjo večerjo*, podobo papeža Pija XI., panoramo Vatikanskega mesta, z vezanim napisom *Sladko ime Jezus* ter s sliko iz časov, ko je bil vojak, in fotografijo matere. V izbi imata svoje mesto tudi kipec Matere božje in križ z Jezusom.

7 LITERARNOTEORETIČNA ANALIZA BEVKOVE POVESTI »ČRNI BRATJE« (1952)

Bevkovo delo iz leta 1952 je sestavljeno iz 23 poglavij. Vsako poglavje se začne z arabskim številom na sredini, vsako naslednje poglavje pa se nadaljuje na isti strani, kjer se je prejšnje zaključilo. V knjigi, ki je izšla leta 1984 pri *Mladinski knjigi*, je izdana tudi povest *Učiteljica Breda*. Začne se s prvim poglavjem na strani 5, konča se pa z zaključkom oziroma epilogom na strani 75, ki nam pove za usode pomembnih oseb po koncu zgodbe. Na koncu knjige je spremna beseda: na straneh od 135 do 137 sta članka o življenju Franceta Bevka: *Glasnik in predstavnik Slovenskega Primorja* in *Borec za njegovo osvoboditev*; na straneh 138 in 139 pa so kratka predstavitev o nastanku *Črnih bratov* in opombe iz besedila.

7.1 KRATKA VSEBINA PO POGLAVJIH

1. poglavje (5–7): Policijski brigadir Pappagallo je več mesecev iskal »zločince«⁹³, ki so delili listke s protifašističnimi parolami po različnih lokacijah v mestu. Najbolj sumljivi so mu bili slovenski dijački, ni izključeval niti odraslih. Sumljivo je opazoval dečka, ki sta se pogovarjala v slovenskem jeziku – to sta bila Pavlek in Jerko.

2. poglavje (7–12): Dijačka sta se spretno izmuznila brigadirju izpred oči in odšla k Toninu na dom. Tonin je bil eden izmed dijačkov; pri njem so se v kleti zbirali »črni bratje«. Tam sta že čakala Filip in Nejče. Kljub različnim pomislekom tisti dan so v svoj ožji krog sprejeli Pavleka, ki je zaprisegel, da ga bo ob kakršnikoli izdaji čakala smrt. Tonin jim je pokazal »mačka«, to je bil revolver na bobenček, ki ga je dobil med očetovimi stvarmi. Dogovorili so se, kako bodo zvečer opravili svoje naloge in nato so se razšli.

---

⁹³ Bevk, 1984, str. 5.

3. poglavje (12–15): Kljub različnim karakterjem je fante povezovala ljubezen do rodu in jezika. V tem poglavju smo izvedeli, kako so nastali »črni bratje«: ideje sta se domislila Filip in Jerko ob branju knjige o *Črnih bratih*⁹⁴. Pridružila sta se jima še Tonin in Nejče. Organizacije si niso predstavljali kot otroci, ampak kot odrasli: »kot iskra, ki zaneti požar«.⁹⁵ Jerko je v Gregorčičevih poezijah iskal nove besede za letake.

4. poglavje (16–18): Proti večeru sta Pavlek in Nejče lepila letake po ulici. Med delom ju je opazil urar in ju oštel. Dijačka sta se ustrašila, da ju bo prijavil, zato sta zbežala v samotno ulico. V slaščičarni sta si privoščila torto in malinovec.

5. poglavje (18–22): Pappagallo je imel ves čas občutek, da se nekaj dogaja. Med sprehajanjem je naletel na letak in o tem vprašal urarja. Ta mu je izdal, kdo jih je raznašal po mestu in smer, kamor sta raznašalca odšla. Med zasledovanjem je zagledal dva znana obraza v slaščičarni. Previdno je stopil k njima in ju malo izpraševal. Pavleka je poznal, saj je večkrat prišel k očetu na lov. Dijačka sta ves čas, kljub groznemu občutku, dobro odgovarjala, tako da brigadirju ni bilo nič jasno.

6. poglavje (22–25): Nov prostor za sestanke je postala kaverna iz prve svetovne vojne pri Soči. Letake so tiskali pri Jerku in Pavleku doma. Dečki so si želeli imeti bombe, dinamit ali pa vsaj naboje. Med drugim so razmišljali tudi o Pappagallu. Prepričani so bili, da bi rad imel Pavleka za vohljača.

7. poglavje (25–27): V ponedeljek je Pavlek prinesel naboje v šolo. Dobil jih pri hlapcu na domu. Med poukom je Pavlek Tonina prosil, naj mu posodi revolver. Tonin je na koncu popustil in mu ga posodil do večera.

8. poglavje (27–29): Anibale, italijanski učenec, je po čistem naključju izvohal »črne brate«. Medtem ko je šel k zemljevidu, je na Toninovi klopi zagledal narisano slovensko zastavo. Slaba ocena ga je opogumila, da učitelju

---

⁹⁴ Knjiga *Črni bratje* – to so bile skrivne organizacije, ki so se v času od Napoleona naprej spopadale na italijanskem območju in tudi drugod ter se bojevale za svobodo ljudstva. Člani te organizacije so se imenovali karbonarji (oglarji) in so se združevali v majhnih krožkih.

⁹⁵ Bevk, 1984, str. 15.

izda, kar je videl. Ker pa ni želel imeti sovražnikov, se je odločil, da obišče policijo. Najprej je okleval, a ko sta ga dijačka nagovorila v slovenskem jeziku, je dobil dodaten razlog, da ju ovadi.

9. poglavje (29–32): Tonina sta na domu obiskala Pappagallo in policijski agent Bastone. Preiskala sta mu torbo in oblačila. Pri njem sta našla šest nabojev. Agent ga je udaril in odpeljali so ga na policijo.

10. poglavje (33–35): Pavlek in Nejče sta se odpravila v Rožno Dolino, da preizkusita revolver. Med potjo sta se pogovarjala o tem, ali bi izdajalca resnično čakala smrt. Nejče je dokazal, da se boji orožja. Proti večeru sta se vrnili v mesto.

11. poglavje (35–37): Tonin je sestri Žutki pred odhodom tiho naročil, naj obvesti druge dijačke. Njun oče je bil prepričan, da je Žutka o tem vedela. Na tihem pa se je tudi sam počutil krivega, saj naj bi vpričo otrok govoril proti »črnuhom«⁹⁶. Žutka se je odločila, da poišče preostale fante, na žalost pa je poznala le Jerkov in Pavlekov dom. Tam je opazila policista, zato se je gospe Nini izmislila, da je prišla po mlinček za kavo. Nina je iz njenih oči preberala, da je nekaj narobe, zato je Žutki prišepnila, da so Jerka že odpeljali, čakali so še Pavleka.

12. poglavje (38–41): Žutka je med potjo domov srečala Pavleka in Nejčeta ter jima velela, naj zbežita. Odšla sta v kaverno in razmišljala sta o izdajalcu. Nejče je pomislil na Filipa, ki ni bil zaprt, a Pavleku se je zdel najbolj sumljiv Pappagallo. Noč sta preživela v kaverni.

13. poglavje (41–44): Teta Nuta je zaman čakala na Nejčeta. Razmišljala je tudi o pisanju pisma njegovemu očetu, naj ga vzame domov. Hkrati pa je bila v skrbeh, da se mu ni kaj pripetilo. Mož ji je svetoval, naj gre na policijo. Pappagallo in Bastone sta jo izpraševala in ona jima je, nevede, kaj se dogaja, odgovarjala. Med drugim je videla tudi pretepenega Jerka.

---

⁹⁶ Črnuhi – izraz za fašiste. (Bevk, 1984, str. 36)

14. poglavje (44–47): Zaradi strahu (tudi pred teto) Nejče tisto noč ni spal. Med drugim je pomislil na beg pred Pavlekom. Ob prihodu domov je ob teti zagledal Bastoneja in Pappagalla. Le ta je ugotovil, da bo iz fanta marsikaj iztisnil. In res. Že tisti trenutek je izdal prijatelja Pavleka.

15. poglavje (47–50): Pavlek se je zbudil in opazil, da je Nejče zbežal. Slutil je, da ga bo izdal. Še tisti trenutek se je odločil, da bo poiskal Filipa. Revolver je skrnil v pesek pri Soči, kamor ga bo prišel iskat pozneje. V žepu je našel nekaj drobiža, zato si je kupil kos kruha in mleko. Medtem je slišal pogovor, da so ujeli dijake – tatove – in je hitro odšel.

16. poglavje (50–53): Nejčetu so obljubili, da ga bodo izpustili, če bo vse povedal. Lahkovernež je izdal vse, tudi Žutko. Tonin in Jerko sta krivdo prevzela nase. Še isto jutro so ujeli nič slutečega Filipa in nato še Pavleka. Ta je bil med pričanjem ves čas tiho, zato je pričakoval kazen.

17. poglavje (53–57): Bevk se je odločil, da zaradi mladih bralcev ne bo opisoval grozovitih muk »črnih bratov«. Nejčeta, kljub obljubam, niso izpustili. Zaslivanje je potekalo tudi ponoči, najhujša pa so bila soočanja. Zaradi Nejčeta so tudi preostali fantje začeli priznavati. Policija jih je močno pretepala. Jerko je bil najšibkejši. Pappagallu očitno ni bilo dovolj, saj si je vcepil v glavo, da so pri tem sodelovali tudi odrasli. Kljub fizičnim udarcem so zagotovo bolj trpeli psihično, saj niso imeli ne hrane in ne pijače. Za nameček so jim prinesli slanika⁹⁷, ki je povzročil še hujšo žejo. Nejče si je priboril mleko.

18. poglavje (57–60): Dijačke so odpeljali v sodne zapore. Dobili so obrok, kruh in mineštro. Spoznali so sovrstnika Jušta. Z Nejčetom ni nihče spregovoril, Jerko pa je bil blede senca samega sebe.

19. poglavje (60–64): Jerko se je vedno slabše počutil. Tudi hrane se ni dotaknil, čutil je, da se mu iztekajo dnevi. Pappagallo ni imel sočutja. Drugi fantje so mu stali ob strani, a nihče ni pomislil na smrt. Ponoči se mu je približal Nejče

---

⁹⁷ Riba.

in ugotovil, da umira. Zbudil je preostale ter skupaj so prosili paznika, naj pokliče zdravnika. Ta jih je hladno zavrnil. Nato so si izmislili, da je že mrtev. Zdravnik je hitro prišel in se zgrozil, zakaj ni bil prej obveščen.

20. poglavje (64–66): Jerka je obiskala mati in presenečena je ugotovila, da je ta v bolnišnici. Hudo je trpela, ko je ugotovila, da sin umira. Dobila je dovoljenje, da sina lahko odpelje domov, da bi prej ozdravel. Med vožnjo proti domu se je Jerko vsega zavedal, zaželel si je grozdja. Med zobanjem grozdnih jagod je omahnil in umrl.

21. poglavje (66–69): Gospa Nina in Žutka sta se odpravili na Jerkov pogreb. O dijačkih so po mestu govorili, kako so jih pretepali in mučili. Tudi Žutka je bila zaslišana, a se je rešila z besedami. Jerkova smrt je pretresla vse ljudi – Jerko je postal junak. Na pogrebu je Pappagallo prepovedal petje in govor. Gospa Nina je bila prepričana, da bodo sedaj vse dijačke izpustili.

22. poglavje (69–71): Še isti dan so fante izpustili, saj je oblast opazila ogorčenje prebivalstva. Jerkova smrt je rešila preostale fante. Za kazen so dobili policijsko nadzorstvo, med seboj so morali postati neznanci, izključeni so bili iz italijanskih šol. Kljub prepovedi so se Pavlek, Tonin in Filip dobili pri Soči, da so izkopali revolver in se morda še zadnjič v življenju pogovorili. Tudi Anibale je dobil plačilo za izdajo, saj ga nekdo pošteno pretepel.

Pavlek se je odločil, da bo pobegnil čez mejo, kjer ima teto in bo obiskoval šole. Tonin je želel postati ključavničar. Filip je imel namen prositi strica iz Avstralije, naj mu pošlje denar, da se mu pridruži. A stric se mu že takrat ni javil tri leta, zato je pristal v mizarski delavnici.

23. poglavje (71–74): Pavlekovega očeta karabinjerji niso poznali več. Zgrožen je bil ob dejstvu, da mu je sin naredil sramoto. Pavlek se je na domačih tleh počutil huje kot na dan, ko se je poslovil od prijateljev.

Zaključek – epilog: Mesec dni po prihodu domov je Pavlek ob pomoči tihotapca pobegnil k sestri čez mejo. Mati mu je naročila, da naj od tam očetu

napiše pismo. Pavlek ni vedel, ali se bo še kdaj vrnil. Niti predstavljal si ni, da bo čez leta na tistem kraju korakal s puško v roki.

7.2 KARAKTERIZACIJA ALI OZNAKA LITERARNIH OSEB

Tonin Faganel skupaj z Jerkom vodi »črne brate«. Obiskuje tretji razred realke in je Pavlekov sošolec. Je nizke in čokate postave kot medvedič, ima črne oči in predolge črne lase. V organizaciji skrbi za tisk. Iznajdljiv je kot cigan. Čeprav je ob prijetju poln strahu in ponižanja, se dela močnega. Kljub temu ne more skriti solz. Pri zasliševanju, tako kot Jerko, prevzame vso krivdo. Torej, Tonin ima močno osebnost in jekleno voljo. Niti fizično trpljenje ga ne premaga, da bi kogarkoli izdal.

Toda iz Jerka in Tonina niti šiba ni mogla iztepti več, kot sta sama hotela povedati.

(Bevk, 1984, str. 51)

Jerko predstavlja prvo žrtev fašističnega zatiranja. Tretješolec gimnazije skupaj s Toninom vodi »črne brate«. Je nizke postave in droben. Zarotništvo mu pomeni resno zadevo. Rad se uči in bere. Po naravi je občutljivega srca, začuti vsako krivico. Sanja o svobodi slovenskega naroda, a zaveda se svoje šibkosti. Zelo dobro se spominja kobariških dogodkov iz prve svetovne vojne, požiga hiše s slovenskim gledališčem, trpljenja v šoli pod tujim učiteljem ter skrivanja pred očividci, da je lahko govoril slovenski jezik. Čeprav je še otrok, se mu ti dogodki zakopljejo globoko v spomin. Prav tako kakor Tonin pri zasliševanju ostaja odgovoren za vse. Izmed dijačkov je najbolj junaški po duši, a vendar telesno najšibkejši. Čuti, da se mu bliža smrt. Na materino prošnjo ga odpustijo, a na žalost umre med potjo domov. Jerko umre kot junak.

Nejče je tretješolec gimnazije in Jerkov sošolec. Je nizke postave, ne preveč droben, s skuštranimi rjavimi lasmi. Po značaju je nemiren in plah. Pred novim članom Pavlekom se dela pogumnega, a je njegovo čisto nasprotje. Ob srečanju z brigadirjem je ves plašen, boji se tudi orožja. Ko Žutka obvesti, da jih

išče policija, postane »ves preplašen kot kuže, ki je zagledalo palico«⁹⁸. Skupaj s Pavlekom zbežita v kaverno. Nejče je poln strahov: boji se tete, ječe in celo nočnih strahov. Pavleka pusti sredi noči samega v kaverni in odide k teti, kjer naj bi se počutil varnejšega. Ob pogledu na brigadirja in agenta je poln strahu in začne jokati.

Nejče je videti ves preplašen in skesan. (Bevk, 1984, str. 36)

Dijaček je poln otroške lahkovernosti. To vidimo tudi v odlomku:

Brigadir ga je vprašal prijazno, s sladkim nasmehom, to ga je opogumilo. S pogumom pa se mu je prebudila zavest, da postaja izdajalec. (Bevk, 1984, str. 47)

Tako izda vse dijačke in vsa njihova dejanja. Tu se pokažeta njegova sebičnost in egoizem. Ob misli na ječo postane čisto nor. Raje druge zakoplje v nesrečo in reši sebe. Ne zaveda se, da bo kljub temu ostal v ječi in si pridobil kvečjemu le sovraštvo nekdanjih prijateljev.

Filip je tretješolec gimnazije, Jerkov in Nejčev sošolec. Visok kot prekla, suh kot žrd in koščenega obraza. Skupaj z Jerkom dobita idejo za nastanek skrivnega društva.

Niso si otroško domišljali, da bodo sami pregnali fašiste. Hoteli so biti le iskra, ki bo zanela požar. Prav kot v knjigi »Črni bratje«. (Bevk, 1984, str. 15)

Pri »črnih bratih« skrbi za tisk, saj je tiskarno prejel od tete za god. S Toninovo pomočjo razobesi slovensko zastavo na platano. Zaradi nesrečnih spletov okoliščin sploh ne ve, da jih policija išče. Še preden ga Pavlek obvesti o dogajanju, ga nič slutečega ujamejo s pomočjo izdajalca Nejčeta. Temu se maščuje v zaporu, ko mu zagrozi, da se bosta »pomenila« zunaj.

---

⁹⁸ Bevk, 1984, str. 38.

Pavlek Golja obiskuje tretji razred realke. V skupino »črnih bratov« vstopi zadnji, ob vstopu je preplašen. Fantje se nekaj časa upirajo, da Pavleka sprejmejo. Menijo, da je njegov oče fašist, vendar ni. Na to pomislijo, ker Pappagallo prihaja na lov na njihov dom na Polog. Skupaj z Jerkom, s katerim tudi skupaj živita, vodita tiskarno. Pri prvem deljenju letakov ga je pošteno strah. Ob spoznanju, da je Tonin ujet, obdrži trezno glavo. Skupaj z Nejčedom se skrivata v kaverno. Zjutraj, ko ostane sam, želi obvestiti Filipa, a je prepozen. Med pogovorom s Pappagallom ga, bolj kot karkoli drugega, zaboli misel na očeta. Med zasliševanjem ne izda ničesar, četudi ga Pappagallo poskuša zavesti, da ga bodo spregledali. Torej, v primerjavi z Nejčedom ni lahkoveren, drži obljubo in raje prejme hude udarce v zameno za molk.

Pappagallo je policijski brigadir, poveljnik karabinjerske postaje. Že ime samo, beseda pappagallo – ta v italijanščini pomeni papagaj – nam pove, v kakšni luči ga predstavi pisatelj. Takšno ime je poniževalno, zaničljivo. Je majhne in močnejše postave, ima »kratke noge in trebušček«⁹⁹. Pavlek ga imenuje Sodček. Na začetku knjige izvemo, da že dva meseca išče »zločince«, ki po mestu raznašajo listke v prid slovenskemu narodu. Ker je doslej njegovo iskanje neuspešno, se mu vsi posmehujejo in to mu greni življenje. Ravno posmehovanje in ponižanje sta v njem vzbudili moč za maščevanje. Ves čas išče način, kako bi našel nepridiprave in si tako priskrbel boljši položaj v službi.

Žutka je Toninova sestra. Suha, podolgovatega obraza, črnih oči in las. Lahko jo označimo kot zaupanja vredno osebo, saj ve marsikaj, a ničesar ne izda. Ko se zbirajo še pri Toninu doma, straži, da ne bi kdo prišel. Nejčeta in Pavleka obvesti, da ju išče policija. Filipa ne najde, a za Jerka je prepozna. Ker v celoti ne izpolni bratove želje, je zelo žalostna. Nejče izda tudi njo, češ da je Pavleka opozorila, a prebrisana deklica se kazni spretno izmuzne z besedami. Najbolj jo pretrese novica o Jerkovi smrti. Na pogrebu ne zadrži solz.

Gospa Nina je Jerkova in Pavlekova gospodinja. Je starejša sivolasa vdova širokega bledega obraza in sivih oči. Zaradi nizkih dohodkov vzame pod

---

⁹⁹ Bevk, 1984, str. 7.

streho dva dijačka. Živi skromno, oblačila in pohištvo so staromodni. Kljub temu zelo lepo skrbi za fanta. Zelo je plaha. V Žutkinih očeh prebere, da je s fanti nekaj narobe.

A preden jo je vprašala po imenu in od kod je, ji je pogledala globlje v zbegane, proseče oči. Zdelo se je, da je vse uganila in razumela. (Bevk, 1984, str. 37)

Nina je močna in pozitivna oseba in tolažnica. Spoprijateljji se z Žutko, ki bi ji lahko bila babica, in postaneta dobri prijateljici. Na Jerkovem pogrebu se pokaže njena moč: tudi sama bi jokala kakor Žutka, a solze Jerka ne bodo vrnile nazaj. Žutko potolaži tudi s tem, da Tonina zagotovo ne bodo ubili.

Anibale je suhljat deček s črnimi kodri in drobnimi očmi kakor poper. Je sin fašista, a ni tip človeka, ki bi slovenske sošolce ovajal zaradi slovenskih besed. Kljub temu mu narisana slovenska zastava ne da miru. Vrhunec vsega je slaba ocena, ki ga spravi v sramoto. Počuti se ponižanega in zasramovanega, zato je pripravljen učitelju povedati, kar vidi. Ker je plašen fantič in se boji, da bi ga kdo zasovražil, se odloči, da gre na policijo. Anibale je šibka osebnost in mogoče tega sploh ne bi naredil. Moč za izdajo mu da dejanje, ko ga Tonin ogovori v slovenščini in se Pavlek zasmije:

»Kaj vohaš tod, jazbec?« ... »Che cosa?« ... »Che cosa?« ... »Kakšna koza?« ... »Tista, ki ima krive rogé in vpije mekeké?« (Bevk, 1984, str. 29)

Takrat Anibale začuti, da ga žalijo in izzivajo. To mu da moč za maščevanje. Tukaj se pokaže njegova italijanska narodnost in njihova naloga v času fašizma: uničiti vse, kar je slovensko. Na koncu zgodbe ga nekdo pretepe, da ima povezano glavo. Tako prejme plačilo za opravljeno hudo dejanje.

Bastone je policijski agent. Je črnolasec s strupenimi očmi in koščnim obrazom. Bevk ga pooseblja z jezo:

Bastone se je zdel kakor poosebljena jeza. (Bevk, 1984, str. 30)

Ob oknu je stal agent Bastone in streljal z ostrimi očmi. (Bevk, 1984, str. 46)

Njegovo ime v italijanščini pomeni palica oziroma gorjača. Torej nam ime samo pove, kakšen je do dijačkov: grob, brezsrčen in nečloveški.

Bastone je svojo palico zaman vneto vihtel v službi domovine. Nejče je cvilil pod udarci. (Bevk, 1984, str. 54)

Glagol »cviliti« se uporablja pri živalih. Pisatelj ga uporabi pri opisu Nejčevega trpljenja – njegovo trpljenje primerja s trpljenjem oziroma mučenjem živali. Bastonejeva krutost ne pozna meja.

Nuta je branjevka in Nejčeva teta. Na njenem domu stanuje Nejče med šolanjem. Je zajetna in mahedrava ženska, ki je do nečaka zelo stroga. Skozi zgodbo pa ugotovimo, da je sicer topla, skrbna in prijazna. Nejčeta ima na vajatih, ta se je zelo boji in jo spoštuje. Tisti večer, ko se ne vrne domov, je od zaskrbljenosti jezna nanj, celo bratu želi pisati, naj ga odpelje drugam, a jo je po drugi strani strah, da se mu ni kaj zgodilo. Z dobrim namenom gre na policijo, a tam fantu, s svojimi odgovori na agentova vprašanja, nakoplje samo nesrečo.

Jušto je premajhen za svojih sedemnajst let. Ima kratke rdeče lase, pege in sive oči. Dijački se z njim seznanijo v celici. Pred njimi se dela frajerja, izmisli si tudi razlog, zakaj je zaprt. Jušto je potepuh z dežele, ki naj bi kdaj tudi kaj ukradel, a tega noče priznati. Na fante gleda kot na otroke, spoštuje jih predvsem zaradi tega, ker so »politični«¹⁰⁰. Po srcu ni slab fant, z dijački se pogovarja o bolnem Jerku ter o zdravnikih, ki površno negujejo bolnike. Prizna, da tudi v zaporu lahko kdo umre. Ponoči jim predlaga, da Jerka razglasijo za mrtvega, da bo zdravnik prišel. Tako dečku še lahko rešijo življenje. Jušto je primer osebe, ki se kljub slabim dejanjem v življenju lahko izkaže kot pozitiven in dober človek.

---

¹⁰⁰ Bevk, 1984, str. 58.

Anica, Jerkova mati, je drobna in suhljata. O njej beremo le na koncu zgodbe, ko obišče sina. Nevede ga najde v bolnišnici. Tako kot vsaka mati, ki želi svojemu otroku le najboljše, ga želi imeti ob sebi. Med potjo domov ji sin umre v naročju. Pred pogrebom se iz nje zlije val groze in žalosti. Mrtvemu sinu govori, da je bil umorjen. Ne more se potolažiti, da se njegov oče, zaradi političnih razmer, ne more udeležiti pogreba. To družino doleti prava tragedija: mati izgubi dva sinova¹⁰¹, mož pa dela kot učitelj daleč v Italiji. Anici doma ostane samo še hčerka Dana.

7.3 BEVKOVO DELO »ČRNI BRATJE« KOT LITERARNA ZVRST

Delo *Črni bratje* uvrščamo med *mladinske povesti*. Janko Kos piše, da je povest pripovedna vrsta ali zvrst, ki ni preveč dolga. Od romana in novele se razlikuje po zunanosti: roman je daljši od povesti, novela pa je krajša. Njena posebna lastnost je, da je strogo pripovedna, kar za roman ne velja. Začetek in konec sta jasno zastavljena, zgodba more biti pregledna z več dogodki. Od novele pa se razlikuje tudi po tem, da nima epsko-dramske strnjenosti. Pisana je v prozi, a mogoča je tudi poetična povest ali povest v verzih. Za novejšo književnost velja, da se izraz povest uporablja tudi pri nekaterih mladinsko pripovednih delih (Kos, 2001).

Bevk je povest prilagodil otroku. Upošteval je zmogljivosti mladega, neizkušenega bralca. V primerjavi z odraslim bralcem otroci nimajo toliko življenjskih izkušenj in znanja za razumevanje zahtevnejših besedil. Pisal je v slogu, ki je otroku razumljiv. Izpuščal je različne zgodovinske podatke in dejanja, ki jih otrok še ne razume.

---

¹⁰¹ Starejši sin je umrl, ko je imel Jerko šest let. (Bevk, 1984, str. 13)

7.4 ODNOSI MED OSEBAMI V BEVKOVI MLADINSKI POVESTI »ČRNI BRATJE«

France Bevk je svojo mladinsko povest napisal za mlajšega bralca; v besedilu se je prilagodil njegovi mentalni, duševni starosti. To je razvidno med drugim tudi iz pisateljeve oznake odnosov med literarnimi osebami.

7.4.1 Odnos »otrok – odrasla oseba«

Primeri iz povesti, kako je pisatelj predstavil odnos

– »otrok – odrasla oseba«:

Toninov oče Faganel je hkrati zgrožen in stvaren ob spoznanju, kaj je sin naredil.

Faganel je z dolgimi rokami meril kuhinjo. Mislil je na sina. Bil je zadet, bal se je posledic, a je na tihem opravičeval Tonina. Saj ga je morda sam vpeljal na to, ker iz mržnje do »črnuhov« pred njim ni tehtal besed. (Bevk, 1984, str. 36)

Nekoč je veljalo pravilo, da se odrasli o pomembnih in skrivnostnih zadevah ne pogovarjajo vpricho otrok, kajti otrok ne pozna skrivnosti. Ravno v tem dejanju so vidne posledice usodne napake.

Nejčeva teta Nuta je vsa iz sebe, ko zvečer nečaka še ni domov. Kljub jezi jo hkrati obhaja strah:

Že večkrat mu je pomerila roko, a ga dotlej še nikoli ni udarila. Zdaj pa ga bo pošteno čofnila, ko se prikaže skozi vrata.« ... In ko je to misel dvakrat obrnila je bila prepričana, da se je Nejčetu nekaj hudega pripetilo. (Bevk, 1984, str. 41 in 42)

Pisatelj predstavi tipični primer reakcije, ko se odrasla oseba razjezi na otroka, na primer če naredi kaj narobe. Najprej se razjezi, a takoj zatem pomisli, da ni kaj narobe. Za otroka so takšne zgodbe, kjer so mu dejanja znana, bolj zanimive, hkrati se lahko tudi sam najde v njih.

7.4.2 Odnos »otrok – otrok«

Bevk je dobro poznal vedenje otrok, saj jih je v zgodbah večkrat opisoval. Med drugim je poudaril, da fantje nikoli ne priznajo, če se česa bojijo. Takšen primer je Nejče. Ko se Pavlek pridruži »črnim bratom«, je njegov spremljevalec pri deljenju lističev. V notranjosti je poln strahu, a dela se največjega junaka:

Nejče se je vedel bahaško, samozavestno, kakor da mu je to igrača. V resnici je bil velik zajec in so se mu, ko je prvič lepil listke, huje tresle noge kot zdaj Pavleku. (Bevk, 1984, str. 16)

Bevk se je postavil tudi v kožo otroka in opisal tipične otroške strahove, na primer strah pred starši, temo in podobno. Otrok dobro ve, kdaj naredi kaj prav in kdaj narobe. Zaveda se tudi, da bo za dobro delo nagrajen, za slabo pa kaznovan. Čeprav so otroci s svojimi dejanji želeli le dobro, se niso zavedali, da jih lahko doleti kaznovanje karabinjerjev. Vedeli so, da se jim s prepovedjo uporabe materne jezika dogaja krivica, a niso se zavedali posledic. Ravno stik s karabinjerji jim je pognal strah v kosti. Takrat so se zavedali, da bodo starši nad njimi razočarani:

Pavlek je uprl oči v tla. Ob misli na očeta mu res ni bilo lahko. Bal se bo stopiti pred njega. (Bevk, 1984, str. 52)

Tipična otroška značilnost je tudi strah pred temo. Pisatelj se zaveda, da bo z vključitvijo teme v delo še popestril in stopnjeval dogajanje v zgodbi: tema, tišina, strahovi, napetost, skrivnost:

Ni se več bal Pavleka, zdaj so ga lovili nočni strahovi. (Bevk, 1984, str. 45)

Bevk je upošteval tudi otroško domišljijo in mišljenje z otroškega vidika, nujno je moral upoštevati igrivi svet otroštva. Otroci so vendarle le otroci; tudi, če dijački opravljajo naloge kakor odrasli, so psihično in fizično le otroci:

Bil je še otrok, a ta dogodek mu je zarezal ostro potezo v obraz. In kot vsak otrok, ki doživi veliko krivico, si je tudi on zaželel moči kot Peter Klepec, da bi ruval drevesa in šel nad sovražnike. A to so bile le prazne želje. Sanje! Zavedal se je, da je šibek in da ničesar ne more storiti. (Bevk, 1984, str. 14)

Otrok si »črne brate« predstavlja čisto drugače kakor odrasel človek, saj je brez znanja iz zgodovine in brez življenjskih izkušenj. Pisatelj piše, da si je Nejče »črne brate« predstavljal kot družbo, ki je bila zanj dotlej razburljiva, vesela pustolovščina, ki jo je doživljal na pol kot v sanjah. (Bevk, 1984)

Otrok je včasih tudi naiven. Lahko ga preslepiš, še posebej, če mu ponudiš kaj boljšega. V povesti Bastone Nejčetu ponuja svobodo, če mu prizna vse osebe in dejanja, ki so povezana s »črnimi brati«. Dijaček pozabi na vse obljube, zanj je pomembna svoboda in tako sebi in drugim nakoplje trpljenje. Kljub temu ostane zaprt:

»Povej natančno po pravici, kako se je začelo, koliko vas je bilo, kaj ste delali in kaj ste nameravali še storiti. Vse, vse! Ničesar ne smeš zamolčati. Potem te takoj spustimo domov. Jutri pojdeš spet v šolo. Ne bomo te zaprli...« (Bevk, 1984, str. 52)

Veliko poguma jim vliva tudi revolver, »maček«, s katerim se počutijo odrasle, pogumne in varne. Orožje ter naboji so otroku prispodoba za varnost. Ker smejo imeti orožje le odrasli, se počutijo toliko bolj pogumni in močnejši od sovražnikov.

V zgodbi pisatelj ni pozabil omeniti niti bega. Otrok največkrat poišče rešitev iz težav z bežanjem. To bi lahko označili kot pustolovščino:

Iz močne želje, da bi bil čimprej pri teti, se mu je porodila misel na beg. Ne pred policijo, temveč pred Pavlekom. (Bevk, 1984, str. 45)

Glede na to, da je pisatelj zgodbo povzel po resničnih dogodkih, se je odločil, da najhujših dogodkov ne bo zapisoval, zato je z izbranimi izrazi napovedal dejanje, a brez podrobnih opisov. Ponekod je dovolj ključna beseda, na primer trstikova palica:

Na koncu mize je sedel Bastone, pred njim je ležala trstikova palica. (Bevk, 1984, str. 51)

Ta si je z rokami zakril obraz in se ves zgrbil; trd, brez diha je pričakoval prvi udarec.../ .../ Pero se mi upira, da bi podrobno opisoval muke »črnih bratov«. O tem, kako so vlekli resnico iz njih, bi lahko napisal pet poglavij, a bi še tega edinega najrajši izpustil. (Bevk, 1984, str. 53)

7.5 ZGODOVINSKA SNOV IN LITERARNI MOTIVI V POVESTI

Snov mladinske povesti je zgodovinska; zgodba se namreč dogaja v obdobju medvojnega italijanskega fašizma. Osrednji temi sta boj za slovenski jezik in trpljenje primorskih Slovencev. Poseben pečat v delu pusti Jerko, ki predstavlja resnično zgodovinsko osebnost – trinajstletnega Mirka Brezavščka iz Gornjega Cerovega v Goriških Brdih, najmlajšo žrtev fašizma. Umrl je za posledicami mučenja v italijanskih fašističnih zaporih. Na žalost je bil dogodek veliko let potisnjen v pozabo.

V povesti *Črni bratje* je vodilni motiv boj za slovensko besedo, ta pa se tesno povezuje s tematiko ljubezni do rodu in jezika, ki poteka skozi celotno zgodbo. *Stranskih motivov* je več: iskanje »zločincev«, ki delijo letake po mestu;

odkritje »črnih bratov«; beg pred kaznijo; zasliševanje in soočanje obtožencev; Nejče postane izdajalec; dijačke zaprejo; smrt dijačka Jerka ter izpustitev dijačkov iz zapora.¹⁰²

7.6 LITERARNA PERSPEKTIVA IN POMEN POVESTI

V povesti Bevk razkriva svoje stališče do sveta, ki ga ubeseduje, ter značilno držo pesniškega oziroma literarnega subjekta do tega sveta – njegovo gledišče ali literarno perspektivo. Gre za pisateljevo enkratno osebno oceno in obenem za konkretizacijo in odbiro snovi, ki deluje kot sredstvo literarne prepričljivosti, ponekod pa izraža tudi nedvoumno pisateljevo avtobiografsko utemeljeno videnje oziroma oceno pojavov. Njegova zgodba o »črnih bratih« je nastala na podlagi resničnih dogodkov iz leta 1930. Bevk jo je napisal šele po osvoboditvi, saj je prej sploh ni smel. V spremni besedi h knjigi je zapisal, da je bil takrat tudi sam med osumljenci; sumili so ga karabinjerji, a so kmalu ugotovili, da nima prstov pri tem. Čez leta je spoznal tri člane »črnih bratov«, vsakega drugod: v ječi, v internaciji in v partizanih. V delu je pisatelj spremenil imena nastopajočih, prostore in nekatera dejanja. Tudi osebe so opisane drugače kot so bile v resnici. Glavni pomen povesti je v tem, da so otroci čutili krivico, ki so jo naredili fašisti primorskim Slovencem, in se temu uprli. Tukaj lahko vidimo, koliko poguma ima lahko na zunaj nebogljen otrok. Seveda bi vsak prej pričakoval, da bi takšno dejanje naredil odrasel človek.

7.7 TIP EPSKEGA SUBJEKTA ALI PRIPOVEDOVALCA V POVESTI

Izbira tipa pripovedovalca označuje pisateljev odnos do pripovedne resničnosti. France Bevk v svoji povesti pripoveduje o vseh plasteh resničnosti, ki jih lahko obsega pripovedništvo, to je o notranji resničnosti pripovednih oseb, o

---

¹⁰² Po Janku Kosu se motivi med seboj lahko povežejo v večje predmetne sklope, ti pa so postavljeni v objektivni čas in prostor (Kos, 2001). Med motive lahko uvrščamo predmete, like, situacije, osebe, dogodke in podobno.

njegovi subjektivnosti, kadar se objektivira v zunanji monolog in dialog, ter o zunanji resničnosti, v katero so te osebe s svojimi dejanji postavljene – gre torej za epskega pripovedovalca¹⁰³. Glede na drugi dve tipologiji pripovedovalca (Kos 2001) je to po eni strani skozi celotno povest tretjeosebni¹⁰⁴ in po drugi strani personalni pripovedovalec¹⁰⁵. V vlogi *tretjeosebnega pripovedovalca* pisatelj pripoveduje o dogajanju večjega števila literarnih oseb, med katerimi nobena nima glavne naloge, a ima vsaka oseba svojo osrednjo nalogo. Ni osredotočen le na eno osebo, ampak preskakuje iz ene zavesti v drugo zavest literarne osebe. Kot *personalni pripovedovalec* ima omejeno perspektivo, saj se njegovo omejeno vedenje enači z enim oziroma več liki v povesti. Pripoveduje s stališča pripovednih oseb, njihovih izkušenj, zaznav in predstav. Pripovedovalčevo gledišče je postavljeno v posamezno zavest, zato lahko posreduje samo vsebine svoje subjektivne resničnosti, ne želi pa postaviti takšnega izkustva pod splošno veljavno resnico.

7.8 LITERARNI ČAS IN PROSTOR V POVESTI: FIKCIJA ALI RESNIČNOST

France Bevk v svoji povesti poustvari tako imenovani »notranji čas« in »notranji prostor«, fikciji časa in prostora pa sta v njegovem besedilu večinoma neodvisni od pisateljevega, pa tudi od bralčevega resničnega časa in prostora (Kmecl 1976).¹⁰⁶ Dogajanje se časovno in krajevno v primerjavi z nekdanjimi resničnimi dogodki spreminja, dogodki pa so povzeti po resničnih zgodovinskih dogodkih. Značilno je časovno neskladje, pripoved se malokdaj začne na začetku zgodbe. Tako je tudi v *Črnih bratih*. V prvem poglavju je čas omenjen kot »jesensko sonce«, torej je jesen, ko se Pappagallo prebudi, da gre naprej na lov za nosilci letakov. Pisatelj nato omeni, da naj bi z iskanjem začel že spomladi. Celotna povest se dogaja v jeseni; v pozni jeseni, »ko je listje že odpadlo in je

¹⁰³ Glede na tipološki niz »lirski, dramski, epski pripovedovalec«. France Bevk je epski pripovedovalec, ker govori epsko besedilo.

¹⁰⁴ Glede na tipološki niz: prvoosebni, drugoosebni, tretjeosebni pripovedovalec.

¹⁰⁵ Glede na tipološki niz: avktorialni, personalni, virtualni pripovedovalec.

¹⁰⁶ Gre torej za enega temeljnih elementov sodobno pojmovanje mimezis.

mrzlo pihalo od severa«¹⁰⁷, se tudi konča. Zanimivo je pisateljevo igranje z letnimi časi: začetek spomladi – pomlad predstavlja nekaj novega, jeseni pa narava počasi umira. Letni časi se spreminjajo, tako kot življenje. Torej bi lahko rekli, da so prisposoda življenja. V času, ko dijačke išče policija, so zreli smokve in grozdje. To bi lahko bila prisposoda, da je zrel trenutek, da dijačke ujamejo. Lep primer je smrt Jerka, ki nastopi v času trgatve:

Skozi okna je sijalo jesensko sonce, ki se je razlivalo čez Brda. Iz vinogradov se je razlegal smeh trgačev... (Bevk, 1985, str. 66)

Trgatev spet primerjajmo z življenjem. Ob času trgatve je grozdje zrelo, da ga utrgamo. Tako je zrelo tudi življenje, ki se lahko konča. S to primerjavo se konča Jerkovo mlado življenje. Ko se dijački še zadnjič pred ločitvijo zberejo skupaj, so veje akacij že orumenele. Umira narava in umira prijateljstvo. Večerni in nočni dogodki ponazarjajo napetost v zraku: Pappagallo sreča Nejčeta in Pavleka; Nejče in Pavlek se skrivata v kaverno; ponoči se Nejče odloči za beg; sredi noči Nejče začuti, da Jerko umira ...

Kraj dogajanja, fizični – resnični, geografsko določeni svet ni bistveno spremenjen. To je Gorica z okolico: Gorica, ob Soči, Rožna Dolina. Jerkov dom so Brda, Pavlekov domači kraj je Polog. Omenjena sta tudi Grojna in pobočje Škabrijela.

Mira Cencič razlaga, da se je resnični dogodek zgodil leta 1930. Članov je bilo v resnici najmanj šestnajst, najmlajši je imel trinajst let. Sestajali so se v gostilni Pri Maksu in v mestnem parku. Policija ni nikoli izvedela za pištolo in kaverno ob Soči. Prvega dijačka, Zorka Rejca, so prijeli 11. decembra 1930 na goriški železniški postaji. Prepričan je bil, da jih je javil sošolec Annibale Bonnini, ki ga je opazoval v stranišču, kako je od Brezavščka prejemal letake. Fantje so bili v goriških zaporih najmanj do konca decembra istega leta. Mirko Brezavšček je obnemogel. Pazniki se niso zmenili zanj, zato so si izmislili, da je mrtev. V bolnišnici ga je 28. januarja 1931 obiskala mati in ga vzela k sebi domov. Umrli je 21. februarja 1931, naslednji dan pa je bil pogreb ob navzočnosti

---

¹⁰⁷ Bevk, 1984, str. 74.

karabinjerjev, ki niso dovolili slovenskega petja in molitve (Cencič, 2004 in 2005).¹⁰⁸

---

¹⁰⁸ Ravno v času pisanja svoje diplomske naloge sem v *Primorskih novicah* zasledila članek, da so v okviru Mladinskega programa RTV Slovenija začeli snemati celovečerni film *Črni bratje*. Režiser filma je Tugo Štiglic, scenarij pa sta napisala Marijan Bevk in Marko Bratuž. Film naj bi snemali v Gorici, Vrhopolju, Šmartnem v Brdih, na Kojskem in tudi v Ljubljani. Premierno naj bi bil predstavljen novembra v Vipavi.

8 ZAKLJUČEK

Dvajseta in trideseta leta prejšnjega stoletja so bila za Primorce trnova pot. Življenje pod tujo državo, v kateri je bila prepovedana uporaba maternega jezika, je bila za nas huda preizkušnja. Bevkova dela s tematiko fašizma nam slikovito predstavljajo ta čas, poln strahu in trpljenja. Če se postavimo v kožo literarnih junakov, občutimo njihovo bolečino, vendar še bolj njihovo moč in njihov boj za slovensko besedo. Iz Bevkovih junakov kipi življenjska sila, ki je usmerjena v boj za slovensko besedo.

Ko sem začela pisati diplomsko delo, si nisem predstavljala, da bom toliko napisala. Čeprav naj bi v tem obdobju zaradi težkih razmer primanjkovalo literarnih ustvarjalcev, jih namreč kljub temu ni bilo težko najti. Nekateri so bili »politično izbrisani«, drugi pa preprosto pozabljeni. V knjižnici sem o njih našla veliko zanimivega gradiva, med prebiranjem in pregledovanjem pa številne dragocene podatke, ki sem jih vključila v diplomsko delo. Izbranim ustvarjalcem, ki so se pod fašizmom prizadevali za ohranitev slovenskega jezika, sem namenila posebno poglavje.

Med temi je najbolj znan pisatelj in urednik France Bevk. Bevk je bil eden redkih slovenskih izobražencev, ki se po italijanski zasedbi Primorske niso izselili v Jugoslavijo; fašistične oblasti ga niso mogle ustaviti ne s preganjanjem in ne z zaporom, njegova predanost kulturi, jeziku in slovenskemu narodu je ostala nedotaknjena.

Bevkov reprezentativni roman *Kaplan Martin Čedermac* sem prikazala v kontekstu drugih njegovih del s tematiko boja za slovenski jezik v času fašizma, tudi tistih »zapršenih« in skoraj pozabljenih.

Eno izmed takšnih skoraj pozabljenih del je mladinska povest o goriških dijačkih z naslovom *Črni bratje*. Bevk se je šolal za učitelja in delo z otroki mu je bilo blizu. Poznal je zgodbo o goriških dijačkih, zato mu je bilo o njih lažje pisati, saj mu je bila tematika blizu. Dela, ki nastanejo na podlagi resničnih nesrečnih zgodb, sežejo globoko v bralčevo dušo. Tudi preostala tri Bevkova dela s tematiko

fašizma, ki sem jih v diplomskem delu predstavila, so že skoraj pozabljena: *Črna srajca*, *Tonček* in *Med dvema vojnama: novele in črtice*. Vse tri knjige so nastale v obdobju med letoma 1946 in 1955, od tega je knjigo *Med dvema vojnama: novele in črtice* mogoče dobiti le v čitalnici. Med novejšimi objavami je mogoče najti le nekaj člankov o *Kaplanu Martinu Čedermacu* ter nekaj o *Črnih bratih*; to so članki, ki razkrivajo resnične dogodke iz leta 1930, ali pa so to časopisne objave o snemanju filma. Na spletni strani Digitalne knjižnice Slovenije sem našla članek Mitje Mejaka o *Črni srajci* iz leta 1956.

France Bevk je utrdil svojo vlogo karizmatičnega protifašističnega avtorja predvsem z likom zavednega slovenskega duhovnika Martina Čedermaca. Toda pomembna so tudi druga njegova dela, s katerimi je prikrito pozival Primorce k vztrajanju pod fašističnimi raznarodovalnimi pritiski. Literarna analiza in interpretacija njegovih del razkrivata prepletanje zgodovinske resničnosti in umetniške fikcije, odseva zgodovinskih dogodkov in oseb ter pisateljevega osebnega doživljanja težkega obdobja Primorske in tudi njegove osebne preteklosti.

9 LITERATURA

Bernik, France (1999). Bevkova povojna družbenoangažirana proza. V France Bernik (ur.). *Obzorja slovenske književnosti*. Ljubljana: Slovenska matica, str. 221–238.

Bevk, France (1961). Moja pisateljska pot. [online].
[citirano 6. apr. 2010]. Dostopno na spletnem naslovu:
<http://www.dlib.si/v2/Details.aspx?pageSize=20&sort=date&sortDir=ASC&page=1&query=%27keywords%3dfrance+bevk+moja+pisateljska+pot%27>

Bevk, France (1946). *Med dvema vojnama: novele in črtice*. Trst: Gregorčičeva založba.

Bevk, France (1948). *Tonček*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Bevk, France (1955). *Črna srajca*. Ljubljana: Slovenska matica.

Bevk, France (1958). *Mrak za rešetkami. Spomini*. Koper: Lipa.

Bevk, France (1959). O nastanku Kaplana Martina Čedermaca. V *Jezik in slovstvo*. Letn. 4, št. 8 (maj 1959), str. 232–233.

Bevk, France (1974). Moj Martin Čedermac. V *Književni glasnik Mohorjeve družbe v Celju*. Letn. 14 (december 1974), str. 10–12.

Bevk, France (1977). *Kaplan Martin Čedermac*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Bevk, France (1984). *Črni bratje / Učiteljica Breda*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Cencič, Mira (2004). Črni bratje. V *Mladika*. Letn. 48, št. 10, str. 15–18.

Cencič, Mira (2005). Črni bratje. V *Mladika*. Letn. 49, št. 1, str. 2–8.

Cencič, Mira (2008). *Beneška Slovenija in njeni Čedermaci*. Škofije: Društvo za negovanje rodoljubnih tradicij TIGR Primorske.

Faganel, Jože (1970). France Bevk: Pot v neznano. Slovenska matica, Ljubljana. V *Jezik in slovstvo*. Letn. 16, št. 5 (februar 1970/71), str. 155.

Glušič, Helga (1978). *France Bevk*. Ljubljana: Mladinska knjiga (zb. Obrazi).

Glušič, Helga (1979). Socialna komponenta v mladinski pripovedi Franceta Bevka. V *Socialna komponenta v književnosti za otroke / XVII. festival Kurirček*. Maribor, str. 1–8.

Glušič, Helga (1981). Razvoj Bevkovega pripovedništva. *Sodobnost*. Letn. 29, št. 1, str. 5–9.

Glušič, Helga (1990). Bevkov roman o besedi. V *France Bevk: Kaplan Martin Čedermac*. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 256–277.

Glušič, Helga (1990). Kobljarjeva raziskava Bevkovega literarnega dela. V Joža Mahnič (ur.). *Kobljarjev zbornik*. Ljubljana: Slovenska matica, str. 55–58.

Glušič, Helga (1996). France Bevk: sto pripovednikov. V *Sto slovenskih pripovednikov*. Ljubljana: Prešernova družba, Vrba, str. 18–19.

Ilich, Iztok (2004). France Bevk (1890–1970). V *France Bevk: Kaplan Martin Čedermac, Ljudje pod Osojnikom (Slovenska klasika)*. Ljubljana, DZS.

Kacin-Wohinz, Milica (1990). *Prvi antifašizem v Evropi: Primorska 1925–1935*. Koper, Lipa.

Kacin-Wohinz, Milica in Marta Verginella (2008). *Primorski upor fašizmu: 1920–1941*. Ljubljana: Društvo Slovenska matica.

Kmecl, Matjaž (1976). *Mala literarna teorija*. Ljubljana, Borec.

Koblar, France (1965). Opombe. V *France Bevk: Izbrani spisi. Dvanajsta knjiga*. Ljubljana, Državna založba Slovenije.

Kos, Janko (2001). *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS.

Kos, Janko (2001). *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kosmač, Ciril (1964). *Sreča in kruh*. Ljubljana, Cankarjeva založba.

Mamić, Tino (2010). Filip Terčelj – umorjeni in pozabljeni junak. *Primorske novice*, Letn. LXIV, št. 53 (6. marec 2010), str. 16 in 17.

Mamić, Tino (2010). Prvi primorski svetnik. *Primorske novice*, Letn. LXIII, št. 193 (21. avgust 2010), str. 15.

Mejak, M. (1956). France Bevk, Črna srajca. [online] [citirano 6. apr. 2010]. Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.dlib.si/v2/Details.aspx?pageSize=20&sort=date&sortDir=ASC&page=1&query=%27keywords%3dmitja+mejak+france+bevk+%C4%8Drna+srajca%27>

MS (2010). Film o zamolčani preteklosti. *Primorske novice*, Letn. LXIII, št. 92 (22. april 2010), str. 1.

Primorski slovenski biografski leksikon (1974–1981). Gorica: Goriška Mohorjeva družba.

Slovenska novejša zgodovina 1: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992 (2006). Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino.

Slovenski biografski leksikon (1925–1932). Uredil Izidor Cankar s sodelovanjem Jože Glonarja, Franceta Kidriča in Janka Šlebingerja. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka.

Smolej, Viktor (1961). Ocene, poročila, zapiski. Bevkova bibliografija. [online]. [citirano 6. apr. 2010]. Dostopno na spletnem naslovu:
<http://www.dlib.si/v2/Details.aspx?pageSize=20&sort=date&sortDir=ASC&page=20&query=%27contributor%3dSmolej%2c+Viktor%27>

Stanonik, Tončka (ur.), Lan Brenk (2008). *Osebnosti. Veliki slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Suša, Majda (2010). Pripoved o dijakih, ki so se uprli fašizmu. *Primorske novice*, Letn. LXIII, št. 93 (23. april 2010), str. 10.

Vilhar, S. in M. Šalamun (1961). *Prerez zgodovine slovenskih knjižnic in knjižničarstva na Primorskem. Slovensko primorsko časopisje: zgodovinski pregled in bibliografski opis*. Koper: Lipa.

Vodopivec, Peter (ur.), France Rozman (ur.), Marjan Drnovšek (ur.) (1997). *Slovenska kronika XX. stoletja: 1900–1941. Knjiga 1*. Ljubljana: Nova revija.

Vodopivec, Peter (ur.), France Rozman (ur.), Marjan Drnovšek (ur.) (1997). *Slovenska kronika XX. stoletja: 1941–1995. Knjiga 2*. Ljubljana: Nova revija.

Zadravec, Franc (1972): *Zgodovina slovenskega slovstva VII. Drugi del. Ekspresionizem in socialni realizem*. Maribor: Založba Obzorja.

Zadravec, Franc (1977). *Slovenska besedna umetnost v prvi polovici dvajsetega stoletja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 168.

Zadravec, Franc (1980). Bevkov umetnostni nazor. V *Primorska srečanja*. Letn. 4, št. 23, str. 199–202.

Zadravec, Franc (1997). *Slovenski roman 20. stoletja*. Murska Sobota: Pomurska založba, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1997–2002. 2 zv. (zbirka Domača književnost).

Zadravec, Franc (1999). *Slovenska književnost II*. Ljubljana: DZS, str. 252–255.

Žebovec, Marjeta (2005). *Slovenski književniki: rojeni do leta 1899*. Ljubljana: Karantanija.

Žebovec, Marjeta (2006). *Slovenski književniki rojeni od leta 1900 do 1919*. Ljubljana: Karantanija.